

161482
1126 / 995
MANUAL DE LIMBA ROMÂNĂ

ELEMENTE

DE

ISTORIA LITERATURII

DE

E. HODOȘ
PROFESOR

~~~~~  
EDIȚIE NOUĂ  
~~~~~


NAGYSZEBEN, 1912

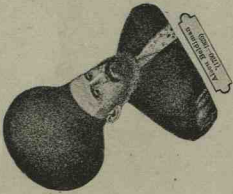
*Industria
1912*
Prețul: K 2.50.

1848-1850
1851-1852

1853-1854
1855-1856

1857-1858
1859-1860

1861-1862
1863-1864

1865-1866
1867-1868

1869-1870
1871-1872

MANUAL DE LIMBA ROMÂNĂ

ELEMENTE

DE

ISTORIA LITERATURII

DE

Sucea
E. HODOȘ
PROFESOR

BD: 108692

~~~~~  
EDIȚIE NOUĂ  
~~~~~


Octavian Gura
relativ

1-21/ed 5/025.2/

NAGYSZEBEN, 1912

Biblioteca Centrală Universitară
BUCUREȘTI
Cota . III 461 482
Inventar . 495 696

RMF 528 195

Prima ediție cu aprobare ministerială, Nr. 56815—94. In ediția de față numirile de localități din patrie s'au tipărit conform ordinelor primite dela autoritățile școlare.

E. Flodos

Editura autorului. — Tipografia arhidiecezană, Nagyszeben.

Hârtia dela fabrica din Péterfalva.

ÎNTRUDUCERE

Literatura, în înțelesul larg al cuvântului, cuprinde producerile *scrise* ale minții omenești.

Putem deosebî o literatură **universală** și o literatură **națională**, dupăcum este vorbă despre producerile scrise ale *tuturor* națiunilor, ori numai despre ale *unei* națiuni.

O **istorie** a literaturii ne arată: când și cum s'a născut și s'a dezvoltat literatura. Ea descrie viața și activitatea persoanelor, care au contribuit la această naștere și dezvoltare. Ea are să ne înfățișeze ideile generale și curente, care au stăpânit în anumite epoce.

Literatura, în înțelesul restrâns al cuvântului, cuprinde lucrările *poetice*, adică: lucrările, unde mai distinct se manifestă firea unui popor.

Vechii Romani, dela cari s'a împrumutat cuvântul «*litteratura*» aproape în toate limbile, nu întrebuițau vorba aceasta în sensul de astăzi; Romanii aveau vorba «*grammaticus*» dela grecescul «*γραμματικός*»: eră omul, care se ocupă și cu gramatică și cu explicarea lucrărilor poetice. «*Litteratura*» la Romani a însemnat scrisoare.

Literatura română o împărțim în două grupe:

I. **Literatura poporală** și

II. **Literatura cultă.**

I. Literatura poporală

Mult timp a stat poezia poporală nebăgată în seamă și desprețuită în toate țările. În urma mișcărilor din anul memorabil 1848 clasele domnitoare atât în patria noastră, cât și dincolo de munți, au dat tot mai multă atențiune păturei de jos a poporului. Oameni și scriitori de valoare înțeleg tot mai bine însemnătatea acelei poezii desconsiderate, fără de care literatura *cultă* n'a luat nicăiri un avânt mai puternic.

Astfel pe la mijlocul secolului al 19. începe să se arate oare-care interes și pentru poezia poporului nostru.

Poetul Vasile Alecsandri a publicat la 1852 broșura baladelor poporale. În prefața acestei broșuri Alecsandri, cuprins de o mare iubire pentru țaran, zicea despre poeziile poporale, că sânt comori neprețuite de simțiri duiioase, de idei înalte, de notițe istorice, de credințe superstițioase, de datini strămoșești și mai cu samă de frumuseți poetice.

Literatura cultă, ca să ajungă *națională*, adecă deosebită de literaturile străine, trebuie să se întemeeze și să se desvoalte din cea poporală: literatura *poporală* înfățișează exact modul de a simți, a gândi și a voi al unei națiuni.

Literatura poporală exprimă credințele și obiceiurile, suferințele și bucuriile poporului; ea arată pățaniile și înțelepciunea lui, ea cântă într'o limbă originală pe eroii și iubiții săi. Ideile noastre numai așa le vom îmbrăcă în haină românească, dacă vom studia literatura poporului român.

Din toate acestea putem vedea marea însemnătate a literaturii poporale.

Împărțim literatura populară în:

1. Literatura populară *nescrisă* și
2. Literatura populară *scrisă*.

Deosebirea între aceste două grupe de literatură consistă în următoarele:

Lit. pop. nescrisă este lucrarea unui popor întreg sau a mai multora; cea scrisă este lucrarea *unui* individ. Cea nescrisă se naște în mod involuntar, cea scrisă într'un mod premeditat,

1. Literatura populară nescrisă

Literatura populară *nescrisă* este culeasă din gura poporului, și cuprinde:

1. *Cântece bătrânești* sau *de lumea veche* (balade și legende),
2. *Doine și Hore*,
3. *Descânțece*,
4. *Bocete*,
5. *Orații*, —
6. *Proverbe și Zicători*,
7. *Ghicitori*,
8. *Frânturi de limbă*,
9. *Snoave* (anecdote),
10. *Bazme* sau *Povești*.

1. **Cântecele bătrânești** sau **cântecele de lumea veche** se țin de poezia epică. De aceea și sânt mai lungi decât poeziile lirice, uneori un singur cântec bătrânesc conține sute de versuri. Se numește «*bătrânesc*», pentru că ne povestește îndeosebi faptele străbunilor. Se recitează mai ales la logodne, la nunte și la altfel de serbători. Eroii lor sânt: Ștefan Vodă, Constantin Brâncoveanu, Mihai Vodă, Novac, Tudor Vladimirescu și alte persoane *istorice*; mai sânt și haiducii: Bujor, Tunsul, Jianul, Corbea, Mirza, Pinteaa, Păunaș și alți viteji. Eroii *legendari* sânt: Soarele și Luna, Făt-frumos, Zmei, Bălauri.

2. **Doinele și Horele** sau Cântecelile de lume se încep mai totdeauna cu «*Frunză verde*». Acest «*Frunză verde*» dovedește, că în inima țaranului român frumusețile naturii trezesc simțiri, care se revarsă în cuvinte poetice și cu mult înțeles.

Între formele literaturii populare nescrise, doinele și horele sânt cele mai neinfluențate de literatura scrisă; și sânt totodată cele mai numeroase. Versurile lor sânt însoțite de cântare.

Doinele și horele formează adevărata poezie lirică a poporului.

Doina este mai ales jalnică, pentru că țaranul nostru (și, în general, țaranul tuturor popoarelor), a avut parte totdeauna de multă durere și de puțină bucurie. În doine țaranul își cântă durerile sufletului în diferitele împrejurări ale vieții, bunăoară: când ajunge slugă; când pleacă în străini; când îl iau în cătane și-și lasă satul; când se crede asuprit și nedreptățit de cineva; când se simte singur și părăsit; când se luptă cu sărăcia, și cu alte neazuri de multe feluri. Atunci adeseori își varsă amarul sufletului în doina sa plină de o adâncă melancolie.

Dacă doinele sânt jalnice, horele din potrivă, sânt vesele, și de multeori satirice. În unele locuri cântecelile acestea poartă numirea de *strigături* sau *chiuituri*, și se recitează de lăutari ori mai ales de jucători în tactul jocului. Horele se cântă la cules de vii, la nunți și la alte petreceri țărănești.

3. **Descântecile** sânt făcute în versuri adeseori neregulate. Cuprind mai totdeauna o *invocațiune*, o rugare adresată către o ființă, dela care se așteaptă un ajutor oarecare. Descântecelile se zic de femei, *vrăjitoare* sau *babe știutoare*; uneori se zic de bărbați *vrăjitori*, cari au darul de a *vrăji*, de a *legă* și a *deslegă* un rău, despre care cel atins crede că i l-a făcut anume cineva. Prin descântec — după credința poporului — se vindecă tot felul de boale și suferințe, atât corporale cât și sufletești.

Avem descântece: de diochi, de friguri, de junghiuri, de lungoare, de albeață, de mușcătura șerpelui, de gânduri rele, și altele multe.

4. Bocetele, se cântă earăș de femei. În bocete se laudă faptele celui mort și se jăluște nenorocirea celor rămași în viață, — a bocî pe cel mort e o datină ce o găsim la Romani și la alte popoare.

5. Orațiile sau Colăcăriile sânt cântecele ce se zic la pețirile și căsătoriile țărănești. În unele orații se spune cum un fecior de împărat merge la vânătoare, și alungând o căprioară, aceasta se ascunde într'o casă, la care sosesc colăcarii sau colăcerii, trimișii feciorului de împărat, și pețesc pentru dânsul. Orații se mai zic la mesele date cu ocazia nunților.

6. Proverbele și Zicătorile dovedesc spiritul de observațiune al țaranului. Proverbele arată o învățătură dobândită în urma celor pățite; într'insele sânt caracterizați în puține vorbe: risipitorul, zgârcitul, prostul, minciunosul, îngâmfatul, certărețul, leneșul, bețivul, lacomul, bogatul, săracul ș. a.

Zicătorile sânt expresiuni figurate, și nu cuprind o învățătură oarecare. Zicătorile arată cât e de poetic graiul poporului. Exemple:

despre omul sărac: *n'are după ce bea apă;*

despre zgârcit: *leagă paraua cu zece noduri;*

despre frumos: *are pe vino 'ncoace, e rupt din soare;*

despre omul cuprins de spaimă: *i s'a suit părul în vârful capului, i s'a făcut părul măciucă, i s'a făcut inima cât un purice, o cam băgase pe mâneacă, a sfeclit-o;*

despre cel ce flecărește: *spune verzi și uscate, îți toacă câte 'n lună și 'n soare;*

despre cel cu noroc: *norocul îi curge gârlă;* iar

despre cel ce plânge cu amar: *i curg lacrimile părâu;*

despre cel părăsit: *stă singur cuc;*

despre cel ce scapă cu fuga: *o tulă la fugă, o croi*

la fugă, o luă la fugă, o rupse la fugă, o luă la picior, o luă la sănătoasa, o luă la papuc.

7. Ghicitorile sau Cimiliturile sânt un fel de descriere figurată a lucrurilor. Ghicitorile se întemeiază pe *asemănarea* dintre două lucruri.

8. Frânturile de limbă, ca și alte produceri de lit. populară, fac petrecere celor adunați la șazătoare și la clacă. Frânturile de limbă au să se zică repede și să se repeteze. Exemple: *Hârb frânt, hârb fript...* Sau:

Capra calcă 'n peatră

Peatra creapă 'n patru

Crepe capu caprii 'n patru,

Cum crepă și peatra 'n patru.

9. Snoavele sau Glumele (anecdotele) sânt mici povestiri destinate a produce râs. Păcăliții sânt de obicei persoané luate din mijlocul tuturor popoarelor, cu care românii au venit în atingere. Anecdote (Satire) a cules S. Fl. Marian, au versificat Ant. Pann și T. Speranță.

10. Bazmele sau Poveștile sânt povestiri mai lungi, pline de fapte închipuite, care de care mai minunate. Eroii bazmelor nu sânt numai ființe reale, ci și ființe supranaturale: Bălauri, Zmei, Feți-frumoși, cai năzdrăvani, paseri măestre.

Bazmele se încep de obicei cu vorbele: *A fost odată ca nici odată, pe când erà lupul cățel, de se jucau copiii cu el; sau a fost odată ca nici odată, că de n'ar fi fost, nu s'ar povestî, pe vremea când se potcoveà puricele cu 99 de oca de fier și călcâiul tot îi rămâneà gol* ș. a. și se sfârșesc cu: *încălecai pe o șea, și v'o spusei așa.*

Despre omul, care întreprinde o călătorie mai lungă povestea spune: *«S'a dus peste nouă țări și peste nouă mări»*, sau: *«Merse, merse, merse cale lungă, să-i ajungă»*, sau: *«Merse, merse ca și vorba din poveste, că nainte mult mai este și frumos se povestește»*.

Despre Ileana Cosinzeana și despre alte ființe frumoase povestea zice: *«La soare te puteai uità, dar la dânsa ba»*, sau: *«E tăiată din soare»*, — *«e ruptă din soare»*, — *«e albă ca o lăcrimioară»*.

Câteva note caracteristice. Literatura populară nescrisă ne dă forma pentru o limbă națională, bogată în expresiuni și ziceri frumoase. Literatura nescrisă, care trece prin grai viu dela o generație la alta, ne mai dă și alt-ceva: ne arată notele caracteristice ale poporului.

Dintre notele acestea însemnăm :

1. *Sentimentul religios creștinesc.* În toate timpurile una din caracteristicile principale ale țaranului român a fost acest sentiment, despre care găsim multe exemple în cântecele sale. Îndeosebi cântecele epice se ocupă des cu bisericile și preoții. De exemplu, în colecțiunea lui Alecsandri :

Hai frate, la biserică
De sfânta Duminecă,

Că de când ai pribegit,
Sufletul nu ți-ai grijit.

Ear Domnul Ștefan al Moldovei zice lui Șoiman Burcel :

Dă-ne nouă bună seamă,
Cum de te-ai păcătuțit
Să te-apuci de plugărit,

Tocma 'n zi de serbătoare,
Tocma 'n vreme de 'nchinare?

Codreanu, un *haiduc*, zice lui Vodă :

Mai lungește-mi veacul meu,
Să mă 'mpac cu Dumnezeu.
Las' să mă mărturisesc,

De moarte să mă gătesc,
Și s'ascult slujba cea mare
Din gura popii Macare!

Tot haiducul :

Părinte, Sfinția ta!
Mai desleagă-mi pe dreapta,
Să-mi fac cruce cu dânsa,

Să-mi fac cruce, să mă 'nchin,
Ca să mor ca un creștin.

Col. Alecsandri.

Așa cântă înșiși haiducii, adecă bărbații, cari, asupriți de străini și de autorități, s'au ascuns prin munți și codri, ducând o viață haiducească și răsbunându-se asupra acelora, cari i-au nedreptățit.

Poporul de altfel a iubit pe haiduci pretutindenea; pentrucă haiducii s'au purtat cu milă și au cruțat pe cei slabi și săraci.

2. Credința în viața după moarte și în judecată se vede în versurile:

Frunză verde de pe spine,
Nu mă mai judece nime,
C'a veni ziua să mor,
Ș'oi aveà judecător,

Mi-oi luà faptele 'n brațã,
Ș'oi sta cu iele de față,
Mi-oi luà faptele 'n mână,
Ș'oi sta drept ca o luminã!

Conv. Lit. 1881/2.

3. Poporul crede, că va fi răsplătit în viața de apoi cu bine ori cu rău, dupăcum i-au fost faptele în viața pământească, bune ori rele. Ba, câteodată, răsplata urmează și aici pe pământ, bunăoară:

Cine n'ascultă de mamă
N'are 'n lume nici o samă;
Cine n'ascultă de tată,
N'are noroc niciodată.

Nici io nu i-am ascultat,
Și Dumnezeu m'a cercat,
Ș'am făcut precum am vrut,
Și Dumnezeu m'a bătut!

Col. Sevastos.

4. O caracteristică însemnată este *dorul de locul nașterii, de sat și durerea ce o simte țăranul în străini*. Exemple:

Săraci ochișorii mei,
Multă lume văd cu ei,
Dar nu văd oameni de-ai mei,
Ci tot negri străinei.

Sărac piciorușul meu,
De te-ai vedeà 'n satul meu,
Să beau apă din părâu,
Și să nu mai știu de rău!

Col. Iarnik-Bârseanu.

Arză-te focul pădure,
Și toate lemnele 'n tine,
Să rămâi-un stejerele,
Să mă sui io, Doamne, 'n el,
Să-mi fac ochișorii roată,

Să mă uit la lumea toată,
Să zăresc și 'n țara mea,
Și să văd pe maica mea,
Cu mătura măturând,
Cu lacrimi din ochi stropind!

Col. Iarnik-Bârseanu.

5. Asemenea pronunțate găsim următoarele sentimente: *Cinstea și iubirea de părinți, iubirea de frați și de surori*:

Jelui-m'aș și n'am cui,
Jelui-m'aș brazilor
De doruțul fraților;
Jelui-m'aș munților

De dorul părinților;
Jelui-m'aș florilor
De dorul surorilor.

Col. Iarnik-Bârseanu.

Frunză verde pădureț,
Oliolio! frate rezleț,

Ce nu vii să ne mai vezi?
Că de când te-ai rezlețit,

Pe la noi n'ai mai venit,
Să vezi cât iești de jălit!
Cum te plânge maică ta,
Cum te plânge nevasta,
Cum te plâng surorile
De cu zori ca florile.

De plâns ochii li se strică,
Frunza 'n codru se despică,
De dor mare nesfârșit
Fața lor s'a vestejit,
Ca frunza stejarului
De-atinsul brumarului...

Col. Alecsandri.

Exemplu de respectarea voinții părințești:

Fost-am fost fată săracă,
N'am aflat fecior să-mi placă,
A aflat maica unu:

Maicii-i plăcea, mie nu,
Dacă maicii i-a plăcut,
Voia dânsii nu i-am rupt...

Familia, 1872.

6. Iubirea de copii. Exemplu:

Nani-nani, copiliță,
Draga mamei garofiță,
Că mama te-a legăna
Și pe față te-a spăla
Cu apă dela izvoare,
Ca să fii ruptă din soare.

Nani-nani drăguliță,
Crește-ai ca o garofiță,
Să fii naltă, trestioară,
Albă ca o lăcrimioară,
Blândă ca o turturea,
Și frumoasă ca o stea.

Românii — zice Alecsandri — au multă dragoste pentru copii: când un copil e singur la casa omului, el este numit *unicelul*; când sânt doi, ei sânt chemați *ochii capului*; iar dacă moare vre-unul, părinții zic plângând, că *l-a îndrăgit Dumnezeu*.

7. *Sentimentul de recunoștință*. Exemplu în balada «Dolca». Costea, ciobanul, zice lui Fulga, unui om rău și nerecunoscător, care-i furase oile:

«Aleii Fulgo, barbă neagră,
Dar cu mintea neîntregă,
Când la drum te-am întâlnit,
Eu, mări, ți-am dărui
Trei mioare de frigare
Ș'încă una de căldare,
Ca să-ți fie de prânzare;
Și tu 'n loc de mulțămîță,
Ca o feară flămînzită,

Toată stâna mi-ai răpit
Și pe Dolca mi-ai rănit!
Stai, măi Fulgo, barbă neagră,
Să te fac cu mintea 'ntregă».
Și cum sta și-l judecă,
Inima i-o despică,
Și Dolcăi o aruncă...

Col. Alecsandri.

«Nerecunoștința este în ochii românului una din cele mai urâte patimi omenești: *I-am mâncat pâinea și sarea, nu pot să-i plătesc cu rău, și nemulțămitorului i se ia darul*, sânt zicătoare populare, care arată cât de frumoase însușiri se află în inima poporului nostru». (Alecsandri).

8. Altă caracteristică este *ospitalitatea*. Lipsa ei este socotită drept mare greșală. Un ex. în balada «Ghemiș»: :

«Bună ziua, sorioară!
De ești bună bunișoară,

Fii de inimă voioasă
Și de oaspe bucuroasă!»

«Datina ospetiei e una din cele mai vechi și mai sfânt păzite la români. Când sosește un străin pe pragul casei unui om, el zice până a nu intră: *Bucuroși de oaspeți?* și-i răspund totdeauna: *Bucuroși!*» (Alecsandri).

9. *Gluma și satira*, sânt caracteristicile așa numitelor strigături, chiuituri sau hore, care se zic de lăutari ori de jucători.

Un exemplu despre omul, care se ferește de muncă:

— Frunză verde viorea,
la tu, june, fata mea,
Că-ți dau șase vaci cu ea!
— Să-mi dai șasă și mai șasă,
Fata ta nu-mi trăbă 'n casă:

Cântă cocoșu în ușă,
Fata ta doarme 'n cenușă;
Cântă cocoșu 'n gunoi,
Fata ta doarme 'n răsboi.

Col. E. Hodoș.

Urme și amintiri de poezie pop. nescrisă găsim în unele cronice din secolul al 16-lea și din secolii următori; colecțiuni au apărut numai în al 19-lea. Și anume:

Colecțiuni de lit. pop. nescrisă au publicat: Pann, Alecsandri, Ispirescu, S. Fl. Marian, Teodorescu, Pompiliu, Iarnik-Bârseanu, Burada, Sevastos, Hodoș, ș. a.

2. Literatura poporală scrisă

1. *Cântece de crăciun*. Cântece religioase găsim și la popoarele păgâne. Aceste cântece religioase păgâne, în urma creștinismului, au fost înlăturate; însă unele rămașite din ele s'au mai păstrat până în ziua de astăzi.

Cântecele de crăciun mai însemnate la români sânt: *Colindele, Cântecele de stea și Irozii.*

a) *Colindele* se cântă în preșeară de crăciun, și mai toate sânt de origine literară, iar versificarea lor este făcută de dieci și de dascăli. Multe colinde conțin refrenul: «*Ler, Doamne, Ler*» sau: «*Oi Ler, oi dai Ler, oi Doamne*», sau: «*Hailerui, Doamne*». Originea refrenului este necunoscută. At. M. Marienescu a publicat mai întâi colinde (1859). Au mai publicat: Teodorescu: Burada ș. a.

b) *Cântecele de stea*, se cântă în preseara și în zilele de crăciun. În aducerea aminte a stelei, ce a apărut pe cer la nașterea lui Cristos, tineri și copii poartă cu ei o «*Stea*» cu multe colțuri, făcută din hârtie și luminată din lăuntru, ear pe hârtie se văd zugrăvite scene religioase. Acest obicei se află mai la toate popoarele creștine.

Cuprinsul cântecelor de stea nu poate fi decât de origine literară, se ocupă cu tema: nașterea Mântuitorului.

Anton Pann a publicat la 1820 cântece de stea: «*Steaua despre răsărit a strălucit*», «*Trei crai dela răsărit*», «*Limbile să salte*», «*Kana Galilea*» ș. a.

c) *Irozii* formează o grupă întregă, compusă din: Irod, trei crai, păstori și alții. În zilele crăciunului grupa umblă din casă în casă și ne înfățișează un fel de teatru. Irozii își au numirea dela *Irod*, regele care a poruncit să fie uciși copiii din Vitleem. Numirea Irozii este folosită dincăoace de munți și în Moldova. Cei din Valahia sau Muntenia le zic *Vicleim* după orașul Betleem.

Textele Irozilor sânt earăș de origine literară.

La începutul creștinismului preoții înșiși reprezentau în temple așa numitele *misterii*, un fel de drame religioase cu subiecte luate din vechiul și noul testament. Scopul ce se urmărea prin aceste «*drame*», eră respândirea și întărirea credinței.

Așa s'au întrodus mai multe reprezentații religioase, între altele și Irozii și Steaua. În țările apusului se celebrău și se cântău (în sec. XI și XII) prin mănăstiri ori pe stradă scene din viața sfinților. Reprezentațiile mai târziu au fost oprite și scoase din biserică, și au început

a se desvolta afară de biserică: reprezentațiile religioase au luat caracter profan sau lumesc.

Textele cele mai vechi latine din sec. al 11. sânt din Galia. Din Galia s'au întrodus în Germania și s'au respândit în alte țări. Protestanții au adus Irozii în țara noastră. Dela sași au trecut în România, în secolul al 18., și s'au bucurat de mare cinste la români. Mihai Cogălniceanu zice, că la începutul secolului al 19. Irozii erau ținuți în mare onoare, fiii boerilor celor mai înalți, îmbrăcați în haine de stofă aurită, mergeau la curtea domnească și la casele boerești de reprezentau scenele religioase.

Cu această ocaziune, când se reprezintă scena nașterea Domnului, au intrat și subiecte lumești în reprezentații, și adecă: *jocurile de păpușe*.

II. Cărți poporane. Literatura poporală *scrisă* cuprinde, pe lângă cântecele religioase, scrieri ca *Alexandria*, *Halimaua*, *Arghir*, apoi povești religioase despre zidirea lumii, Adam și Eva, Epistolia maicii Domnului ș. a. Toate aceste scrieri poartă numirea de: *Cărți poporane*. O carte ajunge poporană, dacă cuprinde lucruri, care le poate pricepe ușor poporul, și dacă este scrisă așa, ca să-i și placă. Cartea poporană poartă foarte rar numele autorului, mai totdeauna este anonimă, și în acest punct se asemănă cu literatura poporală nescrisă. Uneori nu numai autorul cărții poporane rămâne necunoscut, ci și tipograful și locul tipăririi. Cei ce o copiază și o retipăresc pot apoi cu atât mai ușor să suprimе, să schimbe, să combine două sau mai multe bucăți, cu o vorbă să *întocmească* o carte, după timpuri și localități. De aici urmează, că o carte poporană are de comun multe variante.

Valoarea cărților poporane zace în împrejurarea, că ne arată ce limbă se vorbește și la ce grad de cultură se găsește poporul într'o anumită epocă. Mai nainte de a se desvoltă literatura cultă, cărțile poporane au fost unica literatură atât pentru țărâtime, cât și pentru boerime.

1. Alexandria. Cea mai citită între cărțile poporane este vestita *Alexandrie*. Cartea aceasta e o povestire miraculoasă a expediției lui Alexandru cel Mare.

Alexandria se respândise în secolul al 17. atât de mult în Moldova, încât cronicarul Miron *Costin* scriind despre Radu Vodă cel mare spune: «Scrie Plutarh vestit istoric, la viața lui Alexandru Makedon, carele *au scris Alexandria cea adevărată, nu bazne, cum scrie o Alexandrie din grece ori dintr'alte limbe scoasă pe limba românească, plină de bazne și scornituri*», (v. *Cronicele României*, ed. II, t. 1, pag. 286).

Asemenea vorbesc și alți cronicari.

Alexandria o găsim într'o mulțime de prelucrări, mai la toate popoarele. Cea dintâi Alexandrie s'a scris în limba greacă în primele veacuri d. Cr.

Alexandria română a fost tradusă din slavonă prin secolul al 17., și de-atunci s'au făcut mai multe edițiuni.

2. Varlaam și Joasaf, este și la Români o veche carte poporană, «pela începutul sec. 16. o citea cu desfătare domnul Țerii românești, Neagoe Basarab....» (Hasdeu).

Această carte e atribuită sfântului Ion din Damasc din Siria, și arată tărâa creștinizmului asupra păgânătății. S'a tradus în multe limbi; probabil că din l. slavonă s'a tradus românește.

Ioasaf este fiul unui împărat din India, Varlaam e pustnic care pleacă din pustie la casa împăratului din India, ca să convertească pe Ioasaf. Împăratul împreună cu Ioasaf s'au creștinat; iar Ioasaf mai târziu, în loc să ocupe tronul, se duce cu Varlaam în pustie și trăiește acolo până la moartea sa.

3. Halimaua. O carte poporană bine cunoscută este *Halimaua* sau *1001 de nopți*. Halimaua e o colecțiune de povestiri poporale de origine arabă, în care se zugrăvește viața orientală. Un sultan își ucide soția a doua zi după ce o luă în căsătorie. *Halima*, așa se numea ultima sa soție, a cerut voe să spună sultanului

o poveste. Ea a spus în ziua dintâi o poveste, a doua zi altă poveste, și așa mai departe, până la 1001. Sultanul atunci n'a omorît-o, ci a iertat-o. Poveștile din 1001 de nopți le-a tradus francezul *Galland* (1705).

Halimaua în românește s'a tradus de pe grecește în sec. al 18. Din nemțește le-a tradus *Ioan Barac* în Brassó.

4. Ghenoveva. Povestea Ghenovevei este de origine francă, și a fost făcută latinește de un monah, Emmich (sec. 13). Românește s'a tradus din franțuzește la 1838, de G. Pleșoianu sub titlul «Istoria Ghenovevei de Brabant». Cuprinsul e următorul:

Ducele de Brabant are o unică fată, Ghenoveva, frumoasă, cucernică și muncitoare. Ducele își mărită fiica după un tinăr cavalier cu numele Sijefre. Într'o zi când Maurii din Spania năvăliră în Franța, Sijefre își ia ziua bună dela Ghenoveva și pleacă la război. Ghenoveva rămâne acasă cu servitorii curții. Vătavul curții, Golo, a fost însărcinat de Sijefre să îngrijască de lucrurile casei. Golo e om rău, și prin fel de fel de minciuni face, ca ea să fie aruncată în temniță și condamnată la moarte. Ghenoveva scrie cătră bărbatul ei o scrisoare și o dă Bertei, unei servitoare, să o dea numai în mâna lui Sijefre. La miezul nopții sosesc în temniță doi bărbați, Conrad și Rojer, ca să ducă pe Ghenoveva într'o pustie și să o omoară cu copilul ei. Însă ea se roagă să n'o omoară, pentrucă este nevinovată. Li s'a făcut milă de biata femeie și au lăsat-o în viață, dară au jurat-o să nu iasă din pustietate. Ghenoveva a rătăcit mult timp și a trăit cu fiul său din rădăcini și din laptele unei cerboaiice. Sijefre sosește acasă, și Berta i dă scrisoarea: el vede că Ghenoveva eră nevinovată. Golo atunci este aruncat în temniță, unde mai nainte fusese Ghenoveva. Într'o zi se duce Sijefre la vânătoare. Acolo nimerește cerboaiica Ghenovevei, și alergând pe urmele ei, ajunge la peștere, vede pe Ghenoveva și plin de bucurie o recunoaște. Ghenoveva îi povestește tot. După aceea se întorc la cetățue cu toții, împreună cu cerboaiica credincioasă. Pe Golo nu-l omoară, ci-l ține în temniță.

5. Tilu Buh-ogлиндă. Cum arată cuvântul, care nu este altceva decât o traducere slabă a vorbei nemțești *Till Eulenspiegel*, cartea este de origine germană, și

cuprinde anecdotele populare germane și străine începând de prin sec. 13. În limba română s'a tipărit la 1846 în Brassó. Iată cum se «disputuluește Tilu în școalele cele mari în Wittemberg» :

Un dascăl îl întreabă: Câte picături de apă sânt în mare? Tilu răspunde: Mai întâi să opriți toate izvoarele și apele curgătoare, care se bagă în mare, și el îndată le va număra și va da socoteală. Alt dascăl l-a întrebat, câte zile sânt dela Adam până astăzi? Tilu răspunde: Dela Adam și până astăzi au trecut șapte zile, și trecând acele, se ridică alte șapte, și tot așa vor trece până la sfârșitul lumii. Alt dascăl l-a întrebat: Câte ouă moi coapte a putut mânca uriașul Goliat pe nemâncate? Numai unul, zise Tilu, că cine mănâncă un ou, nu mai e pe nemâncate. Altul l-a întrebat: În care lună mănâncă aici oamenii mai puțin? În luna lui Februar, zise Tilu, când sânt 28 de zile. L-a întrebat altul: Cinci oameni cum pot împărți 5 ouă, ca să vie la unul câte un ou întreg, și tot să rămâie unul în blid? Și a răspuns: La unul câte un ou, însă cel de pe urmă să-și ia blidul cu ou cu tot.

6. **Nastratin Hoge.** Nasreddin a fost un om învățat, care a trăit pe vremea lui Tamerlan, nepotul lui Genghis Can. Din Nasreddin românii au făcut *Nastratin*. Noi l-am primit dela turci, precum arată numele: *Nastratin Hoge*. Anton Pann, care a versificat și din anecdotele lui Tilu, a publicat din gura poporului cartea în versuri: *Năzdrăvăniile lui Nastratin Hoge*, la 1853.

7. **Leonat și Dorofata.** *Vorbirea în versuri de glume între Leonat bețivul om din Longobarda și între Dorofata muerea sa*, a publicat-o mai întâi Vasile Aron, la 1815. Originalul se pare a fi italian. Cuprinsul scrierii este: încercarea zădarnică a Dorofatei de a îndrepta pe bărbatul ei Leonat de vițiul beției.

8. **Arghir și Elena.** Originea acestei cărți populare se crede a fi românească. Poporul nostru, în toate provinciile unde locuiește, are o mulțime de bazme, ce tratează subiectul «Arghir și Ileana Cosânzana», cu numiri mai mult sau mai puțin asămănătoare. Bazmul a fost versificat de Ion Barac, dascăl în Brassó, și publicat

495696

la 1801 în Nagyszeben — însă probabil traducându-l din ungurește. În literatura ungurească există un basm despre Arghir, al cărui autor a trăit în sec. 17, și acest autor spune, că l-ar fi tradus din italienește (?). Titlul ediției românești, publicate de Barac, este: *Istoria prea frumosului Arghir și a preafrumoasei Elena cea măeastră și cu păr de aur, adevă o închipuire sub care se înțelege luarea țării prin Traian cesarul Râmului.*

Cuprinsul: Un împărat are trei feciori, și e supărat că cineva i fură din grădină niște mere de aur. Pomul, cu merele de aur, în toată ziua înflorește și în toată noaptea dă rod. Pune împăratul oameni să păzească mărul; dar noaptea toți păzitorii adorm. Vine rândul să păzească pomul feciorii împărătești: cei mai mari doi nu fac ispravă. Cel mic își cearcă și el norocul. Și cum stă Arghir de pază, merele încep să se coacă, atunci o pasere măiastră se așază deasupra lui Arghir. El întinde mâna și o prinde de-un picior. Paserea se dă peste cap și se preface într'o fată cu părul de aur. Nevasta împăratului trimite în grădină pe o babă să vadă ce mai e pe acolo. Și vede baba pe Ileana, că doarme. În grabă-i taie o viță din părul de aur, și haid la împărăteasă. Ileana se deșteaptă și plânge, și nu mai poate să rămână; după ce se ridică în văzduh, îi spune lui Arghir, în ce lume o poate găsi. Voinicul pleacă. Pășește el în drumul lui multe de toate, până ce într'una din zile vede trei draci certându-se. Arghir se apropie, să facă pace. Dracii îi spun așa: «Ni-a lăsat întunecatul nostru tată drept moștenire trei lucruri: o păreche de opinci, un zbici și o căciulă, — și nu le putem împărți după dreptate; dacă-ți pui căciula 'n cap, opincile 'n picioare, ear cu zbiciul pleznești de trei ori și zici: «Hip! hop! să mă duci unde mi-i gândul» — ești dus întocmai acolo». — «Lăsați, că eu vă împac pe dreptate, le zise Arghir. Ascultați! Tustrei aveți să alergați până la munții ceia de colo; cine se întoarce de acolo mai degrabă, capătă moștenirea». — «Primim!» și dracii o porniră la fugă. Arghir încălță opincile,*) pune căciula 'n cap, de trei ori pleznește cu zbiciul, zicând: «Hip, hop, să mă duci unde mi-i gândul!» Și sboară, până la o cetate frumoasă. Acolo e Ileana Cosânzana, pe care o ia în căsătorie.

*) Vezi Gr. M. Alexandrescu, în «Bibl. Noastră» nr. 5, pag. 70.

II. Literatura cultă

Literatura cultă are mai multe genuri. Cele principale sânt:

1. Literatura *poetilor*, ca versificatori, și ca prozatori;
 2. Literatura scriitorilor *bisericești*,
 3. Literatura *cronicarilor și istoricilor* și
 4. Literatura *gramaticilor*.
-

1. Literatura poetilor

1. Incercările lui Miron Costin, Halici, Dosoftei și Corbea

Cele mai vechi versificațiuni românești sânt din secolul al 17-lea.

Pela 1670 a scris vestitul cronicar al Moldovei **Miron Costin** o elegie sub titlul «*Viața lumii*», având ca întroducere cuvintele: Deșertarea deșertărilor și toate sânt deșerte. Elegia «*Viața lumii*» — dupăcum scrie însuș Miron Costin în «*predoslovía*» către cetitor — arată «pe scurt cum este de lunecoasă și puțină viața noastră și supusă pururea primejdiilor și priminelelor».

O veche versificațiune română e și oda lui **Mihai Halici** din *Karânsebes*, publicată în 1674 și făcută în cinstea unui Francisc Párizs Pápai, care tocmai trecuse examenul de doctorat. Oda lui Halici este o strofă de zece versuri, în care mai toate cuvintele sânt de origine

latină, așezarea lor asemenea este mai mult latinească. Câteva versuri samănă a hexametre și pentametre. Oda e scrisă cu litere latine și cu ortografie ungurească. Versurile prime sânt următoarele :

Kent scene|tate, sze|rind la | voi ro|manus A|pollo,
La totz, | ketz szven|te 'n | Empere|cie se|detz....

Un început mai vrednic de cunoscut în poezia română este *Psaltirea în versuri*, lucrarea de căpetenie a Metropolitului Moldovei **Dosoftei**, (n. pe la 1630), tipărită în 1673 la Uniew (în Polonia), unde Dosoftei trecuse împreună cu domnul de pe atunci al Moldovei Ștefan Petriceico, care își pierduse tronul. La întocmirea *Psaltirei în versuri*, Dosoftei a lucrat mulți ani cu lungă osteneală. Trăind în Polonia, neobositul Dosoftei a cunoscut și psaltirea în versuri a poetului polon Ian Kochanowski: după modelul psaltirei polone a lui Kochanowski a pus Dosoftei psalmii în versuri românești.

Probe din psaltirea lui Dosoftei :

Din Psalmul I, (Ps. în v. publicată în Buc. 1887):

Ferice de omul ce n'a merge
În sfatul celor fără de leage,
Și cu răii nu va sta 'n cărare,
Nici a ședea 'n scaun de pierzare.
Ce voia lui va fi tot cu Domnul
Și 'n leagea lui ș'a petreace somnul.
De să va 'nvăța de dzâ, de noapte,
Să-i deprindzâ poruncile toate.
Și va fi ca pomul lângă apă,
Carele de roadă nu să scapâ,
Și frunza sa încă nu-ș va pearde,
Ce pre toată vremea va sta vearde.

Psalmul al 46-lea din *Psaltirea lui Dosoftei* a trecut în literatura poporană în formă de cântec obișnuit la crăciun.

Fără a cunoaște lucrarea metropolitului, a mai pus psaltirea în versuri și brașoveanul **Teodor Corbea**, care în 1720 a dedicat-o țarului, în al cărui serviciu intrase.

Iată câteva versuri din psaltirea lui Corbea:

Fericit bărbatul,
Ce nu i-a fost svatul
Cu necredincioșii,
Și cu păcătoșii
N'au stătut în cale
La trebile sale.

Deși Dosoftei a făcut un serios început de versuri române, cu toate acestea nu s'au ivit bărbați, să-l imi-teze și să ducă mai departe lucrarea lui.

A trecut mai bine de un secol până la versurile *boerilor* Văcărescu, Beldiman și Conachi. Pela sfârșitul secolului al 18. și începutul secolului al 19. boerii aceștia, din Moldova și din Muntenia, s'au ocupat cu facerea versurilor.

2. Văcăreștii

Ienăchiță Văcărescu a scris poezii lirice (patriotice și erotice), primele poezii în genul liric la noi. Meritul lui Ienăchiță Văcărescu în Muntenia, ca și al lui Costache Conachi în Moldova, stă în împrejurarea, că au scris o românească destul de bună, dacă socotim timpurile de pe la sfârșitul secolului al 18, când limba grecească eră cu mult mai des folosită în clasa cultă a românilor, decum eră cea națională. Pe timpul lor lipseă limba literară cu desăvârșire; iar poezia poporală zăcea în întunec.

Un nobil patriotism inspiră poeziile lui Ienăchiță Văcărescu, tocmai pe vremea când grecii fanarioți erau tari și mari în Moldova și Muntenia, și când ei se sileau în fel și chip să desnaționalizeze pe români.

Exemplu de patriotismul și de limba lui Ienăchiță Văcărescu, este poezia scrisă pentru urmașii săi:

Urmașilor mei Văcărești!
Las vouă moștenire:
Creșterea limbii românești
Ș'a patriei cinstire.

Alt exemplu de limba sa e strofa

Intr'o grădină,
 Lâng'o tulpină
 Zării o floare ca o lumină.
 S'o tai, se strică;
 S'o las, mi-i frică,
 Că vine altul și mi-o ridică.

Date biografice. Ienăchiță Văcărescu (c. 1740—1799) e născut pela mijloc. sec. 18, din o veche familie, vestită pentru iubirea de țară și suferințe ce a îndurat pentru dânsa, și vestită la popor din cauza dărniceii sale în vremuri de nenorociri. Ienăchiță, feciorul lui Ștefan Văcărescu, a primit o educație foarte îngrijită, vorbea: latinește, grecește, franțuzește și turcește. A ocupat înalte direcătorii, a fost vistier, apoi spătar, mai târziu trimis în misiune diplomatică la Viena, la împăratul Iosif II., — și s'a ocupat și cu literatura; a scris *Poetică* românească și o Gramatică sub titlul: *Observații sau băgări de seamă asupra regulilor și orânduelilor gramaticii românești, adunate și alcătuite acum întâi de dumnealui Ienache Văcărescu*, tipărită la 1787.

Iancu Văcărescu (1786—1863). In familia Văcăreștilor mai mulți inși au avut darul poeziei. Fiii lui Ienăchiță *Alecu* și *Nicolae* au scris câteva versuri. Cel mai distins ca poet între Văcărești este **Iancu Văcărescu**, fiul lui Alecu. Este inspirat de aceleași sentimente, de care a fost condus și moșul său. Iancu Văcărescu poate ar fi avut dese ocaziuni să lingusească și să laude pe greci, și să se pună bine cu domnul fanariot al țării; el însă a lucrat din contră, și în poezia sa *La pravila țării*, își cântă dorința ferbinte, ca românul să redobândească cele ce a pierdut sub a fanarioților domnie, și să ajungă din corb ce este earăș *Acvilă*, mare în război și pace! Plin de admirare și de iubire este Iancu Văcărescu pentru junele poet Vasile Cârlova și pentru Alexandrescu. Lui Alexandrescu, însemnat prin minunatele sale fabule, îi scrie următoarele versuri:

Ce ești încă din pruncie-ți, pe deplin am prevăzut,
Ca Orfeului și Ție, Cerul dar ți-a încrezut.
Suflet dând la dobitoace, omenirei dai povești,
Cele prea folositoare, prea plăcute, prea isteți;
Nu lăsa dar' niciodată lenea a te rugini,
Și acel ce ești, cunoaște, ca să te faci ce poți fi.

Văcărescu se interesă de orice idee de progres.
Afară de câteva traduceri, a publicat poezii lirice
la 1831 sub titlul: Colecție din poeziile domnului ma-
relui logofăt Iancu Văcărescu.

3. Alecu Beldiman

În timpul când limba românească era săracă în ex-
presiuni, a scris și vornicul **Alecu Beldiman**, (c.
1750—1825) atât lucrări originale, cât și traduse. Titlul
uneia din traducerile sale este: *Tragodia lui Orest, de
prea învățatul și cu învăpăiată dragoste spre procopsirea
neamului românesc, marele postelnic Alecu Beldiman,
acum întâia oară tălmăcită din limba franțuzească în
cea românească*, tipărită la 1820 și tradusă după Voltaire.

Lucrarea originală a vornicului Beldiman este: *Tra-
godia sau mai bine a zice jalnica Moldovei întâmplare
după răsvrătirea Grecilor la 1821*. «Tragodia» este o
cronică rimată, care povestește, pe lângă nenorocirile
Moldovei, mișcările grecilor în Moldova, ce le-a văzut
Beldiman și ciocnirile între greci și turci, adică: revo-
luția grecilor, cunoscută sub numele de *Eterie*. Poves-
tirea este în general monotona și lipsită de poezie. In-
suși mărturisește, că scrisul «*în stihuri*» este pentru el
«*zăbavnice și greu*». Vornicul Alecu Beldiman în scri-
erea sa își arată disprețul pentru răutățile grecilor; dar
face nedreptate eroului român dela 1821, lui *Tudor
Vladimirescu*, numindu-l *viclean înșelător și răsvrătitor*.
Limba lui Beldiman este plină de grecizme, ce vor fi
fost puțin răspândite pe vremea sa; astăzi, fără ajutorul
unui dicționar, rămân nențelese. Dacă «Tragodia» e
lipsită de valoare literară, totuși e însemnată ca izvor
istoric pentru întâmplările dela 1821 și pentru felul de
a gândi al boerilor moldoveni.

4. Costache Conachi

Costache Conachi, ca și alți tineri, se îndeletnicea cu scrisul versurilor. În vremece însă cei mai mulți dintre tineri scriau, după cum se înrădăcinase obiceiul, o limbă grecească mai mult sau mai puțin stricată, — Conachi, deși cunoștea bine literaturile străine (mai ales cea franceză) li-a arătat prin lucrările sale, că și în limba *românească* se pot cânta idei frumoase și sentimente alese.

Poeziile lui Conachi se țin de genul liric, și sânt scrise într'o limbă înțeleasă și bună pentru timpul, când a trăit poetul. Mai adese găsim într'insele pe Afrodita și pe Amor, pe cari i-a cântat în multe din cântecele sale. Așa, se adresează cătră *Amoriu*, zicând:

Amoriu, la-a ta putere de-acum nu mă mai închin,
Na-ți și arc, na-ți și săgeată, na-ți și ghimpul cu venin,
Căci la invalizi ca mine ele nu se mai cuvin.

Cântecele sale erau mult cântate de lăutari, unele au trecut în popor.

Date biografice. C. Conachi (1777—1849) e născut în Moldova la o moșie părintească cu numele Țigănești. Părinții săi i-au dat o bună creștere: în casă țineau învățători anume, dela cari primea lecții în obiectele de învățământ. Cercetă și școala din Iași, unde a învățat limba latină, greacă (veche și nouă) și slavonă veche. Limbă românească n'a învățat Costache Conachi din școală, ci din graiul viu, din cronicile lui Neculce, Miron Costin și Ureche, și din cărțile bisericești. Știa și turcește; de limba turcească avea trebuință pentru legătura ce există între Moldova și imperiul otoman. Fiii de boeri mai învățau limba franceză dela emigranți francezi veniți în Moldova, în Muntenia (și în Rusia) în urma întâmplărilor revoluțiunii franceze. Conachi a ocupat înalte dregătorii, a fost logofăt, a aspirat la tronul Moldovei, — dar a făcut și poezii. Poeziile sale au fost tipărite, după moartea sa (1849) la Iași în 1856 sub titlul *Alcătuiri și tâlmăciri*, în ediția a doua tot acolo în 1888, cu o prefață scrisă de un nepot al său, Emanoil Conachi Vogoride, care ne înfățișează stările sociale și politice ale Moldovei de pe vremea lui Conachi.

5. Ion Barac. Vasile Aron. Ion Budai Deleanu

La începutul secolului al 19-lea și sfârșitul sec. al 18-lea lucrează în părțile patriei noastre scriitorii populari: Ion Barac, Vasile Aron și Ion Budai Deleanu. Ei au deșteptat în popor gustul de cetire: acesta este meritul lor însemnat.

Barac (1776—1848) e cunoscut în istoria literaturii pentru punerea în versuri a bazmului Arghir și Elena, sub titlul: *Istoria preafrumosului Arghir și a preafrumoasei Elene* (1801). Arghir pleacă să găsească pe Elena, zina cu părul de aur, care s'a ivit lui Arghir în formă de pasăre măiastră. După lungi osteneți și multe primejdii Arghir o găsește și o ia de soție. Barac înțelege sub Arghir pe împăratul Traian, ear fecioara măiastră cu părul de aur este pământul ardelenesc «pentru băile lui cele de aur, care de mult au fost vestite», așa scrie Barac în «*Inainte-cuvântare*» la această carte. — Barac a redactat primul ziar în țara sa, «*Foaia Duminecii*», cu cheltuiala lui Rudolf Orghidan. — În versuri a mai publicat «*Risipirea cea din urmă a Ierusalimului*», la 1821. O parte din scrierile sale a rămas în manuscris.

Ca și Anton Pann și ca și Ion Barac, **Vasile Aron** a scris pe seama poporului și în graiul lui. A publicat *Patimile lui Cristos*, în zece cântece, la 1808, tot atunci *jalnica soarte a lui Piram și a Tisbei*, și cartea mult celtită *Leonat și Dorofata*; în 1815 a tradus mai multe părți din poezii latini Vergiliu și Ovidiu, fără a le publica.

Mai bogat în lucrări și mai talentat decât Barac și Aron a fost **Ion Budai (Budoi) Deleanu**. O epopee comică și satirică este *Țiganiada* sau *Tabăra Țiganilor*, scrisă sub înrăurirea unei parodii a *Eneidei* (parodie făcută de un scriitor german, Blumauer). *Țiganiada* are 12 cântece, în strofe de câte șase versuri. Deleanu ne descrie o expediție a țiganilor asupra turcilor: Vlad Țepeș Vodă face adecă o oaste, alcătuită din țigani, și îi trimite la bătălie cu turcii. Țiganii cer lui Țepeș Vodă, să le dea și niște străjuitori, ca nu cumva niște tâlhari să-i

slutească ori chiar să-i ucidă pe drumuri. Tepeș Vodă, ca să-i cerce, îmbracă vre-o câțiva oșteni români în haine turcești și-i trimite asupra oștirii țigănești. Țiganii, fără să cunoască pe românii îmbrăcați turcește, hotărăsc, că ar fi mai sănătos, dacă ar scăpa fără bătălie, și o iau la fugă. Însă țiganii află că au fost înșelați. Atunci eată sosesc turcii cei adevărați; oastea țiganilor se aruncă asupra lor, crezând că sânt earăș niște oșteni români îmbrăcați turcește, și țiganii, spre mirarea lor, sânt învingători, și turcii învinși. Acum se așează țiganii la sfat, și vorbesc care de care, cum vor împărți între sine slujbele țării. Sfârșitul vorbelor și al neînțelegerilor nu este altceva, decât o strajnică părueală, după care țiganii se împrăștie care în cătro. — Deleanu a cunoscut foarte bine apucăturile cu întreg felul de a fi al acestui soi de oameni, și le-a descris în mod caracteristic.

Eată câteva probe, din care deoparte este învederată firea poporului despre care vorbește, de altă parte se poate vedea felul de a scrie al acestui scriitor:

Tocmai ieră într'o zi de hodină;
 Tabăra păuză de cale lungă,
 Ear cei de vrastă mai bătrână
 Adunați fiind zăceau pe dungă...
 Voivod Guliman purtă cuvântul,
 Sfătuindu-le cu încredințare;
 Cum ar trebui lucrul să tocmească,
 Ca vrăjmașul să nu-i năpădească!
 «Bărbați buni: oare n'ar hi mai bine,
 Zise, pân' a păși mai departe,
 Aici să ne armăm cum se cuvine:
 Că nu se știe din care parte
 Vrășmașul vine....
 Trebuie dară, ca toți hei călare
 Naintea taberei să purceadă
 Armați; cercetând oare din care
 Lature turcii tae și pradă.
 Văzându-i apoi, cum pot de tare
 S'alerge dându-ne înștiințare.
 Eară noi cu tabăra hea groasă

Atunci, auzind că vin dincoace,
S'apucăm fuga hea sănătoasă
Încolo: și să mergem în pace,
Până când ne vor purta picioare,
Numa să scăpăm dela strâmtoare.»

Răzvan, fierarul, atunci se scoală,
Și 'ntr'acést chip rostul său deschide:
...«La ce s'apucăm arma vitează?
Când fără arme, ca fără povară,
Fuga vine cu mult mai ușoară...
Aici, Gulimane, altă putere
Nu iese fără, sau a te bate
Pentru piele, copii și muere,
Cum și pentru dragile bucate, —
Sau, aruncându-ți arme necrunte,
A fugi gol golișor la munte».

Răzvan ieră ceva să mai zică,
Când Vlaicu, lingurarul, începe
A râde, și glasul său ridică:
«Io nici într'un chip nu poci pricepe
Ce se 'nvârtește vouă prin minte,
Par' că ați aveà boală hierbinte.
Încă nici veste nu-i să vie
Turcii; și iacă unii că se gată
De fugă cu mare vitejie...
În ce chip venit-am pân' aice;
Așa să mergem dar și d' aice;
Ear de ni s'ar pune doar în price
Cineva pe drum cu vrăjmășie,
Totdeauna are să se păzească
Răgula noastră țigănească:

Adecă: fruntea, hălui mai tare
Să plecăm cu multe rugăminte —
De-om vedeà, că 'n fugă nu-i scăpare;
Ear când cu năvală hierbinte
Ar da pe noi mai puțină laie,
Să stăm și noi vârtos la bătae!»

«Să mă bată Dumnezeu! că bine
 O nimeriși, Vlaice, tocma în gură
 Ahasta-mi ieră; dar și alta-mi vine
 Lângă ahaja 'n gând! — barba cea sură
 Ștergându-și Gogu zise: — ce-om face
 Fără dobe și trâmbiți răgace?
 Apoi și fără steaguri sau povață,
 Și măcar un bucim; mie-mi pare,
 Că nu-i nici o tabără 'ndrăzneală!
 D'elea 'ntâi să faceți însemnare;
 Helelalte-apoi pot să hie,
 Cum Vlaicu v'au zis pe dăscălie;
 Numai cât înc'o răgulă bună
 Țigănească am să v'aduc aminte:
 Ca să călătorim totdaună
 Aproape de păduri; căci nu minte
 Zisa veche: cum că paza bună
 Ferește primejdia totdaună...»

Date biografice. Ion Barac (1776—1848) a fost învățător în Felek, apoi s'a mutat la Brassó, unde a trăit până la moarte.

Vasile Aron (1770—1822) e născut într'un sat lângă Balázsfalva. A trăit și a murit ca avocat în Nagyszeben.

Ion Budai (Budoj) Deleanu, (născut pe la 1760, mort în 1820) eră contimporan cu Barac și Aron. A fost fecior de popă, născut la Csikmó, un sat între Szászváros și Nagyág. A învățat în Viena, a trăit în Lemberg, unde ajunsese consilier aulic. Tot în Lemberg au fost cumpărate scrierile lui pentru biblioteca centrală din București prin Gheorghe Asachi dela un ginere al lui Deleanu. Pe lângă Țiganiada, scrisă în 1800, a lucrat mai multe vocabulare, diferite lucruri de gramatică, dar netipărite.

6. Dimitrie Țichindeal

Dimitrie Țichindeal a lucrat în proză fabule, publicate mai întâi la 1814 în Budapest. Fabulele sale poartă titlul: *Filozofice și politice prin fabule învățături morale*. Formează o carte voluminoasă de vr'o cinci sute de pagine, în partea cea mai mare traduceri dintr'un fabulist sârb, Obradović. Obradovići adevăc publicase la 1788

fabulele lui Esop cu un adaos de învățături morale; acestea le-a tradus Țichindeal și le-a întocmit pentru români. El n'a pus numele autorului sârb; cartea lui Obradovici eră foarte cunoscută la sârbi, și însuș Obradovici avuse de gând pe la 1793 să-și tipărească fabulele în românește. Deși cartea lui Țichindeal eră numai o traducere, totuș a fost confiscată, și el și-a pierdut postul de profesor.

Țichindeal nu se distinge atât prin activitatea sa literară, cât mai ales prin iubirea sa de neam și țară. În chestiuni bisericesti și naționale a purtat o întinsă corespondență cu episcopul român Samuil Vulcanu din Nagyvárad. Dușmanii săi l-au și persecutat pentru sentimentele sale patriotice.

Dimitrie Țichindeal este născut pela mijlocul secolului al 18-lea într'un sat bănățean. La 1812 ajunge profesor în Arad la preparandia română (școala normală) pe atunci înființată. În urma persecuțiilor suferite din partea sârbilor n'a rămas în Arad, decât doi ani, și s'a întors în Becskerek; în 1818 a murit într'un spital din Temesvár. Academicianul Ios. Vulcan a descris în discursul său de recepțiune viața și activitatea fabulistului Țichindeal.

7. Anton Pann

Anton Pann a lucrat pe urmele lui Barac și Aron, și a fost pe timpul său cel mai citit scriitor. Scrierile sale cuprind mult umor și sânt îmbrăcate într'o limbă bună și ușoară de înțeles. Din firea lui, Anton Pann se vede a fi fost om glumeț, voios și isteț. Fără a fi învățat multă carte, știă să vorbească bine mai multe limbi: bulgărește, grecește, turcește, rusește, — și îndeosebi știă să scrie în limba românească, în limba țaranului.

Scrierile lui Anton Pann au străbătut adânc în popor, unele se mai citesc și astăzi.

Lucrările lui sânt variate și multe: a adunat material de literatură populară mai nainte de a adună Alecsandri, a făcut numeroase *Istorioare în versuri și Fabule*, fel de fel de *Cântece lumești*; o sumă de Călindare; *Năsdără-văniile lui Nastratin Hoge*a, traduse din turcește.

A mai scris și cărți de slujbă bisericească, a tradus din grecește, a compus piese muzicale, a pus pe note cântece populare, lumești și bisericești.

Cele mai însemnate din lucrările lui Ant. Pann sânt: *Povestea Vorbei* și *O șezătoare la țară* sau *Povestea lui Moș Albu*. *Povestea vorbei* conține proverbe adunate din popor, ca bunăoară următoarele:

La orice treabă pe Stan pățitu 'ntreabă.

Cine știe carte, are patru ochi.

Frica apără chica.

După război mulți voinici s'arată.

La plăcinte înainte, la război înapoi.

După fiecare grupă de proverbe, pentru a lămuri mai bine cuprinsul lor, urmează câte o anecdotă sau povestire în versuri, spusă simplu și plină de glume. Scopul lor este a petrece și a moraliză, învățând pe oameni să iubească învățătura de carte, adevărul, blândețele, să fie ascultători și să muncească. O asemenea povestire este *Doi învățăcei*, *Omul flecar* ș. a.

O șezătoare conține mai multe povești versificate, ghicitori, dialoguri, care formează toate un întreg bine rânduit.

Date biografice. Anton Pann, (1794 - 1854) s'a născut în Slivden în Bulgaria, unde tatăl său a fost căldărar. La 1812 el cu toată familia au fost duși robi în Rusia. Acolo Anton Pann a servit câțiva ani ca muzicant în armată, până când într'o zi a fugit la București, de unde s'a dus la Brassó. Acolo a fost cântăreț la biserica sfântului Nicolae. A cunoscut pe Ion Barac, care asemenea aveă plăcere pentru scrieri populare. Peste doi ani A. Pann se întoarce la București, și trăește în slujba de cântăreț de strană la mai multe biserici și profesor de muzică. La 1847 și-a întemeiat o tipografie, a lucrat zile și nopți la variatele sale lucrări, și le-a publicat în vre-o treizeci de volume. A răposat în București. Pe peatra mormântului său s'a pus următorul epitaf compus de Pann:

Aici s'a mutat cu jale,
În cel mai din urmă an,
Cel ce în cărțile sale
Se subscrie Anton Pann.
Acum mâna-i încetează,
Ce la scris mereu ședeă,

Nopți întregi nu mai lucrează,
La lumină cărți să dea.
Împlinindu-și datoria,
Și talentul nengropând,
Și-a făcut călătoria,
Dând altor în lume rând.

8. Paris Mumuleanu. Vasile Cârlova

Paris Mumuleanu (1794—1837) născut în România, a trăit în București, și-i plăcea să cetească din cărțile poporane. În unele din versurile sale, sub titlul: *Plângerea și tânguirea patriei*, deplânge nenorocirea patriei sale cutropite de străini. În alte versuri sub titlurile: *Toamna*, *Noaptea*, cântă natura și preamărește divinitatea. Zugrăvește și unele defecte omenești, de ex.: în *Ipocritul* fățarnicia.

Vasile Cârlova, (1809—1831), născut la Târgoviște, a murit ca ofițer, în vârstă abia de 22 de ani, la Craiova. Poeziile sale, puține, vorbesc despre: Ruinele Târgoviștei, Hero și Leandru, Păstorul întristat, iar *Oda* e închinată oștirii cu ocaziunea înălțării steagului național la 1831.

9. Gheorghe Asachi și I. Heliade Rădulescu

Un scriitor zelos a fost **Gheorghe Asachi** (1787—1869). A lucrat cu scopul de a produce o mișcare culturală și literară, și a rensufleți sentimentele naționale amorțite în Moldova. Purtat de asemenea gândiri și simțiri, Asachi a desfășurat o largă activitate în vreme de peste o jumătate de veac. Născut la 1787 în Herța, județul Dorohoi, este dus în Lemberg de tatăl său, rămas văduv. Acolo și-a făcut studiile Asachi, urmându-le în Roma și Viena. După aceea s'a întors la Iași și a început în l. română un curs de inginerie la 1813; apoi a înființat cu multe greutateți o tipografie, la 1817 a organizat un început de teatru, scriind și traducând anume piese teatrale, în care rolurile erau ținute de fii și fiicele boerilor moldoveni. La 1821 Asachi e silit să părăsească Iașii; peste șase ani este rechemat, și publică în 1 Iunie 1829 primul ziar român în Moldova «*Albina Românească*».*) Astfel, Asachi e întemeetorul presei în

*) Încercări neizbutite pentru a înființa gazete românești s'au făcut la sfârșitul sec. 18. Tot în 1829 și în anul următor a tipărit *Zaharie Karkaleki* la Buda «*Biblioteca Românească*», — Karkaleki e născut în Brassó, și mort în București în 1856. În Muntenia, ca tipograf al statului, a redactat mai multe gazete, laudând vreo douăzeci de ani pe toți cei ce se perândau la stăpânire.

Moldova. Înființându-se mai târziu școalele în înțelesul *Regulamentului organic**), Asachi sub domnia lui Mihai Sturza a fost numit Referendar (inspector de școale), și a muncit vre-o 14 ani, îngrijindu-se de îmbunătățirea școalelor. La adânci bătrânețe a răposat în Iași, în 1869. Acolo i s'a ridicat o statuă.

Asachi are scrieri de tot felul: poezii, nuvele istorice, piese teatrale, cărți didactice și calendare. —

Activitatea lui Ion Heliade Rădulescu în *Muntenia* se asemănă în multe priviri cu activitatea lui Gheorghe Asachi în *Moldova*.

*) După mișcarea dela 1821, în anul următor Turcia a ridicat la tronul Moldovei pe Ion Sturza, la al Munteniei pe Grigore Ghica. Rușii, dușmani ai turcilor, au intrat la 1828 în principatele românești și, trecând Dunărea, bat pe turci. În 1829 se încheie pacea dela *Adrianopol*, între altele cu condiția ca turcii să plătească rușilor 10 milioane de galbini despăgubire de război; iară până la plățirea sumei, rușii să țină ocupate Moldova și Muntenia. Turcii neplătind până la 1834, rușii în acest restimp de șase ani au ținut ocupate țările și le-au administrat. În acești ani s'a făcut așa numitul *Regulament organic*, unde s'a hotărât să se organizeze școale, să se facă drumuri și altele; dările pentru boeri se șterg, și se păstrează numai darea plătită de țărâtime, împreună cu *daca* sau *boerescul*; țiganii erau robi ai boerilor și ai statului. Când se retrag rușii la 1834 sânt numiți domni *Mihai Sturdza* în Moldova, și *Alexandru Ghica* în Muntenia. Mulți dintre fii boerilor cercetează universitățile apusului, îndeosebi cea din Paris; de aici se întorc în patrie cu idei nouă și liberale. Bunăoară, erau de părere că trebuie desființată robia țiganilor; că *toți* cetățenii să plătească contribuție statului, — tinerii voiau să răstoarne starea de lucruri creiată prin *Regulamentul organic*, pe care rușii îl susțineau, pentru ca să se poată amesteca în afacerile țărilor, asupra cărora luaseră «protectoratul». În 1848 *Regulamentul* este ars în București. Atunci rușii intră în principate și la 1849 încheie cu turcii *Convenția dela Balta-Liman*, în înțelesul căreia domnii nu mai erau aleși de țară, ci numiți de turci în învoeală cu rușii, pe șapte ani. În Muntenia în locul lui Bibescu ajunge Barbu Știrbei, în Moldova Grigore Ghica, (care desrobește țiganii la 1854).

Începându-se războiul Crimeii la 1853 între ruși și turci, acești din urmă, ajutați de francezi și englezi, bat pe ruși; la 1856 în *Congresul dela Paris* Rusia este silită să renunțe la «protectoratul» avut asupra Moldovei și Munteniei. După aceasta în curând, la 1858, *divanurile ad hoc* ale țărilor se pronunță pentru unirea Moldovei și Munteniei într'un singur stat, sub numele *România*; iar în 24 Ianuarie 1859 este ales de principe în ambele principate *Al. Cuza*. — Temeiul unei nouă organizări în România s'a pus la 1866 prin alegerea unui domnitor din casă străină, în persoana lui *Carol* de Hohenzollern, sub a cărui domnie România a intrat în rândul statelor moderne.

Sub domnia Grecilor, în sec. 18. și pela începutul secolului al 19., cele două principate au ajuns într'o stare de jale. Scriitorii contemporani descriu în culori triste întunerecul și mizeria ce năpădiseră principatele românești. Voevozii, și mai toți funcționarii, se îngrijau exclusiv de persoana lor, căutând mai nainte de toate să se 'mbo-gătească din greu și în grabă; poporul eră stors fără cruțare și ținut în neștiință. Pe la școale, unde numai grecește se învăța, elevii recitau «*ca papagalii*», adecă fără a înțelege ceva din cele învățate. Afară de fii de boeri trimiși la Paris și la alte universități, puțini erau oamenii cari se ocupau cu literatura câtă eră, cu cronicarii sau cu vechile cărți bisericești. — Pe acest timp când grecizmul amenință cu moarte orce sentiment național, se ivește *Gheorghe Lazăr*, care la 1816 trece munții și, după multe pedeci, deschide în București prima școală română la Sântu-Sava. Aici i s'a permis să propună românește: matematică, inginerie și filozofie. Mulți elevi dela școalele din București aleargă la S. Sava, ca să asculte pe Lazăr. Deși școala e închisă la 1821, eară Lazăr, adânc mâhnit și cuprins de boală, se întoarce acasă, totuș «grăul cel curat și fără neghină» sămănat de dânsul a dat rodul său.

Elev al școalei lui Lazăr a fost *Ion Heliade Rădulescu*. Ieșit din așa școală, a desvoltat o bogată și energetică lucrare în literatură și în politică, și a dat un avânt deșteptării naționale produse de Lazăr.

Heliade s'a ocupat cu toate soiurile de literatură: a scris poezii lirice, epice (*Mihaida*, epopee scrisă la 1848, dar neterminată), dramatice; apoi lucrări istorice, gramatice; a făcut, ajutat de mai mulți tineri, traduceri din scriitorii clasici vechi și moderni: din Vergil, Dante, Molière, Lord Byron, pentru ca să avem în limba română operele însemnate ale scriitorilor vestiți din literaturile străine. În gramatica sa dela 1827 a redus mai de jumătate numărul slovelor din scrierea română, și a stăruit ca limba să se scrie așa cum se pronunță. La 1829 a publicat *Curierul românesc*, primul ziar politic al Munteniei, ear în 1837 o revistă literară *Curierul de ambe sexe*, (tot în anul când au apărut în Brassó

ziarele «Foaia Duminecii» redactată de Barac, și «Gazeta de Transilvania» cu suplimentul său literar «Foaia pentru minte, inimă și literatură», redactată de Gheorghe Bariț). Heliade a cumpărat o tipografie, și a înființat în 1834 cu Ion Câmpineanu «Societatea Filarmonică», cu scopul de a ridică învățământul, a întemeia ziare, precum și un teatru național. Entuziast din fire, a dus o viață activă și a îndemnat tinerimea de pe atunci, să scrie zicându-i: «Scrieți, băeți, orcum, numai scrieți!»

Heliade a scris, la început, o limbă românească bună; mai târziu, după 1840, sub influența curentului etimologic, a scris într-o limbă greșită, mestecată cu vorbe italienești, scrise după un fel de ortografie italiană.

În resumat, Ioan Heliade Rădulescu și Georghe Asachi n'au reușit să fie admirați pentru valoarea literară sau științifică a lucrărilor produse. Ei fac parte din acei scriitori, cari aveau să răspundă trebuințelor practice ale vremii lor. Fără să aibă însușiri literare sau științifice distinse, amândoi și-au câștigat un nume nemuritor în istoria culturii noastre, prin zel neobosit dovedit spre binele neamului, din care au ieșit. Pentru mișcarea literară ce a produs, Heliade a primit numirea de «părinte al literaturii române».

Date biografice. Ion Heliade Rădulescu s'a născut la 1802 în Târgoviște. Numele *Heliade* l-a primit «în școalele elenice». Ca tiner ajunsese profesor la școala unde propunea Gheorghe Lazăr, a cărui catedră a ocupat-o mai târziu, când în 1822 școala dela S. Sava a fost redeschisă. Ca profesor a funcționat vre-o 5 ani. După aceea s'a ocupat cu ziaristica. La 1848 a luat parte la evenimentele aceluia an, a fost unul din capii revoluției și a stat mai mulți ani în exil. A murit în București la 1872.

Învățătorul lui Heliade, *Gheorghe Lazăr* (1779—1823), e născut în Felek, sat lângă Nagyszeben. Baronul săsesc Brukenthal care avea o moșie în satul acesta, a luat la sine pe tinerul Lazăr, l-a crescut, l-a trimis la Viena, unde a studiat teologia și alte științe. Întors acasă, a fost profesor la seminar; mai târziu a aspirat la episcopie; persecutat trece munții și se așază în București. La 1818 începe lecțiile la S. Sava, la 1821 rentors în sat la părinți moare tot aici.

Carol Rosetti, elev al lui Lazăr, călătorind în partea locului, la 1864, a dispus să i se ridice un monument de marmoră, pe care a pus un epitaf făcut de Lazăr; sub epitaf a adăos Rosetti versurile:

Precum Hristos pe Lazăr din morți a înviat,
Așa tu România din somn ai deșteptat.

Atât lui Heliade, cât și lui Lazăr, România recunoscătoare li-a ridicat statue puse în fața universității din București.

10. Alesandru Donici

Alesandru Donici (1806—1866), născut în Basarabia, a scris fabule, 91 la număr. Cele mai cunoscute sânt: Vulpea și măgarul, Două poloboace, Lupul și cucul, Momita și două mâțe, Sticletele și ciocârlanul, Racul, broasca și știuca. O parte din cele 91 de fabule sânt traduceri și imitațiuni după La Fontaine și după scriitorul rus Krilov, făcute într'un stil greoi și uneori greșit.

În Basarabia Rușii n'au suferit școală românească; de aceea Donici a plecat să-și facă învățătura la Petersburg; aici a intrat în școala militară și după câtva timp a ajuns ofițer. Dar nu i-a plăcut în Rusia.

După mai mulți ani, petrecuți în dor și jale, a părăsit cariera militară și a trecut la Iași, unde a rămas până la moartea sa. Tinerimea, care studiasă mai ales în străinătate, se întorsese în țară și începuse a lucra: *Alecsandri* făcea pentru societatea de atunci piese teatrale, *Mihai Cogălniceanu* ținea prelegeri de istoria națională, întemeind și o foaie literară; *Asachi* purta grija învățământului public; *Const. Negruzzi* scriea povestirile sale într'o limbă ce a rămas model până în zilele noastre; *Grigore Alexandrescu* îmbogățea literatura cu bucăți de valoare, ear *Heliade* îndemnă generația sa prin vorbă și faptă la o spornică lucrare; tot așa în alte părți lucrău unii bărbați cu dorul de progres și conduși de iubire pentru cei rămași înapoi pe calea culturii; pretutindenea se observă o mișcare, ce promitea o nouă viață.

Astfel erau împrejurările literare și culturale, când Donici a venit la Iași. Înzestrat dela fire cu oarecare talent poetic, a început și el să lucreze.

Câteva din fabulele sale erau foarte respândite în societatea de atunci a Moldovei. Afară de fabule Donici a mai făcut traducerea poemului renumit *Țiganii* de Pușkin; apoi tot din limba rusă a tradus în colaborare cu C. Negruzzi *Satirele* lui Antioh Cantemir.

11. Constantin Negruzzi

Talentul poetic al lui **Constantin Negruzzi (Negruț)** se învederează în *novelele* sale și în *fragmentele istorice* scrise în proză. Darul de a ști povestii nu-l găsim la nici unul din scriitorii contemporani ai lui C. Negruzzi în măsura, în care îl găsim la dânsul.

Limba acestui scriitor este armonioasă și corectă, chiar fără să luăm în considerație împrejurarea, că pe vremea când scriea Negruzzi, tot mai eră întrebuintată limba grecească în multe case boeresti, ba începe a pătrunde binișor limba franțuzească în Moldova și Muntenia, ear dîncoace de munți scriitorii încercau a creea o limbă curățită de orce slavonizme fără deosebire.

Scrierile lui C. Negruzzi (retipărite în 1872 la București în 3 vol.) conțin:

Vol. I. *Păcatele tinerețelor*. Sub acest titlu aflăm bucațile: Cum am învățat românește, *novelele* Zoe, O alergare de cai, Toderică ș. a Apoi *fragmentele istorice*: Aprodul Purice, în versuri; în proză: Alesandru Lăpușneanu, Sobiețki și Românii ș. a.; la sfârșit 32 de Scrisori la un prieten, scrisori interesante, care dau un fidel tablou al obiceiurilor de pe vremea autorului.

Vol. II. cuprinde poeziile sale originale și traducerile din Th. Moore, Victor Hugo și Antioh Cantemir.

Vol. III. are Piese teatrale, două originale: «Cârlanii», reprezentată la 1849, și «Muza dela Burdujeni», în care își bate joc de latinizatori; celelalte patru sânt traduse din autori francezi.

1. Fragmentul istoric *Ales. Lăpușneanu* (1564—1569) are cuprinsul acesta:

Ștefan Tomșa omorâse pe Despot Vodă și-i luase locul. Alesandru Lăpușneanu, care fusese odată domn, dar alungat prin Despot fugise la Constantinopol, acum cu oaste turcească

se renturnă, să ocupe a doua oară tronul Moldovei. Ajuns până la Tecuci, sosesc în calea lui Lăpușneanu patru boeri trimiși de Tomșa, și adecă: vornicul Moțoc, postelnicul Veveriță, spătarul Spancioc și Stroici, și intrând în cortul, unde ședeă Lăpușneanu cu căpitanii săi, dau de știre acestuia, că poporul moldovean nici nu-l iubește, nici nu-l vieă să-l aibă domn în țară, prin urmare ar face mai bine să se întoarcă la Constantinopol, de unde a venit. Lăpușneanu răspunde: *Dacă voi nu mă vreți, io vă vreau; dacă voi nu mă iubiți, io vă iubesc, și voi merge ori cu voia ori fără voia voastră!* Moțoc, om lingușitor, care vânduse pe Despot, vânduse pe Lăpușneanu în domnia întâi, acum vinde și pe Tomșa și earăș se dă în partea Lăpușneanului, cu toții pornind asupra lui Tomșa.

Tomșa, nesimțindu-se destul de tare, fuge în Muntenia Poporul primește cu bucurie pe Alesandru Lăpușneanu. Boerii însă tremurau. Și cu drept cuvânt: Alesandru Vodă îi despoeă de averi, din când în când îi mai și ucideă pentru câte o mică greșeală dregătorească. Țineă în jurul său o numeroasă gardă de lefegii. Odată doamna Ruxandra, fiica lui Petru Rareș, face muștrări soțului său pentru capetele tăiate ale boerilor, și-l roagă să nu mai verse sânge, căci s'a îngrozit și nu mai are odihnă. Domnul i promite, pe ziua următoare, un leac împotriva fricei,

A doua zi eră serbătoare; se dase știre boerilor să se adune la Mitropolie. Lăpușneanu, la sfârșitul sfintei slujbe, a zis boerilor adunați în biserică: «Boeri dumneavoastră! Dela venirea mea cu a doua domnie până astăzi, am arătat asprime cătră mulți; m'am arătat cumplit, rău, vărsând sângele multora. Unul Dumnezeu știe de nu mi-a părut rău de aceasta; dar dumneavoastră știți, că m'a silit numai dorința de a vedeă conținind gâlceviriile și vânzările unora și altora, cari țineau la risipa țării și la peirea mea. Astăzi sânt altfel trebile. Boerii și-au venit în cunoștință; au văzut, că turma nu poate fi fără păstor, că zice Mântuitorul: *Bate-voi Păstorul și se vor împărăștia Oile.* Boeri dumneavoastră! Să trăim de acum în pace, iubindu-ne ca niște frați, pentrucă aceasta este una din cele zece porunci: *Să iubești pe deaproapele tău ca însuși pe tine*, și să ne iertăm unii pe alții, pentrucă sântem muritori, rugându-ne Domnului nostru Isus Hristos (aici își făcū cruce) să ne ierte nouă greșelile, precum iertăm și noi greșiților noștri». După aceasta merse în mijlocul bisericii, se închină earăș, se înturnă cu fața

spre popor zicând: «Iertați-mă, oameni buni și boeri dumnea-voastră!» Poporul răspunse: «Dumnezeu să te ierte, Măria ta!»

Boerii încep a veni călări și fiecare cu câte două trei slugi. Boerii, 47 la număr, se așează la masă, și la spatele fiecăruia stă câte o slugă, care *dregeă* (turnă vin). Când să se scoale dela masă, Veveriță ridică paharul și închină: *Să trăești întru mulți ani, Măria ta! Să stăpânești țara în pace, și milostivul Dumnezeu să te întărească în gândul ce ai pus, de a nu mai strică pe boeri, și a bântui norodul...* N'apucă să sfârșească, și buzduganul armașului lovindu-l drept în frunte îl culcă la pământ. «La ei flăcăi!» strigă armașul. Slujitorii de pe la spatele boerilor scot junghiurile și lovesc, lefegii din curte dau și ei năvală asupra boerilor. Lăpușneanu cu Moțoc privesc dela fereastră scena sângeroasă. Boerii mai bătrâni mureau făcându-și cruce, dar mulți dintre cei mai tineri se apărau cu turbare și își vindeau scump viața. La sfârșit 47 de trupuri d'ale boerilor zăceau moarte. Orașul alergase la poarta curții și începuse a o tăea cu securile. Alesandru Vodă trimite pe armaș, să întrebe poporul: ce vrea și ce cere?

Acum Lăpușneanu cu Moțoc vorbesc în chipul următor:

— Ei, vornice Moțoace, n'am făcut bine, că m'am mântuit de răii aceștia și am scăpat țara de o așa raie?

— Măria ta ai urmat cu mare înțelepciune, răspunse mârșavul curtezan; io de mult aveam de gând să sfătuesc pe Măria ta la aceasta... și ai făcut bine, că i-ai tăiat, pentrucă...

— Văd că armașul întârzie, zise Lăpușneanu curmând pe Moțoc, care se învălmășea în vorbă. Îmi vine să poruncesc, să dee cu tunurile în prostimea aceea. Ha, cum socoți și dumneata?

— Așa, așa, să-i împroaște cu tunurile; nu-i vr'o pagubă c'or muri câteva sute de mojici, de vreme ce au perit atâți boeri...

— Mă așteptam s'aud asemenea răspuns, zise cu oțerire Lăpușneanu; dar să vedem întâi ce vor.

În vremea asta armașul se suie pe poarta curții și făcând semn strigă: «Oameni buni! Măria Sa Vodă întreabă ce vreți și ce cereți? și pentruce ați venit așa cu zurba?» ...Mulțimea nu se aștepta la asemenea întrebare... În sfârșit începură a striga: «Să micșureze dăjdiile! Am rămas săraci! N'avem bani!

Ni-i ia toți Moțoc! Moțoc! El ne pradă și el sfătuește pe Vodă! Să moară! Moțoc să moară. *Capul lui Moțoc vrem!*»

— Ce cer? întrebă Lăpușneanu văzând pe armaș intrând.

— Capul vornicului Moțoc, răspunse.

— Cum? ce? strigă acesta ca un om ce calcă pe un șerpe; n'ai auzit bine, fârtate! vrei să șuguești, dar nu-i vreme de șagă... Ce să faci cu capul meu? îți spun că ești surd, n'ai auzit bine!

— Ba foarte bine, zise Alesandru Vodă, ascultă singur. Strigările lor se aud de aici.

Poporul strigă în gura mare: Capul lui Moțoc vrem!

— Oh! păcătosul de mine! strigă ticălosul. Maică preacurată fecioară, nu mă lăsa să mă prăpădesc!... Născătoare de Dumnezeu, scapă-mă de primejdia aceasta și mă jur să fac o biserică, să postesc cât voi mai aveă zile, să ferec cu argint icoana ta cea făcătoare de minuni dela mănăstirea Neamțului!... Dar, milostive doamne, nu-i ascultă pe niște proști, pe niște moșici. Pune să dea cu tunurile într'înșii... Să moară toți! Io sânt boer mare! Ei sânt niște proști!

— *Proști, dar mulți*, răspunse Lăpușneanu cu sânge rece; să omor o mulțime de oameni pentru un om, nu ar fi păcat? Judecă dumneata singur. Du-te, de mori pentru binele moșiei dumitale...

— Oh! nenorocitul de mine! strigă Moțoc smulgându-și barba, căci de pe vorbele tiranului înțelegeă, că nu mai este scăpare pentru el. Încăi lăsați-mă să mă duc să-mi pun casa la cale! fie-vă milă de jupâneasa¹ și de copilașii mei! Lăsați-mă să mă spovedesc!

— Destul! strigă Lăpușneanu, nu te mai boci ca o muere! fii român verde. Ce să te mai spovedești? Ce să spui duhovnicului? că ești un tâlhar și un vânzător? Asta o știe toată Moldova. Haide! luați-l de-l dați norodului, și-i spuneți că acest fel plătește Alesandru Vodă celor ce pradă țara...

Moțoc, aruncat în mulțime, într'o clipită e făcut bucăți Gloata a strigat: Să trăiască Măria Sa Vodă!

În vremea asta Lăpușneanu poruncește, să reteze capetele ucișilor și să le așeze în mijlocul mesei în formă de piramidă. Apoi chemă pe doamna Ruxandra, spunându-i că a gătit leacul de frică. Ruxandra, intrând în sală, la vederea grozavei piramide a dat un țipet și a leșinat.

¹ Nevasta, soția sa.

Stroici și Spancioc scăpaseră cu fuga de furia Lăpușeanului, care înzădar a încercat să pună mâna pe ei. Peste vro patru ani, Vodă se bolnăvește de lungoare și simțindu-se aproape de mormânt, invită pe Mitropolitul Teofan, pe episcopi și pe boeri, cere iertare dela toți și le spune, că lasă drept moștenitor al scaunului pe fiul său Bogdan. «Cât pentru mine, urmă a zice, de mă voi și ridică din boala aceasta, sânt hotărât a mă duce la călugărie în mănăstirea Slatina, unde să mă spășesc, câte zile îmi va mai lăsa Dumnezeu. Decî vă rog, părinți Arhierei, de mă veți vedeà aproape de moarte, să mă tundeți călugăr...» Nu putû vorbi mai mult. Convulsiile îl apucară și un leșin grozav ca moartea îi îngheță trupul, încât mitropolitul și episcopii crezând că se sfârșește, îl călugăriră, puindu-i nume Paisie, după numele Petru, ce aveà până a nu se face domn.

Acum sosesc Stroici și Spancioc la palat.

Lăpușeanu însă deschizând ochii, vede doi călugări lângă patul său. Unul întreabă: «Cum te-mai simți, frate Paisie?» Numele acesta i-aduce aminte de cele petrecute, și deodată strigă: «A! voi m'ați călugărit... gândiți că veți scăpa de mine? M'ați popit voi, dar de mă voi îndreptă, pe mulți am să popesc și io!... Minte acel ce zice, că-s călugăr! Io nu sânt călugăr, sânt domn! Sânt Alesandru Vodă! Săriți, flăcăi!... Dați! Io vă poruncesc!...» Și cereà să ucidă pe toți, și pe fiul său și pe doamna Ruxandra.

Atunci Spancioc dă în mâna doamnei o otravă. Doamna, îndemnată de cei din jurul său, toarnă otrava în păhar, intră la Alesandru Vodă, care strigă: «Apă!» Alesandru în neștire bea otrava și moare în mâinile vrăjmașilor săi Stroici și Spancioc.

2. *Sobiețki și Români* (1684), care a servit lui Vasile Alecsandri ca subiect pentru o piesă teatrală, cuprinde următoarele:

Pe drumul cătră cetatea Neamțului mergeà în 1686 o armată. În fruntea ofițerilor călări erau trei bărbați: hatmanii Iablonovski și Potoțki, în mijlocul lor Ion *Sobiețki*, regele Poloniei, — toți mârniți. Mai ales erà mârniț regele, care trebuia să se retragă pe un drum pustiit dinaintea turcilor, tătarilor și moldovenilor.

Regele *Sobiețki*, nălțând odată capul, vede pe un deal cetățuea Neamțului și, în contra sfatului bătrânului Iablonovski,

hotărește să o cuprindă. Un bucium răsună pe zidul cetății. Un străjer a dat semnul, că vin leșii! Porțile cetății sânt închise și pe ziduri se grămădesc bolovani. Regele trimite un sol, ca să vorbească oamenilor din cetate, spunându-le să se închine Măriei sale regelui Poloniei cu toate averile și merindele cetății, și atunci garnizoana va fi liberă să iasă cu arme fără a i se face nimic; însă decumva vor cuteză a se împotrivi, vor fi cutropiți fără milă. Un bătrân plăeș răspunde solului: «Măria Sa regele Poloniei mai bine și-ar căută de drum și ar da pace unor oameni, cari nu i-au făcut nimic; în cetate n'avem nici averi, nici merinde; tot ce-i putem da, este plumbul din puști, pe care i-l vom trimite noi de pe ziduri, fără să se mai ostenească să vie înuntru».

Asaltul leșilor începe. Tunurile bat cetatea. Dară plăeșii răspund cu gloanțe, și fiecare împușcătură oboră mai ales din ofițerii leșești. În patru zile căzură și dintre plăeși zece inși, trei erau răniți, merindea și pravul pe isprăvite. Și așa, a cincea zi au ridicat un ștergar alb în semn că închină cetatea, dar cu tocmeală să-i lase slobozi să plece unde-or voi. Leșii primesc; apoi se înșiră în două rânduri, lăsând garnizoana să treacă; poarta se deschide, și eată ies din cetate șase oameni, dintre cari trei duceau pe umere alți trei răniți. Regele Sobiețki zice mirat: «Ce-i asta? Ce sânteți voi?» — «Sântem străjerii din cetate», răspunde bătrânul rănit din spatele fiului său. — «Cum? atâta sânteți?» — «Zece din noi au perit din mila Măriei Tale». Regele, supărat, dă poruncă să-i spânzure.

Românii pun jos pe cei răniți, își fac semnul crucii și așteaptă moartea ce li-o poruncise Sobiețki. Iablonovski se apropie de rege și-i aduce aminte, că acești viteji n'au făcut altceva, decât o datorie cătră patrie, și li s'a dat cuvântul că vor fi liberi. Sobiețki, mulcomindu-se, cinstește fiecărui plăeș 50 de zloți, zicându-le: «Voinicilor, mergeți în pace și spuneți fraților voștri, că ați avut cinstea a vă împotrivi cinci zile regelui de Polonia!»

3. Poemul epic *Aprodul Purice* (1486), scris la anul 1833, are cuprins luat din istoria Moldovei:

Hroiot, un căpitan al regelui Matia, hotărește să intre în Moldova ca dușman. Părcălabul dela orașul Roman aflând despre primejdie, trimite un curier la domnul Ștefan, care tocmai pe

atunci eră dus cu oastea în ținuturi depărtate. Pârcălabul poruncește satelor să se gătească cu topoare, securi, coase; ear el, pârcălabul, stringând călărașii și mulți orășeni înarmați cu lănci și săbii, iese în calea dușmanului, aproape de Roman. Adunându-se aici și satele cu un: Doamne ajută! se aruncă asupra lui Hroiot. Mulțimea acestuia eră să frângă pe moldoveni, când deodată sosește pe un cal înspumat aprodul Purice, și aduce veste pârcălabului, că Ștefan Vodă vine. Sosește Ștefan, o luptă crâncenă se începe, caii rânchează, mii și mii de săgeți șueră prin vânt, puștile pocnesc, săbiile zângănesc, pulbera se naltă în vârteje până la nori, trâmbițele și surlele răsună, se aud mii de vaete, țipete, gemete... Un plumb izbește calul Marelui Ștefan și-l răstoarnă cu călăreț împreună. Aprodul Purice îl vede, iute descalecă, și ține scara, ca să poată încălecă pe al lui cal domnul Ștefan. Însă fiind Ștefan mic de stat, nu putea încălecă: Aprodul Purice atunci se face moșinoi, adecă se pune jos pe brânci, la picioarele lui Ștefan; și așa, de pe spatele aprodului s'a urcat pe cal. A zis atunci Ștefan zimbînd: De va vrea Dumnezeu ca să scăpăm, să știi Purice băete, că nu-i mai fi moșinoi, ci drept răsplată am să te fac Movilă. — Războiul se gată cu învingerea lui Ștefan. Vrednicul pârcălab moare pe câmpul de luptă; Hroiot e omorât de mâna lui Purice. În ziua următoare Ștefan Vodă sosește la Roman, și în biserică intrând mărește pe Dumnezeu. Soția pârcălabului și fiica sa sânt triste pentru pierderea soțului și părintelui. Ștefan le spune cuvinte de mângăere; ear cătră Purice zice, că de acum are să se numească *Movilă*, îi dă cinci moșii cu sate, îl căsătorește cu fiica fostului pârcălab, și-l înaltă la rangul de Vel-Armaș.

4. La începutul Scrierilor sale, după introducerea lui Vasile Alecsandri (care face un tablou al timpului, în care a viețuit C. Negruzzi), ni se povestește *cum a învățat românește* din Istoria românilor de *Petru Maior*.

Date biografice. Constantin Negruzzi, (1808—1868) născut la Iași, a învățat în școala grecească. Cum a învățat românește, se povestește el însuș. Îi plăcê să se ocupe cu autorii clasici francezi și elini. La 1821, când cu Eteria, împreună cu tatăl său părăsît Iașii, și s'au retras în anul următor la Chișinăul din Bucovina.

Acolo a învățat rusește în societatea poetului Alesandru Pușkin. După vr'o trei ani s'a rentors la Iași; murind tatăl său, a primit diferite funcții administrative: dar mai bucuros se ocupă cu literatura. Pentru publicarea poveștii *Toderică*, C. Negruzzi este exilat la moșia sa Trifești.

C. Negruzzi, împreună cu Alecsandri și Mihai Cogălniceanu, a fost încredințat cu conducerea teatrului național pela 1840, făcând pe seama acestui teatru mai multe piese originale, dintre care ni s'au păstrat numai «Cârlanii» și «Muza dela Burdujeni».

12. Grigore Mihai Alexandrescu

În literatura română au scris fabule: Pann, Asachi, Heliade, Baronzi, Donici, Țichindeal, Gh. Săulescu, Const. Stamati (poet al Basarabiei), Gh. Crețeanu, Gh. Sion ș. a.

Locul de frunte între fabuliștii români se cuvine lui **Grigore Mihai Alexandrescu**. În nentreputele sale fabule desvelește slăbiciunile și păcatele oamenilor mari și mai mărunți. Sub chipul dobitoacelor sale ni se pun în față fel de fel de oameni cu însușirile lor caracteristice.

Bunăoară:

1. În fabula *Șoarecele și pisica* kir Pisicovici este omul fățarnic și lingușitor, ear Raton omul ușor crezător;

2. În *Boul și vițelul* vedem pe omul prost ajuns boer mare, cu cât dispreț vorbește foștilor săi prieteni;

3. În *Cânele și câțelul*: Samson, dulăul, arată pe bărbatul stăpânit de o falsă modestie, zicând că el nu iubește mândria și vrea ca egalitatea să domnească; însă când e la adecă, se arată că egalitatea o voește numai cu cei puternici;

4. În fabula *Privighetoarea și măgarul* vedem sub chipul acestuia pe cel mărginit la cap și sfătos la vorbă;

5. În *Măgarul resfățat* pe cel ce se apucă de lucruri, de care nu-i harnic;

6. În *Pisica sălbatică și tigrul* pe omul nemernic, care se laudă cu strămoșii lui;

7. În *Lupul moralist* vedem pe vicleanul, care predică morala cu cuvântul, dar în faptă n'o urmează;

8. *Toporul și pădurea* arată pe trădătorul de neam;

9. *Cânele izgonit* înfățișează pe oamenii schimbăcioși, cari cârtesc asupra celui lovit de soartă, ear dupăce acesta ajunge la avere și cinste, îl lingușesc;

10. În *Dreptatea leului* vedem oamenii cei puternici, cum fac ca «dreptatea» să fie pe partea lor, și cum nedreptățesc pe cei slabi.

În toate aceste fabule animalele și arborii vorbesc după firea indivizilor, pe cari îi reprezintă; mai pretutindenea au un grai plin de spirit, ceea ce face, ca fabulele lui Alexandrescu să fie cetite cu plăcere.

Alexandrescu și-a îmbrăcat gândirile într'o haină înțeleasă de toți; deși pe când a scris, nu se pornise curentul popular, și deși scriitorii timpului său căutau mai ales să dovedească originea noastră latină. Latinizatorii făceau p'atunci încercarea de a formă o limbă apropiată de cea latinească, iar Heliade și alții, mai apropiată de limba italiană; — Alexandrescu a fost bun amic cu mulți dintre ei; dar a mers pe calea sa și a scris în limbă firească și nesilită.

Afară de fabule, Alexandrescu a scris poezii patriotice, erotice, satirice, elegice și câteva religioase.

O epocă glorioasă din istoria Românilor ne reamintește *Umbra lui Mircea la Cozia*. La mănăstirea Cozia este înmormântat Mircea Vodă. Strofa dintâi ne descrie mănăstirea liniștită în timpul nopții:

Ale turnurilor umbre peste unde stau culcate,
Cătră țărnul din potrivă se întind, se prelungesc,
Ș'ale valurilor mândre generații spumegate
Zidul vechi al mănăstirii în cadență îl izbesc.

După aceasta poetul vede ieșind din mormânt o fantomă, ș'o întreabă: este ea umbra vreunui cavaler de al credinței, sau e Traian, sau e Mircea cel bătrân?

Mircea! îmi răspunde dealul, Mircea! Oltul repetează;
Acest sunet, acest nume valurile îl primesc,
Unul altuia îl spune, Dunărea se 'nștiințează,
Ș'ale ei spumate unde cătră mare îl pornesc.

Atât de mult admiră pe marele Domn, încât zice mai departe cu un fel de durere:

Noi citim luptele voastre, cum privim vechea armură,
 Ce un uriaș odată în răsboae a purtat;
 Greutatea ei ne-apucă, trece slaba-ne măsură,
 Ne 'ndoim, dac' așa oameni întru adevăr au stat...

Tot *durerea* o cântă Alexandrescu în *Adio la Târgoviște*, orașul său natal:

...Din sinul maicii mele născut în griji necazuri:
 Restriștea mi-a fost leagăn, cu lacrimi m'am hrănit;
 Ca ale mării repezi și groaznice talazuri,
 De vântul relei soarte spre stânci am fost gonit.

O poezie cu descripțiuni izbutite e *Ucigașul fără voe*.
 Spiritul satiric al poetului se vădește în *Satira duhului meu*, unde sânt satirizați oamenii înfumurați și ușurei, cari n'au avut parte de educație temeinică, și cari se preocupă de nimicuri, în loc de a se ocupa cu lucrări serioase.

În *Răzbuarea șoarecilor*, sau *moartea lui Sion*, Alexandrescu își bate joc de Sion, care scrisese odată, că șoarecii dela arhivele din București au ros peana lui Alexandrescu, a șefului arhivelor; pentru aceasta poetul face pe Sion să fie ros de șoareci. Comandantul șorecimii în expediția ei până la Iași, unde se găseă atunci Sion, a fost *Rozon*, «un strănepot de frate al lui Raton». Rozon ține o frumoasă cuvântare de război șoarecilor convocați la adunare.

Date biografice. Grigore Mihai Alexandrescu (1812—1885) e născut în orașul, unde a văzut lumina zilei Heliade și Cârlova, orașul pe care Alexandrescu l-a cântat, precum l-au cântat odată Cârlova și Heliade. Când a intrat în școala dela S. Sava, cunoșteă binișor clasicii francezi și elini, știeă să reciteze broșuri întregi. În tinerețe, om sărac, a trăit la familia Ion Ghica. Acolo, spre nemărginita lui bucurie, i s'a dat ocaziune să cunoască pe Iancu Văcărescu, i-a recitat poeziile poetului Anacreon, unul din poeții favoriți ai lui Văcărescu, și câteva poezii originale ce publicase.

Nu mai puțin eră Alexandrescu iubit de Heliade.

A intrat mai târziu în armată, și a dus-o până la rangul de sublocotenent. Părăsind cariera militară, a primit diferite

funcții; dar s'a dat mai mult literaturii. În 1841 a stat în temniță pentru una din fabulele sale: oamenii stăpânirii credeau că ei sânt ascunși sub chipul dobitoacelor din fabulă. Tot în 1841 și tot în acel loc eră închis de mai multe luni Nic. Bălcescu; pentrucă — dupăcum scrie Ion Ghica — el, Nic. Bălcescu, spusese unor sergenți din regimentul său, că Mircea, Mihai și Ștefan fuseseră niște domni viteji. Cel ce porunceă în ambele țeri pe atunci eră consulul Rusiei în înțelesul «*Regulamentului organic*».

În anul 1842, Alexandrescu aveă slujba de a ceti jalbele adresate lui Vodă și a-i face raport. Mai târziu a avut postul să dee în arândă moșiile bogatelor mănăstiri, un post la care aspirau mulți. La 1859, dupăce s'a făcut unirea țărilor, prin alegerea lui Cuza în ambele principate, Alexandrescu eră să fie ministru de culte și instrucție publică, — dar n'a primit. A rămas totdeauna om sărac, modest și cinstit. Eată cum îl descrie *Ion Ghica*:

«El, zice Ion Ghica, a fost un suflet mare și nobil, o inimă curată și generoasă, vesel și glumeț; îi plăceă societatea aleasă și dacă câteodată căută singurătatea, eră mai mult ca o alinare la amărăciunile vieții... A luptat fără altă ambițiune, decât aceea de a fi folositor țării sale. Generația veche a admirat cu iubire scrierile lui Alexandrescu. Le-a avut ca un catechizm de virtute și de patriotizm, și mulți poate că au pășit pe calea cea dreaptă, de teamă să nu-și recunoască abaterile în vreo satiră sau în vreo fabulă d'ale lui Alexandrescu...»

Scrierile lui Gr. Alexandrescu s'au publicat la 1836, ear de atunci în mai multe rânduri.

La 1860 Alexandrescu a fost lovit de o crudă boală, a trăit retras, și puțin a mai scris până la moartea sa, întâmplată în București în 1885.

13. Andrei Murășanu

Între poeziile lui Andrei Murășanu oda «Deșteaptă-te, române» a făcut atât la 1848, cât și după acest an, impresiunea cea mai trainică și a devenit marșul național al românilor.

În «Deșteaptă-te, române», apărut mai întâi în «Foaia pentru minte, inimă și literatură», vedem expri-

mate în versuri pline de avânt sentimentel, de care a fost pătrunsă generația dela 1848, sentimente de libertate, de egalitate și de glorie. Murășanu vrea, ca unirea în cuget și în simțire să domnească totdeauna, când e vorba de îndeplinirea faptelor mari istorice; și știut este din istorie, că neșinerea laolaltă și vrajba au cauzat cele mai mari nenorociri în toate timpurile și la toate națiunile. Astfel, Murășanu în multe din versurile sale cere lucrare în *unire*, în *armonie*, și învață tinerimea cum să-și iubească patria și neamul.

Date biografice. Andrei Murășanu (1816—1863) e născut în Beszterce. A învățat în orașul său natal, după aceea în școalele dela Balázsfalva, unde a terminat cursul teologic în 1838, când a fost chemat la postul de învățător în Brassó la o școală primară, ear în 1839 e profesor tot acolo la gimnaziul romano-catolic. A colaborat la «Gazeta» și la «Foaia pentru minte, inimă și literatură». În 1850 a fost numit traducător al foii legilor provinciale în Nagyszeben; aici a rămas până la 1861. La 1862 și-a publicat poeziile într'un volum, premiat de «Asociațiune». A mai scris, ca profesor, cartea «Icoana creșterii rele». Bolnăvindū-se, a murit în orașul, unde a muncit ca dascăl și profesor.

14. Dumitru Bolintineanu

Dumitru Bolintineanu și-a făcut nume în istoria literaturii române prin *baladele* (legendele) sale istorice, care au fost citite și cântate de mai multe generații.

Poeziile sale se alcătuiesc din: *Legende istorice*, *Florile Bosforului* și *Bazme*; apoi *Macedone*, *Reverii* și *Diverse*.

Subiectul legendelor (sau al baladelor) este luat din faptele voevozilor și căpitanilor români: Ștefan cel Mare, Mircea, Mihai, Tepeș, Mihnea, Petru Rareș, Buzescu, Grozea ș. a. În toate găsim iubirea de neam, de țară și de libertate. Jertfa pentru patrie se exprimă în cuvintele Mamei lui Ștefan, când zice fiului său:

Du-te la oștire, pentru țară mori,
Și-ți va fi mormântul coronat cu flori!

Această întâmplare din viața lui Ștefan al Moldovei, împreună cu alte întâmplări și fapte istorice, se găsesc

povestite la cronicarul *Ion Neculce*, sub titlul: «O seamă de cuvinte»; dintre ele unele se află și în gura popoului.

Pe urmele povestirii cronicarului *Neculce*, a mai scris *Bolintineanu* cunoscuta baladă *Daniil Sihastru*. Asemenea și *Dumbrava roșie*, (pe care o cântă mai desvoltat *Vasile Alecsandri*, tot după cronicari).

Florile Bosforului sânt scrise, când *Bolintineanu* exilat în *Constantinopol*, după mișcarea de 1848, petrecea pe *Bosfor*, (canalul ce leagă *Marea neagră* cu *Marea de Marmara*). *Malurile Bosforului* sânt renumite pentru frumuseța văilor și a dealurilor, cu grădini și edificii orientale. *Florile Bosforului* ne descriu multe din aceste frumuseți naturale, ne povestesc despre obiceiurile locuitorilor, despre multe fapte de-ale otomanilor.

Sub titlul *Bazme* găsim poezii cu subiecte luate din poveștile și credințele popoului.

Una din cele mai frumoase e *Mihnea și Baba*. Se împarte în nouă părți, și anume:

I. Într'o noapte feroasă *Mihnea* intră în o peșteră.

II. Partea a doua descrie un templu în ruine al *Pacinaților*, unde se adună babele vrăjitoare, dintre care una tocmai acum răscolește focul, șoptind un nume.

III. Vrăjitoarea recunoaște pe *Mihnea* și-i spune, că ea a avut un fiu, toată a sa bucurie. A voit să-l facă om; însă, din vina lui *Mihnea*, fiul ei a găsit moartea. Bătrâna ar dori să-și răzbune, dar nu poate, căci cuvântul din urmă al copilului a oprit-o. După aceasta varsă sânge într'o căpățână de mort — eră sângele fiului său — și-l dă lui *Mihnea* să-l soarbă.

IV. Ies morții din morminte și aleargă spre *Mihnea*.

V. La un glas din mulțime ceata face tăcere.

VI. Urmează blăstemul cumplit al bătrânei.

VII. Apar spiritele și batjocuresc pe *Mihnea*.

VIII. *Mihnea* încalecă și aleargă, ear după el bătrâna.

IX. În sfârșit, pe creștetul munților, se ivesc zorile și puterea spiritelor încetează.

Macedonele sânt scrise sub impresiunile din *Macedonia*, unde *Bolintineanu* fusese în timpul exilului său. Găsim descrieri și povestiri din viața păstorilor și a fe-

meilor din Macedonia. În poezia *Copăciarul* e cântată femeea română din Macedonia, cum plină de mândrie respinge pe un copăciar, care cutează s'o ceară de soție. (Vorba *copăciar* este la macedo-români o expresiune de dispreț pentru cei ce se lapădă de limba maternă).

Sub titlul de *Reverii* se cuprind elegii, câteva ode la: Ștefan Golescu, C. Negri și altele. În fruntea elegiilor este poezia «O fată tinăra pe patul morții», — versurile prime sânt:

Ca robul ce cântă amar în robie,
 Cu lanțul de brațe, un aer duios, —
 Ca râul ce geme de rea vijelie,
 Pe patu-mi de moarte eu cânt dureros.

Versurile, lucrate după o poezie franceză, au fost lăudate și publicate în 1842 în «Curierul» lui Heliade.

Bolintineanu a scris poezii lirice și narrative, și mai are vreo zece piese teatrale istorice în versuri și proză: Alesandru Lăpușneanu, Ștefan Vodă cel berbant, ș. c. l.; poema epică *Traianida*; romanele: *Elena*, *Manoil*; călătorii în Azia mică, Ierusalim, Egipt și la românii macedoneni, scrise la 1858.

Date biografice. Dumitru Bolintineanu s'a născut la 1825 în satul din apropierea Bucureștilor, *Bolintinul din vale*, după numele căruia și-a schimbat numele *Cosmad* ce-l avusese tatăl său, de origine macedo-român. Tinărul Bolintineanu și-a făcut studiile la Sântu-Sava, le-a urmat în 1846 la Paris, trimis acolo cu ajutoarele date de o societate literară fondată de frații Golesți, Filipescu, C. A. Rosetti ș. a. Din Paris revenind în 1848, a redactat în București ziarul «Poporul Suveran»; după revoluție, ca și alții mulți, e trimis în exil. S'a dus în Turcia, după aceea la Paris, și preste doi ani la Constantinopol. De acolo a întreprins alte călătorii: în Azia mică, Siria, Palestina, Egipt și la românii din Macedonia, descriindu-și călătoriile. La 1857 i s'a permis în sfârșit întoarcerea în țară. Sub domnia lui Cuza Vodă a fost ministru al afacerilor externe, după aceea ministru de culte și instrucție publică. Încurând, la 1866, s'a retras. Ajuns la sărăcie, bolnav, l-a susținut familia Alesandru Zane, în casa căruia a stat mai mulți ani: până când rudeniile sale l-au dus în spitalul Pantelimon. Acolo a murit la 1872 și l-au înmor-

mântat în Bolintin, aproape cu totul uitat. După moarte i s'a pus în comuna sa natală un monument, din inițiativa lui Gheorghe Chițu, fost ministru.

15. Vasile Alecsandri

Vasile Alecsandri este poetul, care a dat atențiunea cuvenită *poeziei poporului*. Ajutat de amicii și de tovarășii de muncă, C. Negruzzi și Al. Russo, a înțeles deplin însemnătatea ei pentru dezvoltarea poeziei culte; a înțeles, că nu vom avea literatură cu caracter original, studiând modul de scriere străin, (francez, italian sau latin), și imitându-l; ci, mai înainte de toate, studiând graiul poporal în cântecele, bazmele, zicătorile sale: aici trebuie căutat materialul, pe care să se întemeze o limbă poetică și literară.

Alecsandri, desgropând limba poporului, a săvârșit o lucrare de renaștere în istoria literaturii române.

Tot în urma activității sale literare (și a unor împrejurări de însemnătate istorică) scriitorii încep a înțelege, că și viața desconsiderată a *țărănimii* poate slugi de izvor al inspirației poetice.

Ca poet, Alecsandri a crescut sub influența romanticismului francez; dar a știut să mănuască o limbă ușoară și nesilită. A avut parte, într'o viață lungă, de multe mulțumiri și fericiri; versurile sale, pline de melodie, sânt scrise în împrejurări favorabile de care puțini poeți au avut parte.

Publicațiunile sale se pot împărți în patru grupe:

I. Poezii populare, publicate la 1852 în Paris, și la 1866 în București;

II. Poezii epice și lirice publicate sub titlul *Doine și Lăcrimioare, Mărgăritărele, Pasteluri și Legende, Ostașii noștri*;

III. Teatru: canțonete comice, scenete și operete, comedii și drame;

IV. Câteva scrieri în proză.

I. Poeziile populare, adunate și îndreptate de Alecsandri, cuprind *balade, doine și hore*. În

aceste trei soiuri de poezie țăranul își cântă: vitejii săi, dorul și veselă.

Între balade amintim: *Mănăstirea Argeșului*, cu meșterul Manole, care nu poate să ridice zidurile mănăstirești, până ce nu-și zidește soția într'însele; *Miorița*, despre care găsim la Alecsandri notițe de interes. Între altele poetul scrie:

Oiță bărsană,
De ești năzdrăvană,
Și d'a fi să mor
În câmp de mohor...

Să le spui curat,
Că m'am însurat
C'o mândră crăiasă,
A lumii mireasă.

Nu poate fi vreo zicere mai poetică și totodată mai potrivită pentru descrierea morții! Moartea este o mândră crăiasă, care domnește peste omenirea întreagă, și totodată ea este mireasa lumii! Tot omul e logodit cu moartea din minutul ce intră în viață.

Că la nunta mea
A căzut o stea.

Stelele au mare înrăurire asupra închipuirii poporului român. El crede, că fiecare om are câte o stea, care, din minutul ce el se naște și până ce moare, este tainic legată cu soarta lui. Steaua românului se întunecă, când îl amenință vreo nenorocire, și cade din cer, când el se apropie de gura morții.

Soarele și luna
Mi-au ținut cununa,
Brazi și pălținași
I-am avut nuntași,

Preoți munții mari,
Paseri lăutari,
Pășerele mii,
Și stele, făclii!

Poetul necunoscut al acestei balade preface cu puterea închipuirii lui tot universul într'un templu luminat de făcliile cerești, și aduce toate constelațiile și toate podoabele pământului față la cunună omului cu moartea!...

Câtă dragoste este cuprinsă în descrierea desmerdătoare ce face muma de copilul ei, când zice:

Cine-a cunoscut,
Cine mi-a văzut
Mândru ciobănel,
Tras printr'un inel?
Fețișoara lui
Spuma laptelui!

Mustăcioara lui
Spicul grăului!
Perișorul lui
Pana corbului!
Ochișorii lui
Mura câmpului!

Asemenea nu mai puțin este de însemnat cu câtă îngrijire dulce și fiască ciobănelul se roagă Mioriței, ca să spue mamei lui, că el nu s'a însurat cu o mândră crăiasă, a lumii mireasă, ci cu o fată de crai, pe-o gură de rai! Nici să-i spue, că la nunta lui a căzut o stea căci inima unei mame nu se înșală nici odată. Biata mamă ar înțelege, că fiul ei a murit . . .

II. Poezii epice și lirice. — 1. Doine și lăcrimioare. Sub impresiunea cântecelor *poporale* a scris Alecsandri primele sale poezii (dintre anii 1842 și 1852), cuprinse sub titlul *Doine și Lăcrimioare*. Dintre Doine sânt în formă poporală: Doina, Colo 'n vale la fântână, Cântec haiducesc, Mândruliță dela munte, Mărioara Florioara; între Lăcrimioare sânt cunoscute: *Tu care ești pierdută în neagra veșnicie*, dedicată fiicei lui C. Negri, Elena Negri, care fusese mireasa lui Alecsandri; La Veneția, Barcarola, Gondoleta, Biondinetă, scrise în urma călătoriilor prin Italia; Desrobirea Țiganilor, Adio Moldovei. — Limba, în care sânt scrise Doinele și Lăcrimioarele, a produs un puternic resunet la mulți scriitori, și a făcut ca lucrările lui Alecsandri să fie mult timp cu drag cetite de publicul românesc de pretutindeni.

2. Mărgăritărele. Sub titlul *Mărgăritărele**) se cuprind poeziile scrise în cea mai mare parte între anii 1852—1862, începând cu Deșteptarea României la 1848; apoi poemul istoric Sentinela Română, unde poetul arată năvălirile popoarelor din Azia și luptele lor:

... Earba nu se clătină,
Frunza nu se legănă,
Paserea la munți sbură,
Fiara 'n codri tremură;
Căci prin lumea spăimântată
În uimire cufundată,
Treceau reci fiori de moarte,
Presimțiri de rele soarte ...
... Eată oardele avane,

Eată limbile dușmane
De gepizi și de bulgari,
De lombarzi și de avari,
Vin și hunii, vin și goții,
Vin potop, potop cu toții,
Pe cai iuți ca rândunele,
Fără frâne, fără șele,
Cai sirepi ce fug ca vântul,
De cutremură pământul...

*) Români de peste Milcov numesc mărgăritărele albele fiice ale primăverii, care în Moldova poartă numele de lăcrimioare.

Urmează câteva impresiuni de călătorii: în Alhambra, Dela Siera Nevada; apoi Biserica risipită, Nic. Bălcescu murind, Banul Mărăcină, Moldova la 1857 în starea ei atât de tristă; Înșiră-te mărgărite, după o duioasă poveste din popor.

3. Pasteluri. În vestitele *Pasteluri* (1862—1875) poetul cântă natura: sfârșitul de toamnă; pădurea în vremea iernii; gerul aspru și sălbatic; viscolul ce frământă lumea, când lupii suri ies după pradă, ear călătorul rătăcește pe dealuri și codri; în vreme ce altul stă la gura sobei și gânditor privește focul pâlpâind. După earna viscoloasă ni se descrie primăvara voioasă, cucoarele, noaptea și dimineața. Urmează scene din viața plugarilor: aratul, sămănatul, secerișul, cositul. Și lunca din *Mircești*:

*Luncă, luncă, dragă luncă! rai frumos al țării mele,
Mândră 'n soare, dulce 'n umbră, tainică la foc de stele!*

Exemplu din *Pasteluri*:

Plugurile

*Noroc bun! Pe câmpul neted ies românii cu-a lor pluguri,
Boi plăvani în câte șase trag, se opintesc în juguri,
Brațul gol apasă 'n coarne; ferul tae brazde lungi,
Ce se 'nșiră 'n bătătură ca lucioase negre dungii.
Treptat câmpul se umbrește sub a brazdelor desime;
El resună 'n mare șgomot de voioasa argățime.
Ear pe lanul ce în soare se svântează fumegând
Cocostârcii cu largi pasuri calcă rar și meditând.
Acum soarele-i l' ameazi; la pământ omul se 'ntinde;
Cârd de fete și neveste dela sat aduc merinde;
Plugul zace 'n lan pe coaste, ear un mândru flăcăuș
Mână boii la izvoare și îi paște la imaș.
Sfântă muncă dela țară, izvor sacru de rodire,
Tu legi omul cu pământul în o dulce înfrățire. —
Dar lumina amurgește, și plugarii cătră sat,
Hăulind pe lângă juguri, se întorc dela arat.*

4. Legende. În poeziile sale lirice Alecsandri știe să nimerească accente blânde și gingașe; în poezii na-

rative, în *Legende*, nimereste accente destul de puternice pentru descrierea luptelor, cu sgomotul de arme și cu tropotul de copite.

Subiectul Legendelor îl scoate din povești, din tradițiune și din istorie. Sub titlul *Legende* se află: *Dumbrava roșie*, *Răzbunarea lui Statu-Palmă*, *Ana Doamnă*, *Pohod na Sybir*, *Legenda rândunicii*, *Dan căpitan de plai*, *Grui Sânger*, *Legenda ciocârliei*, *Vlad Țepeș* și *stejarul ș. a.*

1. Cuprinsul poemului istoric *Dumbrava roșie* se resumă în următoarele: Ștefan, domnul Moldovei, învinge pe Albert, craiul Lehie; ear pe cei prinși dintre leși îi pune în juguri, ca să are un câmp, unde samănă ghinda, din care va răsări dumbrava roșie.

Alecsandri împarte acest poem în opt părți, și adecă:

I. Albert al Lehie pleacă plin de fală cu o numeroasă oștire asupra lui Ștefan al Moldovei.

II. Moldova se ridică: bătrâni, femei și copii își caută adăpost în codri și mănăstiri, junii și bărbații aleargă în fața dușmanului înarmați cu arce, barde, coase și ghioage ținuite.

III. și IV. Tabăra leșească și cea română stau față în față: cea dintâi își petrece la lumina focurilor, răsună departe cântecele leșilor; tabăra română e liniștită, ici colo prin poiene oștenii povestesc de luptele avute și își gătesc armele pe ziua de năvală.

V. În ziua următoare Ștefan cuvintează oștirii.

VI. Începe năvala asupra taberei leșești înconjurată cu șanțuri; după o crâncenă luptă românii pătrund în tabără.

VII. Lupta în tabără: fiecare din eroii lui Ștefan își alege câte un dușman și se luptă, până când leșii sânt înfrânți.

VIII. În partea din urmă opt mii de leși, înjugați la pluguri, în loc de boi se opintesc să are pământul; în brazde se aruncă ghindă, ca să crească pe seama urmașilor: *dumbrava roșie*.

2. Pecând *Dumbrava roșie* este cea mai lungă din poeziile narrative ale poetului, *Răzbunarea lui Statu-palmă* este una din cele mai scurte și mai reușite. Vedem, pe lângă piticul *Statu-palmă-Barbă-cot*, pe urieșii *Sfarmă-peatră* și *Strâmbă-lemne*; cel dintâi e personificarea puterii, care sfarmă stâncile, al doilea personifică puterea, ce strâmbă și frânge arborii codrilor.

Alecsandri descrie în colori vii puterea urieșilor, când aleargă după Făt-frumos.

3. În legenda *Ana Doamna* se arată, cum această vitează doamnă ucide pe Ghirai Mirza tatarul, care o răpise din palat dimpreună cu pruncul ei.

4. În *Pohod na Sybir* e zugrăvită nenorocirea unor poloni condamnați de țar: O grămadă de oameni naintează pe un câmp acoperit de zăpadă, bătuți de vânt și de cnuta muscălească. Ceata, înconjurată de cazaci, se oprește în mijlocul pustiului, se așază flămândă și aproape înghețată pe ninsoare, și adoarme. În vremea aceasta ninge mereu, ear oamenii dispar îngropați în zăpadă.

5. *Legenda Rândunicii* și *Legenda Ciocârliei* ne povestesc, pe bază poporală, despre două fete de împărat, cum se prefac în paseri. — *Legenda Ciocârliei* începe:

Decând erau ca earba anticii codri deși,
 Și mici ca mușinoaie carpații urieși,
 Și văile profunde și latele vâlcele
 Ca pe o apă lină ușoare vălurele;
 Decând în lume lupii erau păstori de oi,
 Și urșii cu cimpoae mânau cirezi de boi...
 N'a fost copilă 'n viață mai dulce, mai aleasă,
 Decât frumoasa Lia, fecioară 'mpărăteasă!

6. În legenda *Dan Căpitan de plai* se arată iubirea de țară într'un tablou din trecutul Moldovei, când tatarii năvăleau și făceau părjol în țările românești. Eroii acestei poezii epice sânt Dan și Ursan, cari dau război și tae o mulțime de tatar; dar o săgeată străpunge în piept pe Ursan și-l prăbușește de pe cal. Dan nu-și părăsește prietenul, ci dă să-l apere... Un vifor nou de săgeți culcă și pe Dan la pământ. — Acum se ivește Fulga, eroica fată a lui Ursan, și ridică pe tatăl său din grămadă și dispore cu el, pecând de pe dealuri tocmai se aruncă arcașii din Orhei, și risipesc pe tatar. Ghirai, hanul tatarilor, umilit trece Nistrul luând ca pradă pe rănitul Dan. Hanul vrea să condamne la moarte pe Dan; însă când vede, că acesta nu se teme de moarte, îi zice că-l va iertă, dacă se va lăpădă de legea crești-

nească. Dan refuză și roagă pe Ghirai, ca să-l lase în oara morții să mai sărute odată pământul țării sale. Ghirai se învoește, bătrânul Dan trece Nistrul, își face cruce, sărută pământul patriei, apoi se întoarce la hanul, intră în cort, șovăește și cade mort. — Alecsandri pune față în față figura lui Dan și a lui Ursan: cel dintâi este om deschis și vorbăreț, al doilea e scurt la grai și aspru; amândoi iubesc țara și pentru ea se jertfesc cu dragă inimă. Dan ține cu tărie la legea lui, e gata să-și dea viața pentru prietenul său; Ursan, omul închis, nu poate ascunde iubirea și îngrijirea sa pentru Fulga, fiica lui, pe care n'o lasă ca să-l însoțească la luptă. Hanul Ghirai, după ce a cunoscut firea vitează și de omenie a lui Dan, atât de mult cinstește pe bătrânul voinic, încât cu mâna lui desface lanțul, în care era strâns Dan și-l lasă să treacă în Moldova, zicându-i: «Tată, ia calul meu, și du-te».

7. Cuprinsul legendei *Gruî Sânger*: Un hoț năpraznic, Gruî Sânger, locuiește în Codrul-fără-viață. Într-o noapte, fără să știe, ucide pe tatăl său, care bătrân și slab venise în codru să-și revadă fiul și să încerce a-l scoate din căile pierdute. Gruî Sânger, la vederea cadavrului, încremenește de spaimă; pădurea se aprinde de fulgere, și un glas din altă lume îl blastemă grăindu-i, că: osânda sa atunci va avea sfârșit, când buturuga, sub care zace părintele său ucis, va da flori și frunze, udată de apa din vale cărată în gură de Sânger. Ucigașul se supune: o jumătate de veac coboară din culme în vale, ia apă în gură și sue în genunchi ca s'o verse pe buturugă. Odată vede la mijloc de cale o păserică pe jumătate moartă, o cuprinde în palmă, o duce la gură și cu o picătură de apă o renvie din amorțire. Un glas din cer grăește: Sânger, iertat ești de păcate! — Atunci i se pare, că părintele său și toate victimile sale îl iartă, și vede pe trunchi crescând flori și frunze; apoi cade și se stânge. Pe locul, unde a murit, un arbore mic răsare, care poartă numele: sânger.

8. În legenda *Vlad Țepeș și stejarul*, cumplitul domn Vlad Țepeș, care omorâ oamenii punându-i în țepi, în turbarea sa lovește cu pumnalul într'un bătrân stejar,

din care dorise să-și facă niște țepi: stejarul pălmuește pe Țepeș cu o frunză veștejită.

5. Legende nouă. Alt volum de versuri (apărut în 1880) cu titlul *Legende nouă și Ostașii noștri*, conține următoarele poezii mai însemnate:

Cântecul gintei latine, Hodja Murad Pașa, Garda Saraiului, Noaptea albă, Ghioaga lui Briar, Becri Mustafa, Stroe Plopan; — Balcanul și Carpatul, Peneș Curcanul, Sergentul, Frații Jderi, Căpitanul Romano, Hora dela Plevna, Hora dela Grivița, Odă ostașilor români, La Turnu-Măgurele.

1. Legendele nouă încep cu *Cântecul gintei latine*. În 1878 Societatea limbilor romanice din Franța, în urma unui concurs pentru *cea mai bună odă la ginta latină*, a dat lui Alecsandri premiul între 56 de concurenți. Cântecul este tradus în toate limbile europene.

2. Cuprinsul legendei *Hodja Murad Pașa*: Hodja Murad, om crunt și vizir al sultanului Ahmet, avea trei fii: Ghiun, Ild și Djennet, iubirea și fala bătrânețelor sale. Sfârșind odată un război, vizirul Murad ședeă alături cu o groapă largă, și privea fără milă cum ostașii săi descăpăținau pe creștinii prinși în bătae, și cum cadavrele erau aruncate în groapă. Deodată sosește un spahiu, călăreț turc, cu un prunc în brațe. Murad întreabă pe spahiu: «Unde-ai găsit acest odor, Hassane?» Hassan răspunde: «L-am găsit lângă al său tată creștin, mort în luptă». Atunci Murad încrunțat strigă lui Hassan, să-l ucidă! Spahiul nu vrea, și zice lui Hodja: «Copil cine ucide, își pierde neamul său!» Hassan se duce lăsând acolo copilașul. Murad se întoarce către ceilalți soldați, le poruncește să ucidă pe acest pui de ghiaur, și le promite tot, numai să împlinească porunca. Soldații rămân neclintii; un singur călău, cu brațe groase, vine la bietul copilaș; însă și el, călăul, când vede mititelul blând zimbînd, scapă arma și fuge strigând: «Mai bine să mor eu!» Acum Murad, turbat de ură, se ridică îngrozitor și plin de dispreț strigă ostașilor săi: «Sânțeți mișei! Voi uitați, că amar va fi de capul vostru, când această fiară va crește mare!» După aceea

se adresează la profet și-i zice, să-i fie martor, că numai el, Murad, mai respectă și apără legea, zdrobind pe ghiaur în fașă... Murad se aruncă la copil, și-l sugrumă. Abia sfârșește, eată că pe câmp în depărtare aleargă trei cai înspăimântați, târând trei cadavre; caii sosesc și se opresc lângă groapă. Un răcnet se ridică în văzduh, și cruntul Murad cade mort în groapa blăstemată: cadavrele erau Ghiun, Ild și Djennet.

3. *Garda Saraiului*: Sultanul Selim dorme liniștit și nu visează, că lenicerii s'au conjurat să-l dea pradă morții. În tăcerea nopții o cucuvae suspină d'asupra odăii lui Selim. Abdul-Aga, unul din conjurați, e tocmai de pază în sarai (palatul sultanilor). O lovitură se aude în poartă: sânt lenicerii ce vin să răstoarne pe sultan. Un glas cere lui Abdul, să deschidă poarta: e glasul fratelui său; însă Abdul i răspunde, că deși urește de moarte pe Selim, care a ucis cu mâna sa pe bunul lor părinte, el, Abdul, n'are să fie niciodată trădător, și e gata să apere cu brațele sale pe acela, în paza căruia e rânduit. Lenicerii sparg poarta și încep o luptă pe moarte... În ziua următoare saraiul e prădat, sultanul Selim strangulat, o grămadă de ostași lângă poartă morți apărând pe sultan; alături morților zac uciși Abdul și fratele său, îmbrățișați în ceasul morții. Der- vișul dela Mecca, bătrân și gârbov, vine și înalță o rugăciune către Allah pentru bărbatul, care nu s'a făcut vânzător.

4. În *Noaptea albă* Alecsandri face o splendidă descriere a unei nopți de eamnă, și povestește o comică pățanie de-a vestitului din poveste Statu-palmă-Barbă-cot.

5. *Ghioaga lui Briar*: Briar, voinicul bivolar, purtă totdeauna cu sine o ghioagă mare, făcută de el însuși dintr'un gros stejar. Într'una din zile a scăpat de primedie pe domnița, fiica lui Dragoș; ea adevăcă trecea călare prin câmpul, unde pășteau bivoliile lui Briar, și un bivol se luase furios pe urma calului, cercând să-l prindă în coarne și să-l spargă. Briar zvârle ghioaga și bivolul se oprește 'n loc, domnița mulțumește cu glas dulce voinicului și dispere. Lui Briar i se pare din minutul

acela, că mereu vede pe frumoasa domniță. Și așa, cu mințile pierdute, într'o noapte se trezește încălecând pe-un bivoli, pleacă și aleargă vulturește, urmat de o mulțime de lupi. Alergând fără 'ncetare, deodată dispar și lupii și Briar în întunec... Din noaptea aceea nimeni n'a mai văzut pe Briar. Peste o râpă largă și adâncă se vede o punte de stejar, întinsă dintr'un mal în celalalt: vânătorii spun, că puntea este — ghioaga lui Briar.

6. *Becri Mustafa*, om dat la beție, face din sultanul Murad Gazi (dela 1622) un bețiv din cei mai mari. Patima beției a cauzat moartea sultanului Murad Gazi, care de altfel fusese om deștept și viteaz.

7. *Stroe Plopan* este o baladă. Stroe, căpitan de haiduci, scoate din mâinile alor trei tătari o româncă, ce eră să fie dusă în robie la hanul Ghirai. —

În partea a doua a volumului, în Ostașii noștri, se găsesc poeziile când cu războiul dela 1877—78 între ruși și români deoparte și turci de altă parte. În războiul acela ostașii români au dovedit, că sânt isteți, viteji și pot purta greutățile războiului fără a cădi.

8. *Peneș Curcanul*, dorobanț, povestește cum a pornit dela plug la război el și cu alți nouă tovarăși din Vaslui, și cum pe urmă i-a pierdut pe toți nouă.

9. În *Sergentul*, vedem un voinic din Vaslui, cum se întoarce dela Plevna, și pășește încetișor, căci la picior poartă o rană din război. Pe sumanul său, cam rupt, are două decorații: crucea Sfântul Gheorghe dela țarul Rusiei și Steaua României dela domnul țării. Odată zărește un corp de oaste rusească, mergând spre Plevna. Colonelul rus se uită la românul drumeț, se uită la decorație, și pare că nu-i vine să creadă. Il întrebă:

- De unde vii, străine?
- Dela Plevna.
- Cum e p'acolo?
- Bine.
- Dar aste decorații, cum ți le-a dat?
- Domnitorul nostru și împăratul vostru.
- Dar pentruche?

— 'Păi știu eu?... cică drept plată, că am luat steagul redutei, ș'apoi loviți de glonțuri ne-am prăbușit în șanț...

— Dar ce rang ai, voinice?

— Am rang... de dorobanț.

Colonelul dă mână cu sergentul, apoi dă un ordin și regimentul poartă arma și salută pe sergent, care se duce trăgându-și piciorul.

10. *Frații Jderi*: Sânt doi frați, Jder Neagu și Jder Nistor. Amândoi stau cu alți soți de arme în șanțurile dela Plevna, unde sânt bătuți de ploi reci, uzi până la piele și fără foc, dar mereu înarmați. Ca să le treacă din supărare, fac câte o glumă, pe care le-o strică uneori bombele turcilor. Așa, odată una din ele ucide pe Neagu Jder. Celalalt Jder din capătul dimpotrivă al șanțului nu știea nimic despre soarta fratelui său, căci dorobanții se înțeleseră să nu-i spună vestea tristă, căci l-ar amări. Într'o noapte Jder Nistor, răzimat în pușcă, adoarme și în vis vede pe mamă-sa că îl atinge și-l trezește. El tresare și zărește prin întunerec două umbre, erau doi turci cu arma ridicată. Jder îi străpunge cu baioneta, unul din turci moare, al doilea cade, dar rănește pe român la braț; acesta mânios vrea să zdrobească cu arma pe turcul rănit; dar se resgândește, că nu-i cu dreptate a lovi în cel ce nu se poate apăra, se apropie de turc, îi leagă rana și-l duce în spital, la ambulanță, zicând: Poftim vânat!

11. *Căpitanul Romano*: După trei asalturi zădarnice date unei redute, căpitanul Romano cu ostașii săi face și al patrulea asalt. Viteazul căpitan, pururea în frunte la atac, cade mort, lovit de glonț; moare liniștit, căci vede voinicii sărind în redută.

12. Hora dela *Plevna* și cea dela *Grivița* sânt dintre cele mai răspândite hore. Cuvintele sânt puse în gura ostașilor, cari cântă cele pașite în răsboi.

13. În *Oda ostașilor români*: Alecsandri cu mândrie și dragoste cântă laudele vitejilor, cari la căderea Plevnei au pus mai întâi piciorul în Plevna, în ziua de 28 Noembrie 1877.

14. *La Turnu-Măgurele* este o scenă în versuri, unde se arată grija ce s'a purtat în ambulanță pentru cei răniți în acest însemnat război, din care România a ieșit independentă și regat.

III. Teatru. În *Muntenia* pe vremea fanarioșilor, pe la 1818, s'au reprezentat în limba elină tragedii din scriitorii clasici. Înființându-se, la 1834, «Societatea Filarmonică» cu scopul de a pune temei unui teatru național, începe a se desvoltă o activitate oarecare în literatura dramatică, traducându-se sau localizându-se piese străine. S'a făcut și un fel de conservatoriu, unde lucrau ca directori Heliade și Aristia.

Tot așa se organizase în *Moldova* un început de teatru pe la 1817 prin neobositul Asachi, și s'au reprezentat piese franceze și române compuse de acest scriitor. Mai târziu, pela 1837, Asachi a fondat un conservatoriu, ai cărui elevi au cântat și opere; dar toate s'au făcut cu mai mult zel, decât succes. În acelaș timp se ivește Matei Millo, născut (în 1813) din familie boerească, și făcând studii de artă dramatică în Paris în vreme de vreo zece ani, se întoarce la Iași și, în contra voinții rudeniilor sale, se arată pe scenă și compune mai multe piese pe seama teatrului său. Înzădar au fost puși ser-vitori, ca să fluere pe Millo, când se va arată pe scenă, el n'a mai putut fi împedecat în calea ce și-o alesese. Trecând din Iași la București, și-a câștigat admirarea și iubirea publicului prin puterea artei sale, ajungând unul din cei mai distinși actori ai teatrului național.

*

În patria noastră s'au văzut reprezentațiuni românești tot pe la începutul secolului al 19-lea. Clericii seminariali din Balázsfalva au dat o reprezentație teatrală în 1826 (cu prilejul zilei onomastice a rectorului Simeon Crainic); s'a jucat piesa în versuri «*Eclogă pastorală*», într'un act, de Timotei Cipariu.

De pela 1865—1880 au venit trupe teatrale din România, sub conducerea lui Millo, Pascaly, I. D. Ionescu, Fanny Tardini, Petculescu (de naștere din Lugos) ș. a.

De-atunci încoace se dau reprezentațiuni de diletanți și artiști în diferite localități; ear prin activitatea neobosită de zeci de ani, dezvoltată de *Iosif Vulcan* și alți bărbați, s'a adunat un fond de teatru. Comitetul societății acestui fond grijește de mișcarea teatrală dela noi.

*

Pe la 1840 domnul Sturza al Moldovei a încredințat direcțiunea teatrului din Iași unui comitet compus din: V. Alecsandri, C. Negruzzi și M. Cogălniceanu.

A creea un teatru național este, în orice țară, unul din lucrurile cele mai grele. Aici se cer puterile unite ale multora: trebuie și artiști și autori dramatici, trebuie public cult, trebuie ajutorul unei societăți sau al statului.

Greutățile, cu care aveà să se lupte comitetul din Iași, erau de multe feluri: lipseau piese, lipseau actori, lipsea și ajutorul guvernului. Publicul, în mare parte, era incult.

Comitetul aveà să scrie piesele, piesele aveau să fie înțelese de societatea contemporană; comitetul aveà să întemeeze o școală, pentru ca să aibă actori; aveà să se îngrijească de costumele și decorațiunile necesare. Mai era și altă greutate la mijloc: guvernul țării nu suferea ca presa să fie liberă; pe atunci libertatea era puțin respectată, autorii erau trimiși la mănăstiri, sau exilați din țară, pentru fapte adese nevinovate.

Alecsandri, cu toate acestea, a compus o mulțime de piese teatrale, peste cincizeci. Lucrările sale teatrale nu sânt opere de *artă*; scopul lor a fost a biciui greșelile și ridicolele societății din principate de pe la mijlocul secolului al 19-lea, și pe calea aceasta a cultivă pe oameni. Astfel vechile piese ale poetului au o importanță pentru istoria *culturii*: Cetindu-le, cunoaștem societatea din Moldova și Muntenia de pe la mijlocul secolului al 19-lea, cu obiceiurile ei bune și rele. —

Autorul a luat persoanele pieselor sale din toate clasele societății *române*. Puse pe scenă, ele făceau impresiune cu atât mai puternică, cu cât figurile comice erau reprezentate de marele artist de pe atunci, de Matei *Millo*, care cu talentul său a făcut ca piesele din tine-

rețe ale lui Alecsandri să fie cu însuflețire primite pre-tutindeni unde s'au jucat.

Prin activitatea lui Alecsandri, ajutat de Millo, s'a pus temelul unui teatru național.

*

Primele *patru* volume ale poetului cuprind piesele vechi scrise între 1844 și 1874.

Vol. I. conține 19 piese sub titlul: Canțonete comice, Scenete și Operete. Cea mai mare parte sânt monologuri, bunăoară:

1. *Șoldan Viteazul*, un soldat spune, cum a fost luat la oaste și ce trai duce ca soldat, cum face muștră și cum e gata să apere țara de orice nevoi;

2. *Mama Anghelușa*, are darul de a vindecă toate boalele prin descântece;

3. *Herșcu*, este ovreul cu marfa de vânzare;

4. *Clevetici*, este un tinăr liberal, cu idei exagerate de a reformă toate 'n țară;

5. *Sandu Napoila*, din contră, e bătrânul boer din cale afară conservator, căruia nu-i plăc ideile nouă de egalitate și libertate;

6. *Surugiul*, purtând costumul său special, istorisește întâmplări dela poște, vesele și triste;

7. *Ion Păpușarul*, joacă păpușele, după vechiul obicei, și cu glumele sale înveselește poporul;

8. *Cucoana Chirița în voiaj*, sosește tocmai dela Paris și povestește impresiunile de călătorie;

9. *Barbu Lăutarul*, o figură aproape dispărută. Barbu Lăutarul a cântat fel de fel de cântece la mesele boerilor, la toate petrecerile și serbătorile; acum află scăpare pe la horele țaranilor;

10. *Paraponisitul*, un fost funcționar, se plimbă neobosit, căutând o slujbuliță.

Volumul II. conține 13 piese sub titlul Vodeviluri: *Peatra din casă* ne arată niște părinți, cari își socotesc fetele drept pietri în casă. — *Chirița în Iași* pleacă dela sat la Iași, fiind carneval, să-și mărite două fete după oameni cu stare și de neam, dar nu reușește. — *Chirița în provincie* înfățișează pe

Chirița la moșia Bârzoeni; dorește să se vadă soție de ispravnic*) și trimite pe soțul ei Grigore Bârzoii la Iași, să ceară ispravnicia ținutului, o slujbă ce o și dobândește, pentruca în curând să o peardă. — În *Millo director sau mania posturilor*, directorul teatrului național a plecat să-și completeze trupa în provincie; într'un oraș este crezut director dela *ministerul* de interne; imediat mai multe persoane folosesc ocazia să-i ceară mici favoruri, ca dela un bărbat cu influență în minister. Millo se grăbește a le promite favoruri și a-i angaja pentru sine, dar le cere un examen, făcându-i să cânte, să plângă, să râdă, să leșine... La sfârșitul examenului iese la lumină, că directorul nu este dela minister, ci dela — teatru.

Volumul III. conține 8 piese sub titlul Comedii; mai însemnate sânt: *Iorgu dela Sadagura* și *Boeri și Ciocoi*. În *Iorgu dela Sadagura* este arătat omul care, petrecând la studii în străinătate, sosit acasă, disprețuește țara. — În *Boeri și Ciocoi* (în 5 acte) sunt zugrăviți deoparte ciocoi, (oameni lingușitori cu cei mari, și obraznici cu cei mici), de altă parte boerii adevărați și vechi. Unul dintre tipurile ciocoești este *Hârzobeanu*, ciocoi de starea întâi; în jurul său se închină, așteptând remunerații, o mulțime de mititei. Hârzobeanu, care se crede boer de frunte, găsește că totul e stricat în Moldova: în administrație se fură, posturile țării se vând celui ce dă mai mult, poporul e jăfuit de funcționarii săi, — pretutindeni nedreptate și patria se duce la pieire. Toate acestea le spune Hârzobeanu, câtă vreme nu are funcția ce o dorește; îndată ce e numit ministru, își schimbă părerile: acum administrația e cinstită, oamenii guvernului sânt cinstiți, dreptatea domnește în toate... — Ciocoi în jurul lui Hârzobeanu, sânt: *Neamuș*, care are neamuri între protipendiști (boerii mari), el aspiră la o stare de frunte între boeri, și face multe strâmbătăți; *Vulpe*, ciocoi inferior lui Neamuș, lacom la averea țaranului; *Slugărică*, ciocoeș, e cât se poate de umilit și lingușitor; *Lipicescu*, e ciocoiul slugă la stăpân, la Hârzobeanu, pe care îl fură cât poate; *Trufandaki* este ciocoiul grecesc, venit sărac lipit de peste Dunăre, dar șiret, știe zimbî la cei mari, în scurtă vreme e om cu avere, și nu mai dorește altă, decât să se înrudească cu o familie boerească prin căsătorie. — Alătura

*) *Ispravnic*, numirea de odinioară a *prefectului*, magistrat însărcinat cu administrația unui județ sau district din România.

acestor tipuri se ridică *Stâlpeanu*, boer din vremea veche și om nesticat. El nu caută ajutor peste hotar, nu vrea să fie luda vânzătorul. Moș *Arbore* înfățișează pe țăranul isteț, omul care iubește pământul Moldovei mai mult decât pe sine, el e talpa țării. Tinărul *Radu* întors dela Paris, unde a învățat legile, reprezintă junimea deșteaptă și nerăbdătoare de a vedea țara scăpată de rău și pornită pe drumul progresului.

Volumul IV. conține sub titlul Drame 3 piese: *Cetatea Neamțului*, *Lipitorile satelor* și *Sgârcitul risipitor*. *Cetatea Neamțului*, e lucrată după fragmentul istoric al lui C. Negruzzi, (vezi cuprinsul la p. 40 și 41); în *Lipitorile satelor* vedem usurarul ovreu și grec cum sărăcesc pe țăran și-l corump; în *Sgârcitul risipitor* se arată un om, care din sgârcit se face risipitor, ca să n'ajungă averea sa pe mâna unui copil de suflet, risipitor și cu puțin respect pentru părintele său adoptiv.

*

Alecsandri, mai târziu, a publicat pe *Despot Vodă* (1879), *Fântâna Blanduziei* (1884) și pe *Ovidiu* (1885).

Despot Vodă, scris în versuri, are cinci acte.

În actul prim se sfătuiesc boerii Tomșa, Moțoc, Spancioc, Stroici și alții, pe cine să pună pe tronul Moldovei după răsturnarea lui Lăpușneanu. Întâlnind pe Despot în pădurea, unde vânau, Moțoc îl invită la sine. Dar Lăpușneanu, îngrijat de venirea lui Despot, vrea să-l învenineze, — ceace nu-i succede.

Actul al doilea se petrece la Moțoc, care are o fiică, Ana. Despot, ca să câștige în partea sa pe Moțoc, îi cere fata în căsătorie. — Toți boerii consimt, să ridice la tronul țării pe Despot, numai Ștefan Tomșa nu. El prinde pe Despot și-l aruncă în închisoare; Lăpușneanu, ca să-și bată joc de Despot, îi trimite în închisoare pe Ciubăr-Vodă, care era cam nebun. Despot face pe Ciubăr să creadă, că boerii au voit să-l facă domn pe el (pe Despot) cu de-a sila, dar că nu primește, și numai pentru aceasta l-au închis. Ciubăr, doritor de domnie, crede vorba, și își schimbă hainele cu ale lui Despot: acesta scapă și fuge, ear Ciubăr rămâne acolo, — așteptând să-l aleagă domn.

În al treilea act Despot cu amicul său Laski din Polonia, unde fugise, se pregătesc să vină cu oaste în

Moldova. Dar sosește un sol dela Lăpușneanu și cere dela Laski pe Despot. Carmina, soția lui Laski, îl scapă zicând că Despot e mort: se deschid ușile din fund și în adevăr se vede întins Despot, înconjurat de preoți.

În actul al patrulea Despot e domn; țara însă e nemulțumită, atât poporul cât și boerimea. Boerii proclamă pe Tomșa și pornesc cu oaste asupra lui Despot.

În actul din urmă veneticul domn, părăsit de prieteni, nu poate rezista și este învins de Tomșa (1563), care ajunge pe tron și eartă pe Despot. Ciubăr-Vodă, acum sănătos la minte, lovește pe Despot. Eroul cade omorât de cuțitul lui Ciubăr.*) —

În piesele *Ovidiu și Fântâna Blanduziei*, Alecsandri pune pe scenă pe Ovidiu și Horațiu, renumiții poeți romani de pe timpul împăratului August.

IV. Proza. Volumul de *proză* al lui Alecsandri cuprinde povestiri, descrieri, și notițe literare și biografice. Aproape toate au apărut ca articole de ziare în: *Dacia Literară* (1840), *Propășirea* (adică *Foaia științifică și literară*, dela 1844), *Bucovina* (1849, redactată de A. Hurmuzachi), *România Literară* (1855), *Convorbiri Literare* (1867).

Găsim în volumul de *proză Istoria unui galbin*: un galbin spune unei parale turcești ce fel de oameni au fost aceia, prin mâna cărora a avut fericirea și nefericirea de a trece, și îi descrie cu năravurile lor. Într'un loc povestește în ce stare deplorabilă au trăit țiganii în principate, când nu erau desrobiți.

Buchetiera dela Florența, o amintire din trecerea prin Florența, este prima scriere a poetului în limba românească.

Iașii în 1848 și *Un salon în Iași*, cea dintâi este o descriere a iașilor și a locuitorilor săi; asta din urmă e un fragment, unde se zugrăvește societatea cultă din Iași de pe la 1855.

În *Românii și poezia lor* se descrie partea frumoasă a țărânului nostru, se dau exemple de grai țărănesc și se caracterizează câteva poezii populare, între altele *Miorița* (vezi pag 51).

*) «*Despot Vodă*» este supranumele domnitorului Moldovei *Iacob Eraclidul*, venetic grec la curtea lui Lăpușneanu. A domnit timp scurt, 1561—1563, și a fost omorât nu de Ciubăr, ci de Tomșa.

Urmează impresiunile sale din mai multe călătorii, *o primblare la munți, Călătorii în Africa*, ș. a.

În notițele literare și biografice se vorbește despre câteva greșeli de limbă, sub titlul *Dicționar grotesc*, despre Aristia, A. Pann, Nic. Bălcescu, Al. Russo, C. Negruzzi (publicată și ca introducere la operele acestuia).

Date biografice. Boerii din Muntenia și Moldova, începând din jumătatea întâi a veacului al 19-lea se obișnuiesc a-și trimite fiii să învețe carte la universitățile apusului: această împrejurare a făcut mai târziu, ca reformele să pătrundă repede în principate. *Vasile Alecsandri* face parte din tinerii boeri cari, entuziasmați de patriotism și întorși cu idei nouă dela universitățile Franței și Germaniei, încep a da altă față societății. Este născut în 1821 din părinți bine situați. Și-a petrecut anii copilăriei în Mircești, la o frumoasă moșie; a învățat într'un pension din Iași. La 1834 e trimis, cu alți tineri din familii boerești, la Paris. Acolo, în 1836, trecând examenul de bacalaureat, se înscrie la studiile de medicină, de drepturi și în sfârșit de matematică; pe rând le părăsește pe toate, și citește mai bucuros pe Chateaubriand (pronunță: Șatobrián) și alți autori clasici francezi. În anul 1839, împreună cu amicul său C. Negri, face o călătorie în Italia, la Florența, Roma și Veneția. După o absență de cinci ani se întoarce în patrie.

După întoarcerea în țară, (la sfârșitul anului 1839), Alecsandri a publicat în anul următor novela *Buchetiera dela Florența*, prima sa publicațiune. Murind în 1842 mama sa, poetul a făcut un șir de călătorii prin munții și câmpiile locuite de români, ascultând cântecele ciobanilor și lăutarilor și observând obiceiurile și credințele poporului, a adunat în acest mod poeziile populare, sub impresiunea cărora a început să facă versuri românești, publicate în *Foaia științifică și literară**) și în *Curierul de ambe sexe*.

*) Cuvântul *Propășirea*, care eră să fie titlul foi apărute în 1844, a fost interzis de consulul rusesc, fiind cuvântul prea «revoluționar».

După anul 1848 și Alecsandri a părăsit țara, și s'a dus la Paris. Peste vr'o șase ani s'a rentors și începe a publică ziarul *România Literară*.

Făcându-se unirea țărilor, Alecsandri a avut un rol însemnat ca deputat și ministru trimis în misiuni diplomatice.

A lucrat pe toate căile pentru înălțarea patriei sale, și a avut fericirea de a vedea cu ochii săi realizarea ideilor, pentru care a muncit: A văzut unirea principatelor în 1859; a văzut întărirea tronului, prin ridicarea unei dinastii străine în 1866; a văzut și cântat războiul glorios, independența în 1877, regatul român în 1881, a văzut România pe calea progresului și respectată de popoarele civilizate.

În anii din urmă ai vieții sale, Alecsandri a reprezentat România la Paris ca ministru plenipotențiar, până în 1890. În acest an a murit la Mircești.

16. Alexandru Russo

Alexandru Russo (1810—1859) este autorul unei poeme neversificate: *Cântarea României*, compuse la 1846 în l. franceză și tradusă de autor în limba românească. S'a publicat în 1855 și cuprinde un tablou poetic din trecutul românilor. Russo (Rusu) a umblat printre țărani, pe la munți, și a ajutat pe Alecsandri să facă culegerea de poezii populare. În scrierile sale a combătut cu mult talent pe reformatorii latinizatori, urmași ai lui Șincai și Maior, a înțeles însemnătatea pentru limbă și literatură a cântecelor populare, a cronicelor și a vechilor rămășițe de acte. Privitor la limbă a scris: «Cea mai înțeleaptă limbă este limba care ajută pe om a-și tâlmăci gândul într'un chip, ca toți ascultătorii să-l poată înțelege». — Rusu e născut în Basarabia, a studiat în Elveția. După 1848 a stat la Paris doi ani, în 1850 s'a întors în Moldova; a fost avocat în Iași, unde a și murit.

*

17. Gheorghe Sion, (1822—1892) născut în Moldova (la Hârșova) a scris aproape în toate genurile poeziei. S'a făcut cunoscut publicului îndeosebi prin cântecul:

Mult e dulce și frumoasă
Limba ce vorbim,

în care își arată iubirea pentru limba maternă și sentimentul neplăcerii, când aude pe unii dintre compatrioții săi vorbind mai bucuros limbi străine, decât limba lor.

A scris *101 Fabule*, piese teatrale originale, altele traduse.

18. Cesar Boleac (1813—1880). A publicat întâi poezii. Într'una din poeziile sale, *Sila*, ni se arată cum erau chinuiți țărani iobagi. — Boleac a făcut, să se ușureze soarta țăranilor în principatele românești prin activitatea sa de publicist și om politic.

Născut în București, învață la S. Sava, intră pentru puțin timp în armată, după 1848 trece în patria noastră, unde redactează ziarul «Expatriatul». La 1850 se duce în Constantinopol și la Paris, la 1856 se rentoarce și redactează «Buciumul», continuat la 1864 sub titlul «Trompeta Carpaților». O serie de articoli intitulati *Mănăstirile închinare* au avut de scop secularizarea mănăstirilor.

19. Gheorghe Baronzi s'a încercat, uneori cu noroc, în multe feluri de poezie. A scris balade, poezii lirice, fabule, piesa istorică *Matei Basarab*. Are versuri frumoase, de multe ori înrăurite de cântecele poporului. O fabulă, *Lupta între fiare*, are forma unei drame: fiarele vorbesc în locul oamenilor. — Baronzi a murit la adânci bătrânețe (1896) în București.

20. Nicolae Filimon (1819 - 1865). Nicolae Filimon (sau Philimon), născut în București, a fost bun amic al lui Anton Pann. E însemnat pentru *romanul* său, din epoca dela anii patruzeci: *Ciocoii vechi și noi*, primul roman în literatura noastră, și pentru *novela* Slujnicarii. Limbă bună, spirit satiric. În romanul său are câteva figuri bine descrise: Dinu Păturică, Tuzluc și Duducă. Dinu Păturică e ciocoiful la începutul carierei, slugă la Vodă Caragea, pe urmă la Tuzluc, pe care-l fură și ruinează. — Filimon făcea și criticele pieselor, ce se reprezentau la teatrul național din București. A publicat, el cel dintâi în literatura noastră, un *bazm*; pe urma lui a pornit *Ispirescu* cu *Snoave* și *Bazme*.

21. Alexandru Pelimon, născut la București (1822). A scris între anii 1846 și 1870, poezii, romane, dintre care mai cetit a fost *Jidovul cămătar*.

22. Const. D. Aricescu (1823—1886), născut la Câmpulung, a scris în același timp ca și Pelimon. A lucrat pentru

deschiderea unui teatru național în orașul nașterii sale (la 1847). A publicat poezii, și câteva lucrări istorice: *Istoria Câmpulungului*, *Tudor Vladimirescu* sau revoluția dela anul 1821.

23. Gheorghe Crețeanu (1829—1887), născut în București, a scris mai întâi la ziare. În poeziile sale pline de însuflețire cântă patria și libertatea; unele din ele: «O noapte» și «Adio» se mai cântă și acum.

24. Alexandru Sihleanu (1834—1857), e născut în București. Murind în vrâsta tinereței, a scris puțin; a cântat patria, natura și suferințele lui; din volumul său de poezii, cu numele *Armonii intime*, cunoscută este *Strigoiful*.

25. Alexandru Depărățeanu (1835—1865), născut la moșia Deparați, județul Teleorman. Asemenea a murit tinăr. În viață a cântat durerea. Un exemplu:

Erau trei sermanii: doi copii ș'o mamă,
Și pâne?... Un singur codră 'ntr'o maramă;
Mama-l frânge 'n două și dede pe rând
La fieștecare câte-o părțicea.
— «Mamă!» atunci copiii ziseră plângând,
«Ție ce-ți rămâne?» — «Voi!» răspunse ea.

26. Nicolae Nicolescu, cu adevăratul nume Neagoe Tomoșoi, (1833—1871), trecând în România, cetățenii craioveni l-au trimis la studii în Paris. În poeziile lui, ca și într'ale lui Depărățeanu și Sihleanu, găsim cântată suferința și amarul durerii.

27. Dumitru Petrino (născut pe la 1845, mort la 1878) este unul din poezii Bucovinei, pe care a cântat-o în versurile sale. Părăsindu-și țara, s'a dus la Iași și București. A publicat la 1869 volumul de poezii *Flori de mormânt*.

28. I. Al. Lăpădat (1844—1878), n. la Kolun, l. Nagy-szeben, a studiat în Paris, a fost prof. în Brassó. Poeziile sale sânt scrise încâtva sub influența curentului poporal; ici colo, mai găsim latinizme nepotrivite. Reușite sânt poeziile sale: *Părul de aur*, *Năframa Doamnei*, *Glasul străbunilor*. Sub titlul *Asupra situațiunii* a publicat mai mulți articoli, apăruți mai întâi în ziarul «Orientul latin», redactat de **Ar. Densușanu**, (1838) autor al epopeei *Negriada* și al altor lucrări.

29. În acelaș timp (pe la 1870), sub înrăurirea *latinizatorilor*, cari voiau se înlăture orce element străin din limbă, s'au mai scris în părțile noastre versuri și novele, întocmite cu râvnă, dar fără ca autorii lor, ocupați cu altă meserie, să dovedească o chemare pentru literatură. Sânt versificatori și romaniști cu sentimente înflăcărare pentru un trecut glorios și depărtat, — dar neînțelegători ai mișcării produse de Alecsandri; și astfel n'au nimic individual în scrisul lor. Pomenim câteva nume: Iulian Grozescu, Scipione Badescu, Iustin Popfii, Ios. Vulcan, Drăgescu, Buticescu ș. a. Acești scriitori nu puteau lăsa urme luminoase în mișcarea literară, — au contribuit însă la respândirea gustului de citit în societatea timpului lor.

30. Junimea — Ion Creangă — Mihai Eminescu

1. În Iași, capitala fostei Moldove, se începe o mișcare de înnoire literară.

Se întrodusesese obiceiul (pe la 1863 și 1864) să se rostească așa numitele *Prelegeri populare*, care s'au continuat mai mulți ani de-a rândul. Prelegerile erau ținute în 1863 de Titu Maiorescu. Pentru anul următor s'a luat hotărîrea ca, afară de *Titu Maiorescu*, să mai iee parte activă la prelegeri: *Vasile Pogor*, *Petre Carp* și *Teodor Rosetti*, și conferențele să se facă în una din salele universității. Prelegerile populare din 1864 s'au început în Februar, se țineau Dumineca și au urmat până în luna lui Mai; cele mai multe le-a ținut Maiorescu. După terminarea fiecărei prelegeri Maiorescu, Carp, Rosetti, Negruzzi și Pogor de obicei se adunau la acest din urmă, ca să discute asupra obiectului prelegerii ce se ținuse, și astfel să petreacă în discuții literare și de știință. În una din aceste după amieze din 1864 s'a hotărât înființarea unei *Societăți literare*, și i s'a pus numele **Junimea** la propunerea lui Teodor Rosetti. Fundatorii acestei societăți sânt prin urmare: Maiorescu, Rosetti, Carp, Pogor și Iac. Negruzzi.*)

*) Societatea literară *Junimea*, care a dus o viață de vreo 30 de ani, n'avea statute scrise. Regula, după care se făcea primirea membrilor, eră: *Intră cine vrea, rămâne cine poate.*

În Martie 1867 societatea Junimea începe a publica revista sa *Convorbiri Literare*, una dintre cele mai de valoare reviste românești, care a apărut fără întrerupere timp de 18 ani, până la 1885, în Iași; după aceea, încetând «Junimea» d'a mai exista ca societate, a trecut la București; aici apare și astăzi.

Scopul cu care s'au fondat «Convorbirile Literare» este: «a reproduce și a respândi tot ce intră în cercul ocupațiunilor literare și științifice, a supune unei critice serioase operele ce apar din orice ramură a științei, a da seamă despre activitatea și producerea societăților literare, în special a celei din Iași, și a servi ca punct de întâlnire pentru autorii naționali».

În revista aceasta s'au publicat mai întâi traduceri bune din literatura și filozofia germană: din poezii Goethe, Schiller, Heine, Lenau, Uhland, din filozoful Schopenhauer.

În jurul *Convorbirilor Literare* s'au grupat mulți scriitori, parte ca membri ai societății «Junimea», parte ca colaboratori ai revistei. Membri au fost, afară de întemeietori: *I. Creangă, I. Slavici, M. Eminescu, N. Gane, A. Lambrior, A. Naum...*

Colaboratori: *Alecsandri, Caragiale, A. C. Cuza, Veronica Micle, D. C. Ollanescu (Ascanio), Matilda Cugler-Poni*; dela noi: *I. T. Mera* (povestăș), *G. Coșbuc*; din Bucovina: *S. Fl. Marian*, (care a îmbogățit literatura folclorică adunând mult material de lit. pop.; a publicat volume despre datini la naștere, căsătorie și la moarte ș. a.)

Alți colaboratori, și totodată cultivatori distinși ai științei, sânt: *N. Iorga, D. Onciul, I. Bogdan*, sub a cărui direcție au stat «Convorbirile» mai mulți ani în București.

În anii dintâi ai activității sale societatea «Junimea» și revista sa au fost rău primite (mai ales la românii de dincoace de munți, unde începuse curentul *latinizator*). După vreo cincisprezece ani se schimbă opiniunea publică în favorul direcțiunii dela Iași, prin scrierile lui *Alecsandri, Creangă, Eminescu și Slavici*; acești

însemnați scriitori au făcut, ca ideile «*direcțiunii nouă*» să ocupe loc tot mai larg în mișcarea noastră literară.

Meritul scriitorilor dela Convorbiri, este următorul: s'au opus cu succes întroducerii latinizmelor cu grămada în limba română; au contribuit la formarea și respândirea unei limbi literare sănătoase; au făcut, ca în ortografia noastră să fie adoptat sistemul *fonetic*, ca mai ușor decât cel etimologic, întrebuințat de latinizatori.

Alt efect al lucrării lor (și îndeosebi al lui Eminescu, Slavici, Creangă, Caragiale, Coșbuc) consistă în faptul, că poezia și proza română s'a îndreptat pe calea *realismului*, în locul romanticismului din trecut.

*

2. Unul dintre cei mai de valoare din membrii «Junimii», un scriitor care a avut puterea să creeze opere de o mare originalitate, a fost **Ion Creangă**.

Născut și trăit în popor, eră nentrecurt în măestră de-a arăta părțile frumoase ale graiului și modul de a vedea al țaranului român. Au adunat și au întocmit povestiri din popor și alți scriitori înainte de Creangă; dar li-a lipsit măestră d'a le ști spune în felul povestitorului dela Humulești. Citind scrierile lui Creangă (Poveștile și Amintirile lui) ne putem face o icoană dintre cele mai vii despre tipul țaranului: nencrezător, foarte deștept, cuviincios, răbdător, bun și uneori sfătos.

Creangă, ca și ceilalți membri din societatea «Junimea», își citea lucrările în ședințele societății și le publică în «Convorbiri Literare». După moartea sa au fost publicate în multe ediții: Povești și Amintiri din copilarie, Anecdote, Poezii. —

Dintre povești fac parte: Soacra cu trei nurori, Povestea porcului, Povestea lui Stan Pățitul, Harap Alb, Ivan Turbincă; — în toate găsim idiotizme și proverbe, multe expresiuni și asămănări, care mai întâi le găsim la Creangă și dela el au trecut la alți scriitori. Prozații mai ales stau sub influența lui Creangă.

Exemple din limba lui:

«Avea strânse părăluțe albe pentru zile negre, căci legă paraua cu zece noduri și tremură după ban» (Povești, 1890, p. 3).

«Amândoi bătrânii aceștia erau albi ca eara și posomorâți ca vremea cea rea... cât eră ziulica și noaptea de mare, ședeau singuri singurei, cuc, și le țineă urechile de urât ce li eră» (p. 73).

«La casa fără copii, nu cred că mai este vr'un Doamne ajută!» (p. 74).

«Cauți pricina ziua în ameaza mare cu lumina» p. 82).

«Nu-i erau acum mai niciodată boii acasă» (p. 111).

«Și cum s'a văzut flăcăul cu casă și avere, nu mai stă locului, cum nu stă apa pe pietri, și nu-l prindeă somnul de harnic ce eră» (p. 140).

«Stan eră om tăcut în felul său, dar și când dă câte o vorbă dintr'însul, vorba eră vorbă, la locul ei și nu-l puteă repune te miri cine» (p. 142).

«S'a pus el, nu-i vorbă, luntre și punte, dar de geaba i-a fost, că pe unde se duceă tot în gol îmblă» (p. 144).

«Cuprins de amețea, pe loc cade jos și adoarme mort, de puteai să tai lemne pe dânsul» (p. 215).

«Harap Alb, vede iel bine unde mergeă treaba, că doar nu eră din butuci» (p. 219).

«Vorba ceea: găsisse un sat fără câni și se primblă fără băț; că alta ce pot să zic?» (p. 231). —

Date biografice. Ion Creangă (1837—1890) e născut în satul Humulești, județul Neamțului, din părinți țărani: Ștefan al lui Petrea Ciubotaru și soția sa Smaranda născută David Creangă. A început să învețe în școala satului. În toamna anului 1855 a plecat la seminarul din Socola în județul Iași, unde a rămas patru ani. A servit ca diacon la mai multe biserici, și eră bun cântăreț. Neavând tragere de inimă pentru slujba asta, a intrat în Școala normală «Vasile Lupu», și terminând școala a fost numit învățător în Iași. La 1871, fiindcă a purtat în loc de potcap o pălărie, preoții din Iași l-au acuzat de eretic; mitropolitul l-a chemat înaintea consistorului, dar Creangă nu s'a înfățișat, și așa i s'a ridicat darul preoției, ear ministrul Tel l-a destituit din postul de învățător. Peste vreo trei ani, venind Maiorescu la minister, Creangă și-a recăștigat postul.

Unul dintre biografii săi, Gr. I. Alexandrescu, scrie despre Ion Creangă: «Acest mare și talentat scriitor român eră de o modestie rară. Ca și Eminescu, nu a luat niciodată în băgare de seamă talentul său, a rămas totdeauna acelaș: Niță a lui Ștefan a Petrei din Humulești, gras, gros, greoi, îmbrăcat simplu. Ade-

seori îl întâlneai, eara și vara pe jos cu o pălărie mare pe ceafă, cu un băț gros pe umăr, mergând la primblare afară din târg la Tatarăși, la Păcurari, la Galata. Acolo de se întâlneă cu vrun cunoscut de-ai lui, lucrător, meseriaș sau muncitor, se puneă la vorbă, îl cinsteă și ascultă cu luare-aminte necazurile și sărăcia omului, și de aveă putere îl ajută cu dragă inimă. Așă întâlnind odată spre serbătorile crăciunului pe moș Ion Hangan supărat, îl întreabă de sănătate și de supărare; acesta i se plânge, că primăria de mai mulți ani a oprit jocul păpușelor și el nu mai poate câștigă un ban pentru copii. Și Creangă atunci mânios pleacă la primărie, stărueste, face vuet și scoate învoirea lui Hangan.... Altădată fiind pe stradă cu fiul său Constantin, care pe-atunci eră copil, se întâlnește cu un sacagiu, care îi ieșise înainte pentru a i se plânge de neajunsurile ce-i face poliția. Creangă întinde mâna omului și-l întreabă de sănătate. Copilul însă, rușinat oarecum de aceasta, pleacă mai nainte. Creangă cheamă pe copil și-l si-lește să dea mâna cu sacagiul. — Creangă eră om respectuos neprefăcut, deștept și glumeț... »

3. În fruntea scriitorilor dela Junimea găsim pe **Mihai Eminescu.**

Poezia română lirică a ajuns, în urma lucrării lui, la o înaltă dezvoltare. El face parte dintre cei mai mari poeți lirici ai lumii. Gândiri puternice, nouă și bogate, turnate în vorbe puține, surprinzător de potrivite pentru exprimarea lor, sentimente adânci, un fel de melodie în fraza lui, sânt caracteristicele de căpetenie, care au făcut să se grupeze în jurul lui Eminescu o mulțime neobișnuită de scriitori și cetitori.

Avântul luat de literatura românească, după moartea lui Alecsandri, se datorește operelor lui Eminescu. Nici un poet român n'a avut asupra scriitorilor o mai mare înrăurire, decât el.

Eminescu, deși înzestrat dela fire cu un mare talent poetic, nu s'a mulțumit cu vorba frumoasă că «românul e născut poet»; ci a citit și a studiat scrierile de literatură veche și modernă, a umblat în toate țările locuite de români, a cules literatură populară, a studiat graiul românesc în poeziile și poveștile poporului; — împrejurarea din urmă a contribuit mult, ca acest poet să scrie o limbă, cum nu s'a mai scris până la dânsul.

Atins de *neegalitățile ce domnesc în societate* și amărât de nedreptățile suferite, Eminescu în poeziile sale descrie mai mult răul decât binele, iubește mai mult trecutul decât prezentul. Adeseori descurajat de lumea unde a trăit, ne pune în față tablouri posomorâte și pline de tristețe. Această notă, de a pătrunde în părțile dure-roase ale vieții, este o altă caracteristică a versurilor lui Eminescu.

Cauzele care au pregătit pe Eminescu pentru așa numitul *pesimizm*, sânt: *împrejurările sociale, influența literaturilor străine*, (îndeosebi a filozofului Schopenhauer), și *suferințele* ce le-a îndurat.

Deși pesimist ca poet, însă ca om Eminescu a avut o credință tare în puterea de viață a neamului său. (Și Petőfi bună oară, a desperat uneori de relele ce le-a cunoscut; și totuși, a fost unul din oamenii, cari au dovedit cea mai mare iubire pentru popor, jertfindu-se pentru el).

Poeziile sale cântă: iubirea, natura și țara. Pretutindenea este bătător la ochi adevărul, sinceritatea, bărbăția și profunzimea, cu care își exprimă sentimentele inspirate de iubire, natură și de țară.

În Satirele sale sânt mustrate multe păcate și deprinderi rele. Iubirea adâncă pentru vremile trecute ale istoriei o dă pe față în partea, unde cântă vitejia lui Mircea Vodă din veacul al 15-lea, ear alături pune o icoană aspru biciuită a corupțiunii timpului său.

În poezia «Epigonii» se arată contrastul între primii poeți români și între scriitorii de pe vremea poetului.

Poezii de cuprins narativ are puține, cea mai strălucitoare e *Lucașfârul*, cu subiect luat din tradiția poporului.

A scris și câteva cântece în formă poporală: *Dela Nistru pân' la Tisa*, *Codrul codruțule*, *Ce te legeni codrurile* și *La mijloc de codru des*.

Poeziile lui au apărut în «Convorbiri Literare» și de-acolo în volum, publicat de amicii săi.

Eminescu a scris și *proză*: un roman *Geniu pustiu*, în care se povestește soarta tristă a unui tinăr în vremea revoluției dela 1848, — romanul este alcătuit sub înrâu-

rire germană. A mai scris o novelă: *Sermanul Dioniz* și o poveste: *Făt frumos din lacrimă*, și diferite articole, editate de I. Scurtu. Și în proza aceasta găsim un stil plin de putere, sfaturi și idei bune, care pot să ne lumineze în multe împrejurări.

Date biografice. Mihai Eminescu e născut în Botoșani, în 1850. Învăță școala primară și gimnaziul în Cernăuț, unde profesorul Pumnul i-a propus să-și schimbe numele *Eminovici* în Eminescu. Din Cernăuț a pornit cu o trupă de teatru rătăcind vre-o doi ani cu trupele teatrale în provincie. A stat puțin timp și la gimnaziul din Balázsfalva. Mai târziu pe la 1870, a studiat în Viena și Berlin; venind la Iași, și numit revizor școlar, s'a interesat mult de soartea învățătorilor și a țărănimii, pentru care Eminescu și-a jertfit toată liniștea vieții. Schimbându-se guvernul, Eminescu e destituit și trece la București în redacțiunea ziarului *Timpul*, ca redactor. În anul 1889, la vârstă de 39 de ani, Eminescu moare într'un institut de alienați în București.

31. Petre Ispirescu

P. Ispirescu a cules și a publicat povești din popor. Bun povestaș, a scos la lumină multe feluri de scrieri, întocmite pe înțelesul poporului. Ispirescu mănuște cu pricepere limba poporului, și poate fi citit și studiat de cei ce doresc să scrie bine românește atât cu privire la vorbe singuratece, cât și la așezarea lor în fraze.

Bazmele Românilor formează lucrarea principală a lui Ispirescu. Ființele din lumea poveștilor, zmeii, bălaurii, împărații de tot soiul, zinele și celelalte sânt puse înaintea minții noastre în culori uneori atât de vii, încât par'că le vedem cu ochii.

Date biografice. Petre Ispirescu e născut la 1830 în București. În vârstă de 14 ani a intrat ca lucrător într'una din tipografiile din București. După multe necazuri și suferințe a reușit să aibă însuși o tipografie. Primele sale povești sânt publicate la 1862; de atunci, îndemnat de literații noștri, a scris până la moartea sa: *Bazmele Românilor*, *Din poveștile uncheașului sfătos*, *Pilde și Ghicitori*, *Jocuri de copii*, *Povești morale și altele*. Munca grea, traiul de tipograf, i-a scurtat viața și a murit în București în 1887.

32. Veronica Micle (1850—1889) de origine din Naszód, a trăit mai mult în România. — **Matilda Cugler Poni** e născută în 1853 în Bucovina, de aici trece la Iași. — **Lucreția Suciu—Rudow** (1859—1900) din Nagyvárad. — Volumele lor de versuri sânt scrise sub înrăurirea liricilor mari germani Lenau și Heine. Multe din poeziile lor sânt influențate și de Eminescu. — În poezia *Lacogîndă*, de Veronica Micle, ni se spune că apa acestui lac niciodată nu s'a tulburat, nici nu s'a încreștit nici pe un moment, cu toate că multe a văzut în lume; dacă însă — zice Micle, — această minune de lac ar resfrînge o clipă starea sufletului ei, lacul s'ar tulbură și turbure ar fi mereu. — În poezia *Ultima dorință*, Matilda Poni cere să fie înmormântată în pădurea înverzită, unde nu sânt nici cruci, nici petri; ear pe mormânt să i se samene flori de lăcrimioare: căci în viața pămîntească lacrimile i-au fost partea. — Matilda Poni a publicat și câteva nuvele și schițe.

33. Teodor Șerbănescu (1840—1901), născut la Tecuci, la vârsta de 20 ani intră în armată, mai târziu ajunge colonel, moare în Brăila. — Poeziile sale se asemănă în multe priviri cu ale scriitoarelor amintite: sânt poezii scurte, de câte patru, cinci, șase strofe, în formă adese îngrijită; una din cele mai răspândite este *Unde ești?*

34. Nic. Beldiceanu (1844), moldovean de naștere a compus *pasteluri*, avînd de model pe Alecsandri; în poeziile sale de mai târziu imitează pe Eminescu.

35. Samson Bodnărescu (1840—1902), bucovinean, afară de puține poezii lirice, a lucrat două drame: *Rienzi* și *Al. Lăpușneanu*.

36. Vasile Pogor în Iași (1833—1906), **Nic. Schelitti** (1836—1872), **St. G. Vărgolici** (1853—1897), sânt amintiți în istoria literaturii pentru traducerile din scriitori clasici: Lamartine, Goethe, Schiller, Heine, Byron, Cervantes ș. a.

37. Iacob Negruzzi (1842), fiul lui Constantin Negruzzi, născut în Iași, învață în Berlin drepturile, și ajunge prof. la universitatea din București. — În cartea sa *Copii de pe natură* a publicat schițe bine scrise, și a satirizat câteva tipuri ridicole din societatea românească. A tradus piese teatrale din Schiller.

38. **A. Naum** (1835, în Roman), profesor în Iași. — Poeziile sale, apărute în 1890, în 2 volume, cuprind în volumul prim *Versuri*, unde cântă lucruri din antichitate, despre Roma și Atena; al doilea volum conține bune *Traduceri în versuri* din autori francezi.

39. **D. C. Ollanescu** (1849), fost reprezentant al României în Atena, — pe lângă poezii și comedii, a tradus în versuri reușite pe Horațiu.

40. **Al. Odobescu și V. A. Ureche**. Odobescu (1834—1895), născ. în București, a scris nuvele cu subiecte istorice: Mihnea Vodă, Doamna Chiajna, un studiu despre Văcărești, o carte sub titlul *Pseudo-kynegheticos*, tratând de vânatoare, artă și literatură. Lucrările lui Odobescu sânt citite atât pentru cuprinsul lor, cât și pentru stilul bogat și elegant. — V. A. Ureche (1834—1901) n. în Peatra, a publicat *Legende Române*, povestiri cu mult duh făcute. A scris și un studiu asupra cronicarului Miron Costin. (Atât Odobescu, cât și Ureche sânt și *istorici*: Odobescu a scris o *Istorie a Arheologiei*, a publicat în limba franceză un studiu asupra tezaurului dela Petroasa ș. a. Ureche a adunat documente privitoare la istoria românilor).

41. **Ion Slavici, Nic. Gane, Barbu Ștefănescu Delavrancea**, sânt buni romaniști. — *Ion Slavici*, om ieșit din popor, pătrunde adânc firea săteanului român din patria sa, și știe arăta în mod firesc părțile frumoase ale țăranilor. Slavici e născut în Világos în 1848, studiază în Viena, apoi trece în România. Cartea de căpetenie, în care se dovedește, că e un bun observator și cunoscător al țăranului, poartă numirea de *Novele din popor*, în mai multe volume. — A scris și povești, piese teatrale, articole istorice, literare și altele. — Câteva din novelele sale sânt traduse în limba germană și maghiară; într'una dintr'însele, sub titlul *Popa Tanda*, ni se înfățișază un popă sărac, într'un sat sărac, în Sărăceni, pe Valea seacă. Sătenii din Sărăceni sânt oameni grozav de leneși, unul și unul. Popa vede cu durere, că nu-i poate îndreptă cu *cuvântul*. Dela o vreme, strâmtorat rău de necazuri de tot felul, preotul îi lasă în pace și își caută zilnic de lucru în «casa» sa, până ce cu încetul scapă de greutatea sărăciei. Țăranii mereu pri-

vesc la părinte, cum face și cum drege; și eată-i, pe nesimțite, se iau și ei după *fapta* preotului muncitor. În câțiva ani satul păcătos de odinioară își schimbă fața și nu mai e vrednic de numele Sărăceni.

Nic. Gane, (n. în Fălticeni la 1835) are câteva volume de *Novele*, cu subiecte din popor (Andrei Florea Curcanul e o povestire spusă cu mult avânt, subiectul e luat din războiul dela 1877—78). Gane a mai publicat amintiri din viață cu notițe prețioase despre contemporanii săi.

Barbu Ștefănescu, numit *Delavrancea*, (n. în București la 1858) a publicat interesante povestiri. Volumul (din 1893), *Paraziții*, cuprinde pe cele mai bune: *Paraziții*, *Hagi-Tudose*, *Bursierul*, *Irinel*, *Domnul Vucea*. În *Paraziții* sânt descriși tinerii ajunși în societăți rele. — *Hagi-Tudose* este un om sgârcit, care se lipsește de toate bunătățile lumii, până și de haine, mâncare și căldură, numai de dragul aurului. — În *Bursierul* și *Domnul Vucea* ni se zugrăvește viața școlară cu mizeriile sale la unele institute mai vechi din România; dl *Vucea* este învățătorul ieșit din școli fără a fi câștigat o bună pregătire pedagogică; *Bursierul* e elevul sărac, care trăiește la institut un trai plin de amar. — În *nuvelele* lui *Delavrancea* găsim adâncimea observațiunii și un stil bogat. — E însemnat și pentru operele sale teatrale. În timpul mai nou a scris adecă o *trilogie* (o serie de 3 opere dramatice), cu scene sguduitoare din istoria Moldovei. Piesele au fost reprezentate cu mare succes pe scena teatrului național bucureștean. Cu acelaș succes s'au jucat și în alte orașe. *Trilogia* lui *Delavrancea* se compune din: *Apus de soare*, *Vîforul* și *Luceafărul*.

42. Un autor *dramatic* de mare talent este **I. Luca Caragiale** născut în Mărgineni în România (1852). A scris *comediile*: *O scrisoare pierdută*, *Noaptea furtunoasă*, *Conu Leonida față cu reacțiunea*, *D'ale Carnevalului*, drama *Năpasta* și câteva povestiri. Primele trei au făcut impresiune trainică asupra publicului și se reprezintă mai în fiecare an pe scena românească. **Caragiale**

combate cu mijloace simple relele societății din provincie și capitală, făcându-le de răs. Persoanele din pieșele sale sânt mai adevărate, mai reale și mai originale în felul lor de a lucra și a vorbi, decât în piesele altora, (bună oară în ale lui Alecsandri dela anii 1850). De aceea, operele lui Caragiale, sânt nu numai documente despre viața morală și intelectuală a României dintr'o anumită epocă, ci au și o valoare artistică recunoscută.

În piesa *O scrisoare pierdută* e prinsă o parte a vieții politice din provincie: ni se înfățișază cu mult comic o adunare electorală cu orătorii săi, cari vreau să fie aleși deputați la cameră, deși în realitate sânt oameni corupți și proști.

În *Noaptea furtunoasă* sânt puse pe scenă tipurile semiculte din capitală, cu deprinderile lor ridicole sau rele; bună oară: Cucoana Veta, Zița, Dumitrache (un negustor care a făcut, el știe cum, ceva avere) băeții de prăvălie Chiriac și Spiridon; apoi Rică Vântureanu, student în drept, poet și redactor(!) la «Vocea patriotului național», ziarul favorit al lui Dumitrache și al pretenilor săi, cari citesc despre sfânta constituție și sufragiul universal, dar nu le înțeleg. Persoanele acestea fac parte din o clasă, care încearcă să-și însușească dintr'odată gradul de civilizație, unde popoarele din apus au ajuns în curs de veacuri.

Conu Leonida față cu reacțiunea este o comedioară în care autorul se arată tot așa de obiectiv și de bun psiholog, ca și în celelalte lucrări dramatice. Un bătrân pensionar, Conu Leonida, vorbește într'o seară soției sale Efimița despre revoluție și despre «Galibaldi» *). Cu gândul la revoluție adorm amândoi. Deodată se deșteaptă: se aude afară un sgomot nedeslușit, Efimița se cutremură, aprinde lampa și incuie ușa. Răsună pușcături. Leonida, chinuit de gândul «revoluției», grămădește mobile la ușă... În sfârșit află dela servitoare, că sgomotul și pușcăturile veneau dela niște oameni, cari își petrecuseră sgomotoși în vecinătate.

În *novelele și schițele* sale Caragiale e un mare analizator de stări sufletești. Realismul său ne aduce aminte cele mai bune povestiri din literatura rusească.

*) Vrea să zică: *Garibaldi*, vestit general italian și mare patriot, care are merite pentru unificarea Italiei. A murit în 1882.

43. Al. Vlahuță (1859) a scris poezii lirice în felul lui Eminescu, dar a combătut direcția pesimistă. A publicat schițe, romane și conferințe. A întemeiat revista literară *Sămănătorul*, care a reluat și a întărit curentul poporanist. Prin scrierile sale Vlahuță a știut să lămurească, cel dintâi, calitățile poeziei lui Eminescu, pe care l-a imitat și totuși și-a păstrat notele sale originale.

44. Duiliu Zamfirescu (n. în Focșani, 1858) a publicat poezii, romane și romanele cu subiecte din clasa boerescă și de mijloc.

45. Ion Nenițescu (1854—1901), născut în Galați, a luat parte ca locotenent în războiul dela Plevna și a fost rănit în lupta dela Grivița. A studiat în Berlin și Lipsca, rentors în țară a fost inspector școlar ș. a. — A scris poezii lirice *Flori de primăvară*, și balade cu conținut patriotic sub titlul «Pui de lei», «Șoimii dela Răsboeni»; a redactat revista «Țara Nouă».

46. T. D. Speranță (n. în 1856 la București), a publicat mai multe volume de *Anecdote* populare. Autorul le-a pus în versuri, unele succese, altele slabe.

47. Gheorghe Coșbuc (1866), fiu de preot, e unul dintre cei mai mari poeți ai noștri. Născut într'un sat, lângă Naszód, trece la București în 1890. Muncind și luptând cu condeii, a dat în curând o îndrumare sănătoasă scriitorilor de samă atât celor din regat, cât și celor din țara noastră.

În literatura română *Coșbuc*, alături de Vlahuță, au deschis o cale nouă, tot cu elemente populare, dar cu o mai puternică încredere în noi înșine.

A publicat în 1893 *Balade și Idile*, mai târziu *Fire de tort*, două volume de poezii, unde cântă viața dela sat.

A introdus în poezia noastră un metru nou. În scrisul său știe să păstreze cumpătul avântului și să înfățișeze, în versuri pline de adevăr și poezie, sentimentele de bucurie și de durere ale poporului. Când țărănul din România se ridică în potruva lăcomiei marilor proprietari, poetul creează vestitele versuri: *Noi vrem pământ!* — *Nunta Zamfirei*, *Moartea lui Fulger* și altele sânt lucrări poetice de o mare frumusețe. A mai pu-

blicat: Ziarul unui Perde-vară, Cântece de vitejie, Războiul pentru neatârnare, Povestea unei Coroane de oțel ș. a.

A tradus în hexametre epopeea lui Virgil *Eneida* (ed. II. 1898) și a obținut dela *Academia Română* din București marele premiu *Năsturel* de 12.000 de Lei. (Fundatorul acestui premiu este *Constantin Herescu-Năsturel*. Premiul *Năsturel* a mai fost obținut, nainte de Coșbuc, de Alecsandri și de distinsul prozator Odobescu).

48. Scriitori mai noi.

În raport cu creșterea publicului cititor, se înmulțește și numărul scriitorilor noștri. Astfel publicațiile literare, în versuri și proză, sporesc din an în an.

Între scriitorii, cari s'au ivit în urma activității lui Eminescu și Coșbuc, mai pomenim pe următorii:

a) Poeți:

H. G. Lecca, A. C. Cuza, Cincinat Pavelescu, V. Eftimiu, Ion Borcea, P. Cerna. (Lecca a scris, afară de poezii, și drame). **Al. Davila** (*Vlaicu Vodă*, poezie dramatică).

Cu mult mai originali sânt poezii **Șt. O. Iosif și Octavian Goga**; Iosif a publicat *Patriarhale, Din zile mari, Credințe*, zugrăvind traiul țărănesc în culori nouă. A tradus din Heine și Petőfi. Goga, în versuri îndrăznețe (ca bunăoară în «*Clutul*»), tălmăcește jalea și durerea negrăită a poporului său. Tălmăcirea se face cu un avânt covârșitor; — cu toate acestea tonul e mai totdeauna simplu și natural. Figurile cântate în versurile sale sânt în deosebi: țăranul, preotul și dascălul satului. În unele din poeziile sale găsim asemănări între autor și liricul Petőfi, care l-a înrăurit în cântecele de veselie și în cele descriptive (exemplu e cântecul vesel *Măi crișmare Nicolae*, și cel descriptiv *Zile rele*, unde crâșma veche ne aduce aminte de «*csârda*» aflătoare pe pustă și cântată adese în versurile lui Petőfi). Redactor al *Luceafărului*, Goga a ridicat revista aceasta în rândul revistelor moderne.

Calități distinse, sinceritate și duiosie, caracterizează poeziile de **Maria Cunțanu**, care scrie în revistele noastre literare.

b) Prozatori:

Mihai Sadoveanu, scriitor productiv, vede exact tipurile descrise, povestește ușor și totuși cu multă artă. Unele po-

vestiri privesc războiul dela 1877. Își alege subiectele mai ales din traiul dela țară; a publicat: Povestiri, Șoimii, Dureri înăbușite, La noi în vișoară ș. m. a.

C. Sandu-Aldea, în publicațiile sale «În urma plugului», «Drum și popas» descrie cu multă îngrijire starea sufletească și patimile omului din popor.

I. Adam a scris romane sociale (Sybaris, Rătăciri).

Ion Gorun (Al. I. Hodoș), cel mai bun traducător al lui *Faust*, a publicat (afară de câteva versuri) volumele Negru și alb, Taina a șasa, Lume necăjită, povestirea potrivită pentru tinere: *Robinson în țara românească*, ș. a.

Constanța Hodoș, cunoaște și descrie bine o parte din societatea română dela noi, în deosebi familiile de mici dirigători, cu durerile și bucuriile lor. («Frumos», «Spre fericire» ș. a.)

D. Anghel, **I. Brătescu-Voinești**, **I. A. Basarabescu** și **Em. Gârleanu**, cunoscuți prozatori, au scris novele și schițe, în care vedem figuri reale, alcătuite cu o mare fineță de stil.

I. Ciocârlan, în «Traiul nostru», ne arată viața patriarhală dela țară, în România. **C. Teodorian** are schițe și novele.

Tot viața simplă, dela noi, o descrie cu mult talent **I. Agârbiceanu** în volumul său «Dela țară» și în alte povestiri și schițe.

Zah. Bârsan, **Al. Ciura** și **V. Pop**; cel dintâi în «Ramuri», al doilea în «Icoane» și «Aduceri aminte», au dat publicității schițe reușite. Al treilea, V. Pop, a scris mici povestiri din viața copiilor, pline de adevăr și duiosie. Zaharie Bârsan a mai scris piese teatrale, impresii de teatru și poezii.

Între criticii literari mai de samă numărăm pe **Dobrogeanu-Gherea** și **Ilarie Chendi**.

Dobrogeanu-Gherea, în mai multe volume, a făcut critice asupra unor însemnați scriitori români.

Il. Chendi (1872), alt critic literar talentat, în articolele sale de critică (apărute în volumele «Preludii», «Fragmente», «Foiletoane», «Impresii») ne dă prețioase informațiuni și lămuriri asupra diferitelor momente literare din trecut și de actualitate.

2. Literatura scriitorilor bisericești

Manuscrisele bisericești și cărțile bisericești se consideră ca cele mai vechi monumente literare. Cu alte cuvinte: Literatura se începe cu traduceri de catechizme, psaltiri, evanghelii, cazanii și alte lucrări bisericești.

Însemnătatea acestor manuscrise și cărți stă în vechimea lor: din ele putem studia dezvoltarea istorică a limbii române, într'însele vom găsi o mare parte a schimbărilor prin care a trecut limba noastră.

Manuscrisele cele mai vechi cunoscute sânt următoarele:

1. **Codicele voronețean**, găsit în 1871 de profesorul din România *Gr. Crețu*, în mănăstirea dela Voroneț, un mic sat din munții Bucovinei. Acest prețios codice a fost publicat în 1885 de profesorul Sbiera, din Cernăuț, cu ajutorul Academiei Române, în a cărei bibliotecă se află manuscriptul spre păstrare. Cuprinde pe 170 de pagine, cu unele defectuosități: 1. Faptele Apostolilor, 2. Epistola cea sobornicească a sfântului Ap. Iacob, 3. Epist. cea dintâi sob. a sf. Ap. Petru, 4. Epistola a doua a sf. Ap. Petru.

Codicele voronețean se crede a fi o copie făcută la începutul secolului al 16-lea de pe un text mai vechi: *el ne înfățișează forma cea mai veche a limbii românești*. Între particularitățile din limba codicelui voronețean însemnăm:

1. Rotacismul (trecerea unei consonante în **r**) la cuvintele de origine latină, de ex.: *dumeînrecă* (duminecă), *demăînreață* (dimineață), *lumiră*, *înrainte*, *înrapoi*, *oameri*, *adură*, *urii*, *giurele* (junele) ș. a.

2. Imperativul ca negațiune în pers. a doua plural are o formă, ce se regăsește astăzi la poporul din unele ținuturi ale țării noastre; găsim în codice «nu *vorovireți*

că sufletulu lui întru elu iaste»; «de frica lor nu vă *temereți*, nece vă *turburareți*»; «nu vă *lăudareți* și nu *mențireți*» ș. a.

3. Cuvintele terminate astăzi în consonă, au pe u întreg la sfârșit: *elu*, *viru* (v. vin); *loru*, *ascultându*, *duhu sântu*, *vechiu*, *muncitoriu* ș. a.

4. Sunetul e n'a trecut încă pretutindenea în i, bunăoară în cuvintele: nu *mențireți*, *dumerecă*, *cuvente*, *veșmente* ș. a.

5. Se află și câteva vorbe, în care d n'a trecut în z, nici t în ț, eară l se află păstrat în vreo două cuvinte: *putredî*, *sfintiți*, *cleamă-se*.

2. **Textele mähăcene** sau **Codicele sturdzan**, dăruit Academiei de D. A. Sturdza, este o colecție de scrieri religioase poporane, unele făcute pe la mijlocul sec. 16., altele făcute de un popă *Grigore*, între anii 1580—1619. Cuprinde: Legenda lui Avram, Rugăciune de scoaterea dracului, Călătoria maicii Domnului la iad, Apocalipsul apostolului Pavel, Cugetări în ora morții. Se găsesc publicate și studiate de Hasdeu în «Cuv. den bătrâni», vol. II.

3. **Psaltirea scheiană** e manuscript din sec. 16, în Biblioteca Academiei din București, s'a publicat de Ion Bianu (1889 și 1892).

4. **Evangheliarul** sau *Tetraevanghelul*, copiat în 1574 de Radul Grămăticul, manuscriptul se află în Londra, în muzeul britanic. —

Limba slavonă a fost mult timp limba bisericii, ear în țările românești a fost și limba statului. De aceea primele cărți bisericești au fost scrise în limba slavonă.

1508. La Târgoviște s'au tipărit începând dela anul 1508 în tot decursul acelu secol mai multe cărți bisericești *slavonești*.

Cărți în limba *română* s'au tipărit mai întâi la mijlocul veacului al 16-lea în tipografiile săsești.

Din veacul al 16-lea însemnăm cărțile următoare:

1544. Un catechizm românesc s'a tipărit în Nagyzeben la 1544; sașii, cari din catolici se făcură lute-

rani, voiau să răspândească învățăturile protestante și prin cărți tipărite în limba română. Din cartea aceasta nu se cunoaște până acum nici un exemplar.

1560—61. Diaconul *Coresi* a tipărit în 1560—61 la Brassó un *evangheliar românesc* (Tetraevanghelul), care se consideră în istoria literaturii noastre ca cea mai veche tipăritură cunoscută. Exemplarul cel mai complet, descoperit la o mănăstire din România, se găsește în biblioteca Academiei Române.

Evangheliarul*) se termină cu un epilog, din care transcriem cu litere latine următoarele:

....grăiaște și sf-ntulū Pavelū ap-slū cătrā Corintēni 14 capete: în sfânta besérecā mai bine e a grāi cinci cuvinte cu înțeles, decât 10 mie de cuvinte neînțelese în limbā striinā. După acēla vā rugāmū toți sfenți părinți oare vlādici, oare epscpī, oare popi, în cărora mână va veni acéstē cărți creștinești, cumū nainte să cetéscā, necetindu să nu judece, neci să sādūiascā. Și cu zisa jupānului Haneșā Bégnerū (Johannes Benkner) scris-amū eu diiaconū Coresi ot Trăgoviște și Tudor diiacū...

Între anii 1561 și 1570 diaconul Coresi a mai tipărit acolo un Apostol numit *Praxiu* (1563?), *Tălcul evangheliilor* (1564) și *Molitvenic românesc*.

1570. Ear în 1570, Coresi tipărește în limba română *Psaltirea*, adecă imnurile lui David. În epilogul *Psaltirii* românești dela 1570, descoperite la o biserică din Ungaria de părintele V. Mangra, se spun următoarele:

Cu mila lu Dumnezeu eu diaconū Coresi, decā vāzuiū că mai toate limbile au cuvântulū lu Dumnezeu în limba lor, numai noi Rumānii n'avāmū, și Hs. zise, *Mathei* 109, cine cetéște să înțelégā, și Pavelū ap-s-lū încā scrie la *Corinthū*, 155, că întru besérecā mai vrātosū cinci cuvinte cu înțelesulū meu să grāescū ca și alaltī să învățū, de cātū untunérecū de cuvinte neînțelese într'alte limbi.

*) Reproduseri în facsimile să se caute în *Bibliografia românească veche*, de I. Bianu și N. Hodoș. Edițiunea Academiei Române.

1577. Tot Coresi a tipărit în 1577 *Psaltirea slavo-românească*. Epilogul cărții este următorul:

Cu mila lu Dumnezeu eu diaconă Coresi, déca vă-zuiū că mai toate limbile aū cuvântulū lu Dumnezeu în limbă, numai noi Rumânii n'avăm, și Hs. zise, Mathei 109, cine ceteste să înțelegă, și Pavelū Apslū încâ scrie le Corintū, 155, că întru besérecă mai vrătos cinci cuvinte cu înțelesulū mieu să grâescū, ca și alalți să învătū, de câtū uîntunerecū de cuvinte neînțelese într'alte limbi. — Dereptū acéia frații miei, preuților, scrisu-v'am acéste Psáltiri cu otvétū, démū scosū de în psáltire srăbéscă pre limbă rumânescă, să fie de înțelegătură, și grămăticiorū, și vā rog ca frații miei să cetiți și bine să socotiți că veți ve[de] i]nșivă că e cu adevărū..... (la anul) 7085.

1580—81. În sfârșit, Coresi a tipărit în acelaș oraș, (unde a trăit peste douăzeci de ani) *Evanghelia cu învățatură*, la 1580—81; cartea aceasta se mai numește și *Tâlcul evangheliilor* sau *Çazania* lui Coresi, și cuprinde: cuvântări pentru toate duminicile și serbătorile anului, începând dela duminica Fariseului, cu textul din Tetra-evanghelul dela 1560—61.

1582. În anul 1582 a apărut *Paliia* în Szászváros, carte tipărită de diaconul Șerban și Marien diacul. Cartea aceasta este cea mai veche traducere cu dată sigură a vechiului Testament. Traducerea e făcută în spirit calvinesc de *Mihai Tordaș* și de alți preoți, cu știrea principelui de pe atunci. Mihai Tordaș se numește pe sine episcopul românilor. Se crede, că a fost episcop calvin pus cu puterea, însă nerecunoscut de români. Traducerea română e lucrată după traducerea ungu-rească a lui *Heltai Gáspár**) a celor 5 cărți ale lui Moise, (tipărite la 1551 în Kolozsvár). — În prologul *Paliiei* se zice:

Cu mila lui Dumnezeu șicu ajutoriulū fiului șicu săvârșitulū duhului sfîntū, eu *Tordașū Mihaiu*... și cu *Herce Ștefanū*,... *Zacanu Efrem*, și cu *Peștișel Moisi*... și cu Akirie protopopul...

*) Vezi: «*Paliia*» dela 1582, de Dr. Iosif Popovici, Buc., ed. Acad. Rom., 1911.

ținum întruna pentru jelanie scripturei sfnte, că văzumū cum toate limbile au și înflurescū întru cuvāntele slāvite alui Domnezeu, numai noi *Romānii* pre limbā nu avem. Pentru aceia cu mare muincā scoasem den limbā jidoveascā, și greceascā și sārbeascā pre limbā romāneascā 5 cărți ale lui Moisi prrocul, și patru cărți ce se chemā ȋrtva, și alții prroci căȋva, și le dāruim voo fraȋilor rumāni, și cetiȋ și nu judecareȋ necetindu mainte, că veȋ cu ade-vāru afla mare vistiiariū sufletescū... De înmila lui Domnezeu Eu Șerbanū diiacu me-meșteru mare a tiparelorū, și cu Marienū diiacū dāindu în mână noastrā ceaste cărți cetindu și ne plăcurā, și leamū scrisū voo fraȋilor romāni, și le cetiȋ, că veȋ afla întru iale mārġaritariu scumpu și vistieriu nesfārșitū, cunoașteveȋ folosul buneaȋilorū, și plata păcatelorū dela Domnezeu întru ceaste cărți.

Tipārirea primelor cărți romānești, în sec. 16 și 17, s'a făcut cu gāndul de a propagā luteranismul și calvinismul între romāni.

Principele G. Rákóczy I, a dat o poruncā în 1643 cātrā clerul romān de sub stāpānirea lui, *ca sā nu mai foloseascā limba slavonā, ci limba romānā în bisericā* și în toate slujbele preotului. În modul acesta a voit sā cāștigue pe romāni pentru calvinism, ca o nouā putere în contra catolicilor.

În 1642 apāruse *Catechizmul calvinesc I*. Cu un an mai nainte s'a tipārit *Evanghelia cu învăȋaturā* sau *Cazania*, retipāritā dupā cea dela 1580—81. În 1656 se tipārește *Catechizmul calvinesc II*. cu cheltueala și din porunca lui G. Rákóczy*); cu porunca și cheltueala aceluiaș principe și în tipografia lui s'au mai tipārit *Noul Testament* în 1648 de metr. Simeon Ștefan; *Catechizmus*, 1648, cu litere latine și ortografie ungureascā, tradus de Ștefan Fogarași, preot calvinesc în Lugos (Hasdeu, o. c. p. 724); *Psaltirea* în 1658 ș. a.

Sub domnīa lui Apaffi se tipāresc earăș cărți cu învăȋături calvine. În urma acestor îndemnuri, voevozii și metropoliȋii din Moldova și Muntenia, ca sā-și apere legea ortodoxā rāsāriteanā, încep în acest veac a tipāri

*) De pe ediȋia dela 1656 l-a retipārit în 1879 G. Bariȋ cu ajutorul Academiei, fără a pune textul cu cirilice.

cărți bisericești *românești* în spirit ortodox răsăritean și a scoate cu încetul limba slavonă din biserică și din viața publică.

Matei Basarab, însemnat domn al Munteniei, și *Vasile Lupu*, domn al Moldovei, au întemeiat școale, au tipărit cărți pentru biserică în limba slavonă și românească.

Matei Basarab înființează, pe la 1635, la mănăstirea *Govora* o tipografie.

La *Govora* s'a tipărit în 1640 o pravilă, numită *Pravila cea mică*: o traducere din slavonește, care cuprinde diferite hotărâri și rândueli bisericești și civile. Este prima carte românească tipărită în Muntenia. Traducerea a făcut-o Mihail Moxalie, cu cheltueala lui Matei Basarab și cu binecuvântarea Arhiepiscopului *Teofil*, metropolit a toată țara Ungro-Vlahiei.

În aceeași tipografie s'a publicat în 1642 *Evanghelia învățătoare* sau *Cazania dela Govora*, tradusă din rușește de ieromonahul Silivestru, earăș cu cheltueala lui M. Basarab.

Cu cheltueala lui Vasile Lupu, domnul țării Moldovei, mitropolitul *Varlaam* a tradus din slavonește *Cartea de învățătură*, tipărită în Iași la 1643 sub titlul: «*Carte românească de învățătura dumenecelor preste an și la praznice împărătești și la svăinți mari*». Cartea se mai numește *Cazania* lui *Varlaam*, și este prima carte românească tipărită în Moldova.

Matei Basarab și Vasile Lupu s'au îngrijit de publicarea *Pravilelor*. Pravila lui Vasile Lupu poartă numirea: «*Carte românească de învățătură dela pravilele împărătești și dela alte județe*», tip. în Iași la 1646. Pravila lui Matei Basarab are titlul: «*Îndreptarea legii*», tip. în Târgoviște la 1652, se mai numește *Pravila cea mare*. Pravilele cuprind culegeri de legi, traduse din autori străini și privitoare la mireni și la persoane bisericești.

În veacurile următoare se tipăresc tot mai multe cărți bisericești în: Iași, București, Târgoviște, Buzeu, Râmnic și în alte orașe. Multe din cărțile tipărite la

mănăstirile principatelor au ajuns și pe la bisericile noastre de dincoace de munți.

Scrise într'o limbă destul de înțeleasă, tipăriturile bisericești alcătuiau o legătură însemnată între românii din diferitele provincii.

Scriitori bisericești sânt:

În secolul al 16-lea:

Popa **Grigore; Radu Grămăticul**; zelosul diacon **Coresi**, cel mai vechi tipăritor de cărți românești; **Mihai Tordaș**, cu soții săi **Herce, Peștișel și Achirie**.

În secolul al 17-lea;

Popa Ion din Vintz, a tradus: *Sicriul de aur*, carte de propovedanie la morți, scoasă din scripturile sfinte cu porunca și îndemnarea Măriei Sale Apaffi Mihail, la 1683; *Cărare pre scurt spre fapte bune îndreptătoare*, 1685.

Mitropolitul **Varlaam** al Moldovei, născut pe la 1590, a fost mitropolit între 1631 și 1652. Afară de *Cazania* dela 1643, acest zelos mitropolit a mai scris *Răspunsuri la catechizmul calvinesc*, tipărite la Suceava în 1645. În 1645 se convocase în Iași al doilea sinod, pentru a lua hotărâri în contra Catechizmului calvinesc al lui Rákóczy. Varlaam scrie despre catechizmul pomenit, că «otravă de moarte sufletească» este, și «mare grijă și multă scârbă au cuprins sufletul și inima mea», și a strâns săbor din Țara românească și din a Moldovei, ca să facă răspuns și să arate calvinilor întunecul și neînțelegerea lor întru sfânta scriptură, care o tâlcuesc pe voea și pe volnicia lor...

Mitropolitul **Dosoftei**, bărbat însemnat pentru lucrările sale bisericești, a scris: *Psaltirea în versuri*, *Acaftistul*, Uniew, 1673; *Dumnezăiasca liturghie*, Iași, 1679, *Ps. în Proză* 1680, Iași, *Molitvenic* 1681, *Viețile sfinților*, 1683, ș. a. — E născut pe la 1630, în Moldova, numele de botez i-a fost Dumitru, a intrat călugăr în mănăstirea Pobrata. Mai nainte de a fi mitropolit a fost episcop de Huși, apoi de Roman. Mitropolit a fost în două rânduri, în jumătatea a doua a veacului al 17-lea; în 1690, persecutat de domnii țării, a părăsit țara și s'a

duș în Polonia, unde eră în mare cinste la regele Sobiețki. A fost numit episcop în Azov de Petru cel mare. A murit în Zolkiew (Polonia) la 1694.*) — Cum se vede din numărul scrierilor sale, metropolitul Dosoftei a fost bărbat foarte activ. Cronicarul Ion Neculce ni-l descrie așa: «nu eră om prost de felul lui, eră neam de mazil, prea învățat, multe limbi știea și deplin călugăr și cucernic, și blând ca un miel; în țara noastră pe acele vremi nu se află om ca acela, — Cantemir Vodă s'au fost mâniat foarte rău pe acel mitropolit și i-au făcut afurisenie dela patriarhi, dar nimic de dânsul nu s'au atins, că zic oamenii că-i sfânt». (V. și pag. 20).

Meletie Machedonul a tradus Evanghelia învățătoare sau Cazania a doua, tip. în 1644 la mănăstirea Deal, sub Matei Basarab. (Cazania întâi este cea dela 1642).

Frații **Radu și Șerban Greceanu**, în colaborare cu ep. de Huși *Mitrofan* și cu arhiereul *Gherman Nisis* și cu «alți mulți dascăli» au tradus din elinește o carte, cea mai însemnată în acel veac, și adecă: *Biblia lui Șerban* sau *Biblia dela București* în 1688, cu porunca lui Șerban Cantacuzin Voevod și cu îndemnarea lui Const. Brâncoveanul, marele logofăt. Frații Greceni au mai tradus: *Mărgăritare, adecă cuvinte de multe feluri a lui Zlatoust* (1691). Conțin gândirile religioase și morale ale sf. Ioan Crisostomul.

Din secolul al 18-lea și 19-lea:

Antim Ivireanul, episcop al Râmnicului, a fost în sec. 18. un însemnat orator bisericesc.

Vartolomei Măzereanu, călugăr la mănăstirea Putna și arhimandrit sub metropolitul Moldovei Iacov I. (1757) a dezvoltat o mare activitate literară, a tradus cărți religioase, fabulele lui Esop ș. a. A mai scris câteva frumoase *Condici mănăstirești*, care cuprind părți însemnate pentru limba lor bogată și puternică, — neobișnuită pe vremile acelea, — ele merită să fie cetite și astăzi.

*) Conform unei rectificări din 1911 a profesorului Silviu Dragomir.

Samuil Klein, are numeroase scrieri de cuprins religios, unele românești, altele latinești; **Gh. Șincai** Catechizm 1783; **Petru Maior**, Propovedania (discursuri la morți) 1809, Predice de dumineci și serbători 1811, Buda. (Despre acești trei, însemnați scriitori în istoria literaturii, vom vorbi la Literatura cronicarilor și istoricilor). — **Ioan Bob** (1739—1830) contimporan cu ei, fost episcop în Balázsfalva, a tipărit acolo Teologia dogmatică (1804) și Carte de învățăture creștinești, 1805.

Metr. Veniamin Costache (1768—1846) a tipărit la începutul sec. 19. în Iași și la mănăstirea Neamțului foarte multe cărți bisericești: Octoihul, Ceaslovul, Leturghia, Apostolul, Predice, Ist. bisericească, Cărți de rugăciuni, ș. a. El a fost dela 1803 de două ori metropolit al Moldovei, — urmând după vestitul metropolit *Iacob Stamate* (1748—1803) care a fost născut în patria noastră, tatăl său fusese păzitor de porci, dar fiul a ajuns prin marele său talent metropolit, a publicat cărți de școală *românești* pe la sfârșitul veacului al 18. Veniamin Costache, ca și predecesorul său, eră bun român, și a întemeiat în 1804 Seminarul din Socola lângă Iași, care a fost o școală analogă cu a lui Lazăr din Muntenia.

Metropolitul și Arhiepiscopul **Andrei baron de Șaguna** (1808—1873), a publicat Compendiu de dreptul canonic, 1868, o Istorie bisericească ș. a. Născut în Miskolc, ajuns episcop și apoi metropolit și arhiepiscop și-a câștigat mari merite pentru biserica românilor gr. or., făcându-o independentă de biserica sârbească și dându-i Statutul Organic din 1868.

Melchisedec Ștefanescu (1822—1892) episcop în România, a scris *Viața și scrierile lui G. Țamblac*, despre Lipovenizm, *Cronica Hușilor*, *Antim Ivireanul* ș. a. E însemnat pentru publicarea documentelor istorice găsite la mănăstiri.

Nicolae Popea, (1826—1908), episcop al diecezei din Karánsebes, a scris *Vechea Metropolie*, *Viața lui Șaguna*, *Memorialul lui Șaguna* ș. a.

3. Literatura cronicarilor și istoricilor

Secolul al 17-lea se caracterizează prin scrierile *cronicarilor*: manuscripte, ce cuprindeau lucrări istorice.

Cărțile bisericești se puteau ușor *tipări*, fiindcă oamenii aveau trebuință de ele; pentru cărți istorice, pe vremile acelea, cetitorii erau prea puțini, și de aceea scrierile vechi de istorie au rămas lung timp netipărite.

Manuscriptele istorice rămase alcătuiesc lucrări de importanță deosebită, — dovadă sânt frumoasele *cronice* sau *leatopisețe* ale bătrânilor cronicari moldoveni: Grigore Ureche, Miron Costin din sec. 17, și Ion Neculce din sec. al 18-lea.

Însemnătatea literaturii cronicărești este învederată, atât pentru limba în care e scrisă, cât și pentru cuprinsul ei: din punct de vedere al *limbii*, literatura cronicarilor noștri, în majoritatea sa nu este tradusă, ci lucrare originală, în vreme ce numeroasele cărți bisericești vechi sânt lucrări făcute în general de oameni cu puțină carte și sub influența limbilor străine, de unde au fost traduse; ordinea cuvintelor în propozițiile traduse e mai puțin firească, decât în cronice, ba uneori e foarte încâlcită și cuprinsul e greu de înțeles; din punct de vedere *istoric*, e însemnată literatura cronicarilor, pentru că ne face cunoscută starea țărilor românești, mai ales în veacul al 16-lea și 17-lea.

Cronicarii, al căror nume ni s'a păstrat, au scris începând din acest din urmă secol. Unul din ei, Grigore Ureche, pomenește în cronica sa în multe locuri de un «*letopiseț moldovenesc*» vechi, de unde este evident că s'au scris cronice și mai nainte de secolul al 17-lea; însă cronicile mai vechi, din sec. 15. și 16., după cercetările profesorului Ion Bogdan, *n'au fost scrise românește, ci slavonește*, adică în limba ce domnea în biserică și stat.

Până la sfârșitul sec. 16. s'au scris astfel de cronică în *mănăstirile* domnești. Călugării cronicari făceau mici însemnări despre binefăcătorii mănăstirii, mai târziu despre faptele domnitorului, care eră îngropat acolo, toate scrise slavonește. —

Avem cronică scrise în Moldova, Muntenia, și există urme de cronică scrise și dincoace de munți, ca bunăoară *Cronica dela Versecz*, manuscript pierdut, ș. a. Unele sânt anonime, altele poartă numele autorului. Ele vorbesc sau numai despre lucrurile petrecute într'o singură țară, de ex. despre cele din Moldova; sau formează un fel de istorie *generală*, ca de ex. cronică lui Mihai Moxa dela (începutul secolului al 17-lea), ori cronică lui Gheorghe Șincai scrisă în jumătatea a doua a secolului al 18-lea.

Lucrurile sânt povestite în rând cronologic; cronicile mai vechi vorbesc mai mult despre domnitori, despre luptele purtate, despre boalele și foametea și frigul ce bântuiau țara, și mai puțin despre așezămintele sociale, despre felul culturii ce domnea pe acele vremi.

Drept caracteristice ale vechilor cronicari români mai notăm:

1. O mare și puternică *religiozitate*;
2. Multe din nefericirile țărilor le pun în socoteala grecilor fanarioți și a turcilor;
3. Cronicarii țin parte boerilor aproape totdeauna, îi susțin chiar și în contra domnitorilor, cu atât mai mult îi apără în contra poporului de rând, dela care așteaptă să fie ascultător și umilit;
4. Deși găsim dovezi, că cronicarii știu să-și iubescă țara, unde s'au născut, de altă parte iubirea lor de neam și limbă este adese puțin pronunțată, — ceea ce se explică din vederile lumii de pe-atunci.

Date biografice despre cronicari. Viețile cronicarilor sânt puțin cunoscute, la unii nu le cunoaștem decât numele, țara și veacul când au trăit.

1. **Mihai Moxa** spune însuși, că e călugăr, în Muntenia. A scris cronică sa în 1620, din îndemnul lui Teofil, episcop de Râmnic, și a tradus-o și prelucrat-o

din cărți slavonești. A trăit la sfârșitul veacului al 16-lea și în jumătatea întâi a celui următor. Cronica sa se începe dela facerea lumii, și urmează până la 1489; se găsește publicată de Hasdeu în «Cuvente den bătrâni» I.

2. **Grigore Ureche**, a făcut cel dintâi leatopiseț românesc al Moldovei, (e născut pe la 1590 și a reposat pe la 1646). A fost fiul lui *Nestor Ureche*, (care a trăit între 1550 și 1620 și a fost mare logofăt și mare vornic de țară de jos). Neamul lui Ureche e amintit în documente dela începutul secolului al 15-lea sub numele *Urecl*, cu I păstrat. — Grigore Ureche a fost mare spătar pe vremea lui Moise Moghilă în 1631, ear Vasile Lupu l-a numit vornic mare de țară de sus. Cronica sa poartă numele *Domnii țării Moldovei și viața lor*, dela Dragoș până la a doua domnie a lui Aron Vodă, 1359—1594. Originalul cronicei nu există, avem numai còpie dela începutul veacului al 18-lea.

Exemple de limbă și idei la cronicarul Gr. *Ureche*, care în cronica sa, *Domnii Moldovei și viața lor*, spune următoarele despre *Lăpușneanu, Tomșa și Despot**):

«Alexandru Vodă *Lăpușneanu*, dacă au venit în țară, au luat să-i fie doamnă, pre Ruxanda, fiica lui Petru Vodă... După al nouălea an a domniei lui Alexandru Vodă, s'au ivit *Despot* pre poreclă, iară numele i-au fost Heraclu Vasilie, ce au fost din nașterea sa den ostrovul Samos, carele au fost știind multe limbi: frâncește, nemțește, grecește și latinește. Acesta fiind nemerit în țara leșească... luând în ajutor pre Albert *Laski*, au intrat în țară cu nemți, cu șvezi, cu spanioli și cu căzaci. Alexandru Vodă, dacă au înțeles, că *Despot* fără de veste de unde au intrat în țară cu oaste străină de-l împresoară, neavând la ce se apucă la un lucru așa de grabă, ca den somn deșteptat, de sârg și cu pușini, negata, i-au ieșit înainte la Jijia, la locul ce se cheamă Verbia; că țara, pizmuind lui Alexandru Vodă, n'au vrut să încalec în oaste; și cu cine au putut au ieșit; și tâmpinându-se ș'au dat război, unde cei pușini de cei mulți, și cei negata de cei gătiți, n'au putut suferi, ce au dat dos, și au fugit Alexandru Vodă în jos. Zic unii, că și acolo să hie fost

*) Vezi *Cronicele României*, ed. II. de Mih. Cogălniceanu, 3 vol., 1872—74. Vol. I. pag. 210 sq.

războiul cu vicleșug; însă cea ce pierde, fie când nu va să afle vina sa, ce o mută la altul. Eară aceste dela Dumnezeu sânt toate tocmite, ca nemica să nu hie stătător în lume, ce toate de risipă și trecătoare. Pre cei de jos suie, pre cei suiți pogoară, ca să hie de pildă și de învățătură nouă, să cunoaștem că nemica în lume nu avem, fără numai fapte bune...

Despot, după ce au gonit pre Alexandru Vodă până la Huși, s'au întors înapoi, și au venit la Iași, unde au pofțit vlădiciei, pre Grigorie mitropolitul, și pre Anastasie episcopul de Roman, și pre Eftimie episcopul de Rădăuț, și toți boerii țării, de i-au cetit molitfa de domnie, și-i puseră numele de *Ion Vodă Despot*. După aceea au trimis boeri de țară la împărăție pentru steag; și cu bani împlând gurile vrăjmașilor sei, și-au așezat domnia, și i-au dat steag; și dacă i-au sosit steagul la Iași, decii s'au dus la Suceava cu mare bucurie...

Despot Vodă, dacă s'au așezat la domnie, se arată blând și tuturor cuvios, și aeve creștin drept, eară la taină eretic; și aveă sfetnici de ai sei, de o lege cu dânsul: mai apoi ș-au ivit și necredința sa.

Trimis-au după aceea soli la craiul leșesc și la împăratul nemțesc, dându-le știre că s'au așezat la domnie, unde pre soli bine i-au primit...

Mai apoi, pus-au pre țară nevoi și greutateți mari. Bisericele desbracă, argintăriile luă și făcă bani, și alte multe lucruri fără cale făcă... Sfātuindu-se și boerii țării dimpreună cu episcopii, ce vor face cu acel risipitor de lege, că nu numai calcă obiceiele țării, și jacuri făcă, ce și legea rămăsese de batjocură; deci, cu toții sfātuindu-se, mai cu deadinsul *Tomșa Hatmanul*, ca să scoată pre Despot Vodă den domnie; și așa jurară pre *Tomșa*, că ieră om cu inimă mare, ca să hie iel începător la acest lucru... *Tomșa*... stringând țara, au incunjurat cetatea, unde ieră închis Despot Vodă, și au abătut puștele de o băteau... Atunci Despot Vodă, dacă au văzut că l-au viclenit toți boerii, și l-au părăsit toți slujitorii, și țara s'au ridicat asupra lui, și nădejdea de ajutor de undeva, dela prietenul său *Laski*, nu-i vine, așa văzând perirea sosită asupra capului său, îmbrăcat domnește au ieșit afară den cetate, mai sus de Suceava, la *Areni*, unde ieră țara adunată, să se închine *Tomșii*. Atunce *Tomșa* cu multe cuvinte l-au mustrat, aducându-i aminte de multe lucruri fărădelege ce făcă, că nu numai țara pustiește, ce și

bisericele desbracă și de lege își ride. Cu aceste cuvinte muștrându-l Tomșa, l-au lovit cu buzduganul, și îndată oastea toată s'au lăsat asupra lui, unde acoperindu-l mulțimea, cu multe rane i-au pătruns trupul, de acii în pedestrime s'au lăsat, de i-au tăeat și i-au snopit; unora le-au tăeat nasurile și urechile. Și așa au fost sfârșitul lui Despot Vodă, și au domnit trei ani și jumătate...

Eară Ștefan Vodă Tomșa, dacă au omorât pre Despot Vodă în Suceava, și bătu pre Mircea Vodă la Milcov, întorcându-se la Iași, s'au gătit să trimită boeri și oameni de țară la împărăție, să ceie steag. Veneră-i olăcari de-i dederă de veste, că domnia ieste dată lui Alexandru Vodă, și au sosit la Brăila, și se gătează să între în țară. Înțelegând Tomșa de aceasta, s'au sfătuit cu boerii sei, ce vor face; și aflară ca să trimiță la Alexandru Vodă oameni jurați dela țară, și să-i spue că țara nu-l va, nice îl iubesc, și de-acolo să treacă la împărăție; și până nu le va veni răspuns, să nu lase pe Alexandru Vodă să între în țară. Dacă au mers solii acii dela Tomșa și au spus lui Alexandru Vodă, atunce să hie zis Alexandru Vodă: *De nu mă iubesc iei, ieu îi iubesc pre înșii; și de nu mă va țara, ieu voi pre dânsa; și voi tot merge, ori cu voie, ori fără voie!* Și... au intrat cu turcii și cu oastea ce au avut lângă sine. Deci, Tomșa Vodă, văzând că împotriva acei puteri nu va putea stă, au trecut la țara leșească cu sfetnicii sei, cu Moțoc Vornicul, și cu Spancioc Spătar, și cu Veveriță Postelnicul, și s'au așezat în Liov, după ce au domnit 5 săptămâni...

Alexandru Vodă, dacă s'au curățit de toată grija den afară, și ș-au adus pre doamnă-sa Ruxanda și coconii din țara muntenească, au vrut să se curățească și de vrăjmașii cei den casă, pre carii își prepusăse iel că pentru viclesugurile lor fu scos den domnia dentăi. Și au învățat în taină pre lefecii ce au avut străini, de s'au supus în curtea domnească, la Iași, într'o zi, și au chiebat pre obicei boerii la curte. Carii fără nici o grijă de primejdie ca aceea ierau. Și dacă au intrat în curte, slujitorii, după învățătura ce au avut, au închis porțile, și ca niște lupi într'o turmă fără de nice un apărător, au intrat într'înșii, de-i snopeau și-i jungheau, nu numai boeri, ce și slujitori; nice îi alegea pre cei vinovați, ce unul ca altul îi puneă subt sabie. Mulți se vâreau pre ferestri de cădeau afară de-și frângeau picioarele. Și au perit atunce 47 de boeri, fără altă curte ce nu s'au băgat în samă. Și așa după atâta nedumnezeire, îi pareă că ș-au izbândit dela inimă...

În anul 7076, Alexandru Vodă au căzut în boală grea, și s'au priceput că va muri. Dece, înaintea morții sale, chemă episcopii, boerii și toată curtea, de i-au învățat și li-au arătat moștenitor pre fiul său Bogdan Vodă să-l pue la domnie pre urma lui.

Eară el, dacă au împlinit 13 ani și jumătate a domniei sale, și cea dentâi și a doua, primind întâi călugăria, au răposat, și cu cinste l-au îngropat în mănăstirea Slatina, care ieste de dânsul zidită.

Zic unii, că și moartea lui Alexandru Vodă au fost cu înșelăciune; că iel mai nainte de moarte, văzându-se în boală grea, și neavând nădejde de viață, au porocit episcopilor, de-l vor vedeă că-i despre moarte, să-l călugărească. Dece, văzându-l iei că au leșinat, și mai mult mort decât viu, după cuvântul lui l-au călugărit, și i-au pus nume de călugărie Pahomie. Mai apoi, zic că, dacă s'au trezit și s'au văzut călugăr, să hie zis că de se va sculă, va popi și iel pre unii. Care cuvânt înțelegând episcopii și boerii, și mai cu deadinsul doamna Ruxanda, temându-se de acela cuvânt, ce ieră de a se temere, știind câtă groază și moarte făcuse mai înainte în boerii sei, temându-se și Doamna să nu petreacă mai rău decât alții, l-au otrăvit și au murit. Acest Alexandru Vodă zic că au fost scoțind ochii oamenilor, și pre mulți au sluțit în domnia lui».

3—5. Eustratie logofătul, Simion dascălul și Misail călugărul, trăiți în secolul al 17-lea, au făcut câteva adaose copiând cronică lui Ureche. Ei sânt aceia, asupra cărora Miron Costin și Ion Neculce își varsă supărarea, pentrucă au scris despre moldoveni, că ar fi urmași din niște hoți scoși dela temnițe și trimiși de împăratul Râmului la craiul unguresc Laslău, împotriva tătarilor. (Eustratie și ceilalți mărturisesc la început, că scriu după «Leatopisețul unguresc»).

6. Miron Costin, (1633—1691), este nu numai bun scriitor, ci și distins om de stat; eră socotit de moldoveni omul cel mai învățat al vremii sale. A ocupat înalte funcții publice: Vornic mare de țara de jos (1674—80), mare logofăt (1680—84) servind țării sub mai mulți domni, (sub Vasile Lupu, Petriceicu, Dim. Cantacuzin, Anton Ruset, Duca, Constantin Cantemir). Pe vremea lui Cantemir s'a retras din viața publică, în

urma unor intrigi boerești. Unul din frații săi, *Velicîco*, fost hatman sub Cantemir, făcând o conjurație în contra domnului și fiind descoperit, a fost ucis. Miron, deși nevinovat, a fost omorât și el cu voia lui Cantemir și la îndemnul boerilor din familia Cupareștilor, cari se temeau de el; slujitorii lui Cantemir s'au dus după Miron la moșia sa Bărboși, și de-acolo l-au ridicat tocmai în ziua când își îngropă soția; dus la Roman, a fost decapitat. — Miron Costin, om învățat, studiasse în Polonia, a scris *Leatopisețul țării Moldovei* dela 1594—1662, aceasta e lucrarea sa de căpetenie; a mai scris *Versuri*, precum și *Cartea pentru descălecatul dentâi a țării Moldovei și neamului moldovenesc*, 7 cap. și o predoslovie; cartea e prețioasă pentru faptul că aici mai întâi se ocupă un scriitor cu originea latină a românilor. Miron Costin iubea adevărul și-l spunea verde, chiar și în fața lui Cantemir Vodă și a Vizirului.

Miron Costin, în *Letopisețul Țerii Moldovei* (o. c. I. 286), scrie despre a doua domnie a Radului Vodă celui Mare:

«Domnia Radului Vodă celui mare, împărăție nu domnie semănătoare și, pentru lucrurile și tocmelile casei lui, i-au zis Radu Vodă cel mare.

Scrie Plutarh, vestit istoric la viața lui Alexandru Makedon, carele au scris Alexandria cea adevărată, nu bazne, cum scrie o Alexandrie din grecie, ori dintr'alte limbi scoasă pre limba românească, pline de bazne și scornituri. Iel zice, că hărnicia împăraților și a domnilor mai mult se înțelege din cuvintele lor și din sfaturi grăite de dâșii, și care, cum și până încât au fost, decât din războaie făcute de dâșii; că războaiele, averea și prilejul vremii face mai de multeori; eară cuvântul și sfatul înțelept din singură hirea izvorește pân'încât iese, precum zice și înțeleptul Solomon: Din rostul dreptului înțelepciune.

Fost-au acest domn, Radul Vodă, deplin la toate, și întreg la hire; cuvântul ce grăeă, ca o privală ieră tuturor, judecățile cu mare dreptate, și socoteală fără fățarie, cu cinste, eară nimărui cu voie vegheată. Avea acest cuvânt domnul: hiecarele când judecă pre un boer cu un curtean, ochii domnului să hie spre boer, eară județul pre calea sa să meargă; și așa când se părăște un țaran, mai de cinste să hie curteanul, și la cuvânt

și la căutătura domnului, eară neabătându-se județul din calea sa cea direaptă. Și la multe divanuri ziceă cătră vornicii de gloată (de Poartă): «Vornice, zii celui om, mâne să mai easă le divan», ferind să nu hie greșit cumva judecata. Și de se tâmplă greșit județul la un divan, să îndirepte la altul. Ziceă demulteori: Nimic așa nu ocărește pre domn, ca cuvântul nestătător. Pentru boeri ziceă: De mare folos și cinste ieste domniei și țării boerinel înțelept și avut, că dacă are domnul cinciseșese boeri avuți, nici de o nevoe a țării nu se teme. Cu boerinel ca cu un boerinel, cu slujitorul, ca și cu un slujitor, cu țaranul ca și cu un țaran voroveă, și tot cu blândețe și cu mare înțelepciune; că deși ieră răpit la vremea sa, eară nu îndelung.

Pre boeri la marea cinste-i aveă și ziceă: Pre un om dacă-l boerește domnul, nu încape să-l suduească; ce, de nu se poartă cum se cade un boer, să-l scoată și să pue altul în locul lui, eară a-l suduire sau să nu i se treacă cuvântul grăit cu cale, nu i se cade...

Radul Vodă domneă aice în țară la noi. Eară fiul său, Alexandru Vodă, în țara Muntenească; și la această domnie au făcut și nunta, la Tecuci, feciorului său cu fata lui Scarlat, om vestit între Țărigrădeni, la care veselie ierau adunate două țeri, țara noastră și țara Muntenească. Scaunele boerilor de Moldova dinadreața domnului de Moldova; iară dinastânga, boerii Muntenești țineau dvorba, și așa și căpiteniile de slujitori. Divanuri, case, cerdace, făcute anume de aceea treabă cu lucrători de imbe părțile la sat la Movileni, în malul Siretului, dincoace, unde și soli străini cu daruri ierau veniți dela Unguri, și dela câți-va domni din țara leșească. Și au trăgănat acea nuntă până a doua săptămână, cu mare petrecănie și bișuguri...

Om boleac fiind Radul Vodă și de mâni și de picioare, care boală podagră și heragră se zice, n'au trăgănat viața îndelungat».

7. Nicolae Costin, (1660—1712) e fiul lui Miron. Ca și tatăl său, a fost om cu mare trecere, dar mai erudit decât părintele său. A studiat la universitatea polonă din Cracovia. A ocupat cele mai înalte funcții: hatman, vornic mare și mare logofăt. Scrierile sale: Carte pentru descălecatul dintâi al Moldovei, Adaoșe la cronicile lui Grigore Ureche și Miron Costin, și

altele, — nu mai au limba energică și sfătoasă a bătrânilor cronicari.

8. Dumitru Cantemir (1673—1723). Un zelos și productiv scriitor, care s'a ocupat cu lucrări istorice la sfârșitul veacului al 17-lea și începutul veacului al 18-lea, este *Dumitru Cantemir*; și-a scris operele în limba latină, rusă și română. Vorbea și scriea vro zece limbi, a fost membru al academiei din Berlin, la învițarea căreia a scris unele lucrări privitoare la Moldova. În ceea ce privește cunoștințele sale, Dumitru Cantemir este superior tuturor scriitorilor români de pe vremea sa; stilul său românesc e inferior celorlalți scriitori, scriind o limbă nefirească, și uneori grea de înțeles, ca bună oară în a sa «Istorie ieroglifică» dela 1704, și în «Divanul înțeleptului cu lumea» dela 1698.

O carte scrisă latinește de D. Cantemir, *Descrierea Moldovei* (Descriptio Moldaviae), e însemnată din multe puncte de vedere. Cuprinde: geografia Moldovei; despre domnii și boerii ei; câteva datine d'ale poporului moldovean, la logodne, nunte și înmormântări, și la urmă despre religia, mănăstirile și limba moldovenilor.

D. Cantemir a fost fiul lui Constantin, care în 1685 a ajuns Vodă, și a trimis pe fiul său ca ostatic la Constantinopol. Murind Const. Cantemir Vodă în 1693, Dumitru a fost ales domn al Moldovei; domnia sa a ținut numai 3 săptămâni și sultanul a întărit pe altul. Dumitru Cantemir a plecat la Constantinopol, a stat acolo 17 ani până în 1710, când a fost pus domn al Moldovei. În anul următor începe războiul între ruși și turci. Imprejurările au silit pe Cantemir să se dea pe partea rușilor, și a încheiat cu țarul Petru cel mare un tractat pentru Moldova (vezi la Cog., Cron. II. p. 306), cum spune Ion Neculce. Rușii au fost bătuți de turci lângă Prut. Cantemir și prietenii săi boeri au fugit în Rusia. Acolo a trăit, ca om iubit de țar, până la moartea sa. Unul dintre fiii lui D. Cantemir este *Antioh*, crescut în Rusia; poeziile sale îl fac scriitor distins în literatura rusească.

Eată câteva din numeroasele lucrări ale lui D. Cantemir:

Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea, Iași 1698, ed. a 2. București 1878;

Descrierea Moldovei, latinește, în românește s'a tradus din nemțește în mai multe ediții (1825, 1851, 1868), până când Academia română a tipărit în 1872 textul latin și în 1875 traducerea română începută de A. Papiu Ilarianu și terminată de Ios. Hodoș;

Istoria Cantacuzinilor și Brancovenilor, a tradus-o din grecește Gh. Sion în 1878;

Istoria ieroglifică, tipărită tot de Academie, în 1883;

Cronicul vechimei Româno-Moldo-Vlahilor;

Istoria Imperiului otoman, latinește, ediția latină s'a pierdut, de pe ediția germană (1745) și cu folosirea ediției franceze (1743) și engleze (1734) s'a tradus cu cheltueala Academiei de Ios. Hodoș, București 1876—1878.

9. Ion Neculce, născut în 1672, a murit pe la 1745. A fost hatman sub D. Cantemir Vodă, care ținea foarte mult la acest om deștept. Și el eră să cadă în mâinile turcilor pe vremea războiului dela 1711, dar a scăpat în Rusia, unde a rămas doi ani; a mai stat 7 ani în Polonia, și în 1721 s'a întors în țară, și-a recăștigat averile confiscate, și a trăit retras la moșia sa Prigoreni; acolo, vreme de mai mulți ani, a scris *Letopisețul* (dela Dabija Vodă până la Mavrocordat, 1662—1743) în fruntea cărții având 42 de tradițiuni prețioase despre domnii Moldovei. — Neculce este cronicarul, care mănuește limba românească cu o mare iscusință. Povestește liniștit și așezat, ca un om bătrân, bun și înțelept, care mult a suferit. Letopisețul se întemeiază pe izvoare scrise (izvoade), pe tradițiuni («din auzitele celor bătrâni boeri» și din spusele «unora și altora»), dar mai ales pe cele văzute de el însuși.

Titlul tradițiilor este: «*O seamă de cuvinte* ce sânt auzite din om în om, de oameni vechi și bătrâni, și în letopisețe nu sânt scrise; ce s'au scris aice după domnia lui Ștefanuță Vodă, înaintea domniei Dabije Vodă».

Eată câteva:

a. «Ștefan Vodă cel bun bătându-l Turcii la Războeni, au mers să între în cetatea Neamțului; și fiind mumă sa în cetate nu l-au lăsat să între și i-au zis, că: *paserea în cuibul său piere.*

Ce, să se ducă în sus să strângă oaste, că izbânda va fi a lui; și așa pe cuvântul mâne-sa, s'au dus în sus și au strâns oaste... Eară Ștefan Vodă, mergând dela cetatea Neamțului în sus pre Moldova, au mers la Voroneț, unde trăea un părinte *sehastru*, pre anume *Daniil*, și bătând Ștefan Vodă în ușa sehastrului să-i descue, au răspuns sehastrul *să aștepte Ștefan Vodă afară, până ș-a isprăvi ruga*; și după ce ș-au isprăvit sehastrul ruga, l-au chemat în chilfe pre Ștefan Vodă, și s'au ispovedit Ștefan Vodă la dânsul; și au întrebat Ștefan Vodă pre sehastru: ce va mai face, că nu poate să se mai bată cu turcii. Închina-va țara la turci, au ba? Eară sehastrul au zis, să nu o închine, că războiul este a lui, numai dupăce va izbândi, *să facă o mănăstire acolo*, în numele sfântului Gheorghe, să fie hramul bisericii. Deci au și purces Ștefan Vodă în sus prela Cernăuț și prela Hotin, și au strâns oaste fel de fel de oameni și au purces în jos. Eară turcii înțelegând că va să vie Ștefan Vodă cu oaste în jos, au lăsat și ei cetatea Neamțului de-a o mai batere, și au început a fugire spre Dunăre. Eară Ștefan Vodă au început a-i gonire în urmă și a-i batere până i-au trecut de Dunăre. Și întorcându-se înapoi Ștefan Vodă, *s'au apucat de au făcut mănăstirea Voroneșul*, și au pus hramul bisericii sfântul Gheorghe.

b. «Ștefan Vodă cel bun, când s'au bătut cu Hroiote..., au fost căzut calul cu Ștefan Vodă în război; eară un *Purice aprodul* i-au dat calul lui; și nu putea în grabă încăleca Ștefan Vodă fiind om mic. Și au zis *Purice aprodul: Doamne, eu mă voi face o moviliță, și vino de te suie pre mine și încăleacă!* Și s'au suit pre dânsul Ștefan Vodă și au încălecat pre cal; și au zis atuncea Ștefan Vodă: *Sărace Purice, de-oi scăpa eu și tu, atuncea ți-oi schimbă numele din Purice: Movilă.* Și au dat Dumnezeu și au scăpat amândoi; și l-au și făcut boer, armaș mare, pre *Purice*, și dintru acel *Purice aprodul* s'au tras neamul *Movileștilor*, de au ajuns de au fost și domni dintru acel neam. Dar și aprozii, atuncea nu ieră din oameni proști, cum sânt acum, ce ieră tot feciori de boeri»...

c. «Ștefan Vodă cel bun, vrând să meargă la biserică într'o duminică dimineață la Liturghie, în târg în *Vaslui*, și ieșind în pălimări (balustradă, parmaclâc) la curțile domnești ce eră făcute de dânsul, au auzit un glas mare de om, strigând să aducă boii la plug. Și mirându-se ce om este acela că ară dumineca, îndată au trimis în toate părțile ca să-l găsească pre

acel om să-l aducă la dânsul; și l-au aflat pre om în sus, pre apa Vasluiului, cale de patru ceasuri, arând la o movilă ce se chiamă acum *movila lui Purcel*; că pre acel om încă îl chemă Purcel. Și ducându-l pre acel om la Ștefan Vodă, l-au întrebat Ștefan Vodă: iel au strigat așa tare? și pentruce ară dumineca? Iel au zis, că au strigat iel să aducă boii la plug, și ară dumineca, că ieste om sărac, și într'alte zile n'au vrut frate său să-i deie plugul, și acum dumineca i-au dat. Deci Ștefan Vodă au luat plugul fratelui celui bogat și l-au dat fratelui celui sărac să fie a lui».

d. «Ștefan Vodă cel bun și cu fiul său Bogdan Vodă de multeori au avut războae cu leșii; și multe robii au făcut în țara leșească, cât *au pus pre leși în plug de au și arat cu dâșii, de au sămănat ghindă, de au făcut dumbrăvi, pentru pomenire, ca să nu se mai acolisească (prindă) de Moldova: Dumbrava roșie la Botoșeni, și Dumbrava roșie la Coțnar, și Dumbrava roșie mai jos de Roman*; și leșii nu tăgăduesc, că scrie și în cronica lor. Numai mă mir de Miron logofătul, cum au aco-perit acest lucru, de nu l-au scris. Și așa vorbesc oamenii, că, dacă au fost arând cu dâșii, cu leșii, i-au fost împungând cu strămurările*) ca pre boi să tragă, eară iei se rugau să nu-i împungă, ce să-i bată cu biciuștele; eară când îi băteau cu biciuștele, iei se rugau să-i împungă».

Alți cronicari:

*

10. *P. Danovici* (sec. 17), a scris o cron. dela facerea lumii.

11. *Tudosie Dubău*, a trăit în jumătatea a doua a sec. al 17. și la începutul celui al 18.; a fost vistiernic, spătar mare, logofăt; au scris cu *Vasilie Dămian* o cronică dela 1662—1709.

12. *Axentie Uricarul***), a trăit pe acelaș timp, a scris o cronică despre domnia lui Al. Mavrocordat, a mai adaos câteva capitole la cronica lui N. Costin.

13. *Nicolae Mustea*, se pare că numai a copiat cronica anonimă despre întâmplările dela 1662—1730.

14. *Ion Canta* (sec. al 18), a fost spătar, și a scris o cronică dela 1741—1769.

*) Furcă de împuns vitele: *strămurare*.

***) Uric sau hrisov se numește un act, care cuprinde o hotărâre d'alui Vodă. Axentie Uricarul a fost unul dintre cei ce scriau urice sau hrisoave.

15. *Constantin Căpitanul*, a copiat la 1796 o cronică anonimă: Istoriile domnilor țării românești dela descălecatul dintâi până la 1788.

16. *Ienache Cogălniceanu*, (1730—1795), sub Const. Racovița Vodă a fost comis, apoi vătav de aprozi. Vodă fiind exilat, s'a dus și el la Constantinopol, unde a stat vreo 15 ani și a scris o cronică dela domnia întâi până la a patra domnie a lui Const. Mavrocordat; a scris câteva stihuri. El e ultimul cronicar moldovean, limba sa nu mai este ca a vechilor cronicari, folosește multe cuvinte turcești și grecești.

17. *Ienăchiță Văcărescu* a scris Istoria prea puternicilor împărați otomani, publicată în Tesaur de monumente istorice de Al. Papîu Ilarianu.

18. *Dionisie Ecclesiarhul* a scris o cronică dela 1764—1815.

19. *Radu Greceanu* a scris istoria Munteniei, 1689—1700.

20. *Zilot Românul* (pseudonim pentru Ștefan Moru), «Românul zelos», sau iubitor de neam, a scris o istorie a țării muntenești, 1796—1821, și versuri.

În jumătatea a doua a veacului al 18. și începutul celui următor lucrează în patria noastră trei însemnați scriitori, cari au contribuit prin lucrările lor la deșteptarea ideilor de latinitate. Acești trei sânt: *Samuil Klein sau Micul, Petru Maior și Gheorghe Șincai*.

Fii de boeri moldoveni (sec. 17), exilați și stabiliți în Polonia, au studiat în școli polone, și în cronicile lor au accentuat latinitatea poporului român; — acelaș lucru, însă cu mai multă putere, îl afirmă scriitorii aceștia 3 ardeleni, cari au studiat în institute din Viena și *Roma*.

Ca istorici, ei au avut în vedere întreg poporul român, au scris adunând documente pentru istoria *tuturor* românilor.

În veacul al 19, în jumătatea întâi și pe la mijlocul veacului, activitate istorică au desvoltat *Mihai Cogălniceanu, Nic. Bălcescu, A. Treboniu Laurianu, Al. Papîu Ilarianu*. Cogălniceanu a publicat articoli istorici în revistele sale, apoi Letopisețele; Bălcescu a scris Istoria românilor sub Mihai Viteazul; Laurianu publică cronica lui Șincai și, în colaborare cu Bălcescu, Magazinul istoric; Papîu Ilarianu a publicat documente istorice.

Mai amintim prețioasa colecțiune de documente istorice făcută de *Eudoxiu Hurmuzachi*, lucrările istorice ale lui *V. A. Ureche*, *B. P. Hasdeu*, *Al. Odobescu* ș. a.

Date biografice despre istorici. — 21. Samuil Klein sau Micul (1745—1806), născut în comuna Czoód lângă Nagyszeben. Terminând seminarul din Balázsfalva, intră călugăr în 1762, ear peste patru ani e trimis la Viena în colegiul pazmanian să-și completeze studiile teologice. În 1772 se întoarce la Balázsfalva, unde a fost profesor. În curând vine la Viena în seminarul sfintei Barbare ca prefect de studii. Neputând trăi pentru nețelegerile cu episcopul din Balázsfalva, umblă pe la Nagyszeben și la Nagyvárad. Pe la 1803 e revizor de cărți la tipografia universității din Buda, acolo a murit. — A trăit o viață necăjită și a fost un scriitor foarte productiv. A scris: *Istoria lucrurilor și întâmplărilor românilor*, manuscript, din care s'au tipărit extrase în Cărlindar, Buda, 1806; câteva *Istorii bisericesti*, manuscripte; în colaborare cu Șincai *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae, Vindobonae*, 1780, și altele multe.

22. Gheorghe Șincai, (1753—1816). Familia sa se trăgea din ținutul Fogaras. Tatăl său Ion, om fără multă carte, și-a crescut bine fiii. Pe Gheorghe l-a trimis la școala reformatilor din Marosvásárhely, unde a învățat limba latinească și ungurească; de acolo a trecut la Kolozsvár în gimnaziul Iezuiților, în sfârșit la Besztercze la Piaristi, ca să învețe și nemțește. În 1773, în vârstă de 20 de ani, a fost primit în mănăstirea dela Balázsfalva ca să propună retorica și poetica; ear în anul următor mitropolitul de atunci Grigore Maior l-a trimis împreună cu Petru Maior, nepotul mitropolitului, la Roma în colegiul *propaganda fide*. Acolo a stat 5 ani, doi la filozofie și trei la teologie, luând titlul de doctor în aceste studii.

Biograful lui Șincai, Al. Papú Ilarianu, scrie (p. 14.) despre această parte a vieții istoricului următoarele: «În Roma puse fundamentul studiilor sale istorice. El ajunsese a fi custode al bibliotecii colegiului de propagandă. Mulțămită cu deosebire car-

dinalului *Ștefan Borgia*, secretarul colegiului, toate bibliotecile Romei erau deschise lui Șincai, și anume: biblioteca *vaticană*, biblioteca *sopra la Minerva*, biblioteca *benedictină*... Culegea zi și noapte cu o ardoare fără exemplu din cărți și manuscrise. Borgia-i căștigase dela papa Piu VI. voie formală de a ceti toate cărțile, și cele oprite, și de a cercetă și consultă toate bibliotecile. Ce e mai mult, acest cardinal merse cu bunăvoința până acolo, de-i tocmi cu banii săi proprii un preot învățat, care să-l ducă or când ar cere, prin bibliotecile publice, și să-l poarte și introducă în societățile erudiților Romei. De multe-ori Borgia singur i căută și arată diferitele cărți pân' aci necunoscute, ce cuprindeau ceva despre români. Ades îl poțea la masa sa, înconjurată de erudiți ai Romei și străini, din ale căror convorbiri profita în toate privirile. După terminarea studiilor sale în Roma, Șincai întorcându-se la 1779 se oprî, din porunca împărătesei Mariei Tereziei, în Viena pe un an, intrând în seminarul *Sta Barbara*, unde se află ca prefect al studiilor S. Klein, amicul și compatriotul său.

În 1780 a publicat gramatica, compusă împreună cu Klein. Și în Viena a cercetat bibliotecile și a făcut cunoștință cu istoricii însemnați, cu Daniil Cornides, Benkő și Sulzer. Pe la 1782, venind acasă, a fost numit director al școalelor române de acolo, și a înființat multe școli în timpul funcționării sale până la 1784. În acest an fiind acuzat, că are idei revoluționare și turbură ordinea publică, a fost scos din postul de director. Șincai împreună cu Klein și Maior, încă pe la 1792, se puseseră rău cu Bob episcopul, care voia să introducă înoiri catolicești în biserica română unită, în vreme ce ei apărau datinile vechi ale bisericii orientale. Șincai, persecutat de soarte, se retrage la contele Daniil Vass (despre a cărui familie Șincai scrie, că a venit din Moldova în sec. X.), și a petrecut acolo șase ani ca instructor al copiilor contelui maghiar. De acolo a călătorit în 1803 la Buda, își completează *Cronica*, tipărind o parte în calendarele de Buda din 1807, 1808 și 1809; din cauza cenzurii n'a putut să urmeze. În anul acest din urmă Șincai earăș eră la elevii săi Vass, în *Szinnye*, comitatul Abaujvár. Peste doi ani merge la episcopul Sam. Vulcanu în Nagyvárad, apoi la Balázsfalva, la Gyulafehérvár, cu scopul ca să-și publice *cronica*; dar cenzura nu i-a dat

voe. A murit în 1816, la familia Vass în Szinnye. — Pe timpul când a fost director, a scris mai multe cărți de școală: Catechizm (1783), Aritmetică (1785), Abecedar (1783). Lucrarea sa principală, *Cronica Românilor*, cuprinde întâmplările an după an dela 86—1741; *Cronica* întreagă s'a publicat de Laurianu în Iași abia în 1853, cu cheltueala lui Grigorie Ghica și cu litere cirele, în ediția a 2-a s'a publicat în 1886 de ministrul instr. publice din București. Se găsesc și lucrări netipărite de ale lui Șincai la seminarul din Nagyvárad și în muzeul din Kolozsvár.

23. Petru Maior, (n. pe la 1755, mort în 1821). Fiu de protopop, a învățat în Marosvásárhely, Kolozsvár și Balázsfalva, după aceea cu Șincai la Roma. Întors în patrie, s'a călugărit și a primit numele Paul; dar în 1784 a părăsit mănăstirea și s'a făcut paroh în Szászrégen, apoi protopop. În 1804 s'a dus la Buda și a ocupat postul de revizor de cărți la tipografia universității, unde fusese și Klein. Ca revizor a murit. — Prin scrierile sale, pe care a reușit să le tipărească mai pe toate, a propagat între români idei asupra limbii și originii lor, și a produs oare care mișcare la scriitorii noștri și la cei străini. Are două lucrări mai însemnate: *Istoria pentru începutul românilor*, Buda, 1812 și *Lexiconul numit de Buda*, 1825, (la care au lucrat: Klein, protopopul Vasile Coloși, I. Cornelli, canonic, Petru Maior, Ion Teodorovici, preot și Alesandru Teodorovici, doctor; titlul *Lexiconului* este: *Lesicon romanescu — latinescu — ungurescu — nemtiescu, quare de mai multi autori in cursul a treideci si mai multoru ani s'au lucrat, Budae*, 1825). — *Istoria* sa a fost scrisă mai ales pentru a răspunde atacurilor îndreptate contra poporului nostru de unii scriitori străini (Sulzer, Eder ș. a., cari apărau teoria că românii, pe vremuri, au părăsit cu totul Dacia și au trecut Dunărea).

24. Simeon Bărnuț (1808—1864). Precum Klein, Șincai și Maior n'au putut trăi în bună înțelegere cu episcopul lor Bob, așa și Bărnuț: n'a putut fi prieten cu ideile lui Ion Lemény, ci împreună cu alți profesori

și elevi a părăsit orașelul Balázsfalva, și s'a înscris la Academia de drept din Nagyszeben. La 1848 a avut rol însemnat. După 1848 a mers la universitatea din Viena, apoi la Pavia, și a revenit ca doctor în drepturi. Trecând munții, a primit catedra de filozofie, dreptul public și dreptul natural la universitatea din Iași, (unde a stat dela 1855 până în 1863). Bolnăvindu-se s'a întors acasă și în 1864 a murit. — A scris lucrări în materii de drept, însemnate și pentru istoria neamului nostru, și lucrări filozofice, în parte netipărite.

25. Aron Florian (1805—1887), a trecut în România și a fost profesor în Craiova, mai târziu în București. La 1849 a venit acasă, a redactat «Telegraful Român», întemeiat în 1853 de Șaguna. Tot ca redactor a trăit câțva timp în Viena cu Ion Maiorescu. În 1857 s'a întors în România. A murit în București. Afară de manuale istorice, a scris: *Idee repede de Istoria prințipatului țării românești*.

26. Un bărbat al generațiunii dela 1848, Mihai Cogălniceanu, (1817—1891) s'a ocupat cu lucrări istorice și s'a distins în principatele române, luând parte activă împreună cu I. Brătianu, A. C. Rosetti, I. Ghica și alții la toate reformele, prin câte au trecut în jumătatea a doua a secolului al 19-lea: alegerea unui singur domn pentru Moldova și Muntenia, unirea principatelor, secularizarea averilor mănăstirești, desființarea iobăgiei (a clăcii sau a boerescului) și improprietărirea țăranilor, emanciparea țăganilor și egala îndreptățire a tuturor claselor societății, legi de tot felul, dinastia străină, independența și în sfârșit regatul. — Mihai Cogălniceanu, născut în Iași, studiază în Paris și Berlin, unde la vârsta de 19 ani (1836) a publicat o broșură în limba franceză asupra sorții jalnice a țăganilor din principate. În anul 1843 a fost, puțin timp, profesor de istorie la Academia Mihaileană din Iași. Cuvântul introductiv la cursul de istoria națională servește totodată ca introduțiune în *Cronicele României*, (ed. I. 1845—52, ed. II. 1872—1874). A redactat ziare literare și istorice, și a scris articoli politici.

27. Ion Ghica (1816—1897). Om politic și unul dintre reformatorii României, este însemnat pentru epoca dela 1848. A publicat «Scrisori către V. Alecsandri» și «Amintiri din pribegie», cu idealism înălțător scrise. În anii ultimi a fost reprezentant al țării sale la Londra.

28. Eudoxiu Hurmuzachi (1812—1874), s'a născut în Cernauca lângă Cernăuț, în 1812. A învățat în Cernăuț și Viena. După moartea sa a lăsat o voluminoasă și prețioasă *colecție* de documente istorice privitoare la români, din timpuri vechi și până astăzi, adunate în arhivele Vienei. Documentele sânt din secolul 13—19, și cuprind mari volume, publicate de guvernul și Academia din București. — La «colecția Hurmuzachi», a lucrat, între alții, întregindu-o, și **Nicolae Densușianu** (1846—1911) care afară de o monografie istorică bine întemeiată, a cules un prețios material privitor la istoria poporului nostru.

29. Gheorghe Bariț (1812—1893), și-a început activitatea ca profesor; în 1836 a fost chemat la Brassó, și înțelegând ce putere are presa, a întemeiat în anul următor *Gazeta de Transilvania* cu *Foaia pentru minte, inimă și literatură*, asta din urmă destinată a sprijini desvoltarea tinerei literaturi române. A fost redactor mai mulți ani. A trecut apoi la Nagyszeben, unde a redactat ziarul *Observatorul* și revista *Transilvania*. Publicația sa din urmă este: *Părți alese din Istoria Transilvaniei, 1683—1883*, în trei volume (apărute la 1889—1891). E născut în Alsózsuk, mort în Nagyszeben.

30. Nicolae Bălcescu (1819—1852), s'a născut în București, acolo și-a început studiile la S. Sava. Profesorul Eftimie Murgu i-a făcut un curs de filozofie, pentru acest studiu tinerul Nicolae Bălcescu avea mare plăcere. La 19 ani a intrat în serviciul armatei și, la propunerea sa, Ghica Vodă a deschis o școală pentru militarii de rangul de jos, unde Bălcescu a primit să țină prelegeri. Școala s'a desființat, căci consulul rusesc n'o privea cu ochi buni. La 1840 a stat doi ani închis la mănăstirea Mărgineni, pentru că a făcut parte cu Câm-

pineanu și Filipescu din conspiratorii, cari voiau să răstoarne influența străină și pe Vodă. După ce în 1844 apare «Propășirea», Bălcescu publică articoli istorici, în anul următor în colaborare cu Laurian *Magazinul istoric*, care a apărut în curs de trei ani. După revoluție Bălcescu e exilat, trece prin munții dela Abrudbánya, într'un sat este prins de rușii, cari intraseră în țară; scăpând din mâinile lor, după multe suferințe a sosit în 1848 eara la Paris. Nici nu s'a mai întors în patria sa iubită; bolnăvindu-se a murit cu dorul ei, la Palermo. Scrierea, la care Bălcescu a lucrat mai mulți ani, este *Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul*, însemnată pentru limba frumoasă, în care e scrisă. În toate lucrările sale se vede însuflețirea pornită din o înflăcărată iubire de țară.

31. Al. Papíu Ilarianu (1828—1877). Patriotismul entusiast este nota caracteristică a scrierilor lui Alexandru Papíu Ilarianu.

În viața sa Papíu nencetat a făcut cercetări asupra istoriei românilor. La 1852, ca om tânăr, a publicat două volume de *Istoria Românilor*. A lucrat în arhivele din Berlin și Viena, și la 1862 apar documentele sale istorice, — o lucrare bine îngrijită, deși este prima publicație în felul acesta: *Tesaur de monumente istorice pentru România*, în 3 volume; în 1869 a publicat monografia *Viața, operele și ideile lui Gh. Șincai*; acest discurs de recepție la Academie este «lucrat cu cea mai mare îngrijire și cu multă pricepere», (Iorga). A mai adunat documente privitoare la mișcările dela 1848, o bogată colecțiune. Aceste sânt lucrările de căpetenie ale lui Papíu. Activitatea sa prea încordată i-a cauzat boala de nervi, și apoi moartea la 1877.

E născut într'un sat lângă Marosvásárhely. Tatăl său eră preot. Papíu a studiat în Marosvásárhely, Balásfalva, Kolozsvár, după revoluțiune în Viena și Padova, unde a luat titlul de doctor în drepturi. Împreună cu Laurianu și cu alții a fost chemat de Grigore Ghica la Iași, profesor la facultatea de drept; după unirea țărilor a trecut la București, ca procuror pe lângă înalta

curte de Casație, și câtva timp ministru de justiție în ministeriul Cogălniceanu.

32. D. A. Sturdza (1833), născut în Iași, a publicat șapte volume de Acte și documente relative la Istoria renașterii României. S'a ocupat și cu numismatica descifrând și explicând vechile monede românești. E însemnat ca bărbat de stat al României.

33. A. D. Xenopol, născut în Iași în 1843, studiază în Viena și Berlin. Dela 1888 a început a-și publica voluminoasa lucrare premiată de Academie: *Istoria Românilor*, și a urmat până în 1893, când a terminat-o publicând în fiecare an câte un volum, cu totul șase volume. A mai scris în 1884 despre «Teoria lui Rössler» ș. a.

34. Gr. G. Tocilescu (1850—1909), e născut în Ploești, studiază în București, ca elev al lui Hașdeu; apoi în Praga, Viena, Paris. Ajunge profesor la universitatea din București. — A descoperit numeroase inscripții; a făcut săpături în deosebite părți ale țării românești, descoperind stațiuni și lagăre de pe vremea Romanilor; a îmbogățit muzeul de anticități din București. — A scris cartea *Dacia înainte de Romani*, Studii asupra țăranului român; în a sa «Revistă pentru istorie, arheologie și filologie», diferiți articoli istorici și arheologici; despre Nic. Bălcescu; despre monumentul descoperit la Adam-Clissi (Satul omului) în Dobrogea.

35. Ion Pușcariu (1824—1912). A ocupat o înaltă situațiune în magistratura din Ungaria (consilier la Curtea de casație).

Din tinerețe s'a îndeletnicit cu literatura și cu cercetarea trecutului românilor din patria noastră. A publicat scrieri literare, juridice și istorice, dintre care pomenim: *Date istorice privitoare la familiile nobile române* (2 vol., 1892, 1895) și mai multe *Fragmente istorice*. Pentru lucrarea sa culturală și științifică Academia Română l-a ales membru onorar (în 1877), ear mai târziu (în 1900) membru activ în secțiunea literară.

36. Alți istorici mai noi: **Dimitrie Onciul**, **Ion Bogdan** și **Nic. Iorga**, (care a știut adună împrejurul său mulți scriitori talentați, și care a produs un curent de critică și de muncă), **Augustin Bunea**, (1857—1909), **Ion Sârbu**, **Ion Lupăș** (a publicat «Biografia metropolitului Șaguna» ș. a.).

Din bibliografia, neobișnuit de bogată, a operelor istoricului Nicolae *Iorga*, însemnăm următoarele:

1. Acte și fragmente cu privire la istoria rom. (1895—7).
2. Documente în colecția Hurmuzachi.
3. Cronicele muntene (1899).
4. Notes et extraits pour servir à l'histoire des Croisades au XV-e siècle (izvoare cu privire la istoria Cruciaterelor).
5. Monografie asupra Chilei și Cetății albe (1900).
6. Studii și documente cu privire la istoria rom. (17 vol.)
7. Istoria literaturii rom. în sec. al XVIII-lea (1901).
8. Sate și preoți din Ardeal (1902).
9. Cuvinte adevărate (1903).
10. Drumuri și orașe (1904).
11. Istoria literaturii religioase (1904).
12. Pe drumuri depărtate (1904).
13. Sate și mănăstiri (1905).
14. Oameni și fapte din trecut (1905).
15. Gânduri și sfaturi.
16. Geschichte des rumänischen Volkes (1905).
17. Istoria literaturii române în sec. al XIX-lea (1907—8).
18. Istoria bisericii rom. (1908—9).
19. Neamul românesc (în diferite provincii).
20. Cuvântări de înmormântare, din veacul al XVI-lea (1909).
21. Istoria armatei rom. (1910).
22. Geschichte des osmanischen Reiches, ș. a., ș. a.

4. Literatura gramaticilor

1. Originea și formarea limbii

Știința, care se ocupă cu cercetări asupra limbilor, asemănând însușirile lor, se numește *linguistică* sau *filologie comparativă*.

Linguștii sau filologii au studiat mai toate limbile câte se află pe pământ, în număr de 900—1000 și, după originea lor, le-au împărțit în următoarele familii principale: *chineză, ural-altaică, semită și arică*.

De familia ural-altaică se ține limba maghiară și turcească; de cea semită se ține limba arabă și jidovească, de familia arică (sau indo-europeană, sau indo-germană) se țin următoarele limbi surori: *sanscrită, persică, latină, grecească veche, germană veche, slavă veche*, (s. paleoslovenică) și *celtică*.

După formele lor gramaticale, limbile acestor familii se împart în *trei* grupe: limbi *isolatoare, agglutinante și flexionare*.

1. Limbile *isolatoare*, ca d. ex. cea chineză, n'au flexiuni, nici sufixe, ci raporturile gramaticale se exprimă prin cuvinte de sine stătătoare, izolate.

2. Limbile *agglutinante*, ca d. ex. l. maghiară, au sufixe, care însă nu schimbă rădăcina cuvintelor, sufixele se pot despărți ușor de rădăcină.

3. Limbile *flexionare*, cele semitice și arice, schimbă vocalele rădăcinelor, contopesc cu totul rădăcina cuvintelor cu sufixele, așa încât uneori sufixele abia se mai cunosc.

Filologia (asemănând între sine limbile izolatoare, agglutinante și flexionare) admite și în limbă un proces de dezvoltare, care trece prin *trei* stări și face ca o limbă izolatoare după mii de ani să se schimbe în limbă agglutinantă, și după aceea în flexionară.

Cuvintele unei limbi în starea cea dintâi există singure, îsolate; în starea a doua unele cuvinte se prefac în sufixe și se alipesc de alte cuvinte fără a le schimba rădăcina; în starea a treia sufixele se contopesc cu totul în cuvinte și le schimbă rădăcina.

O limbă flexionară este și limba latină, născută din limba preistorică numită de filologi *arică* sau *indo-germană*.

Din limba latină s'a născut limba română. Și adecă:

Limba română s'a format din limba latină *poporană* vorbită de coloniștii aduși din Italia, Hispania, Galia, Azia mică și Siria de împăratul Traian în Dacia la începutul veacului al doilea d. Cr.

Scriitorii latini și oamenii din societatea cultă a Romei au vorbit și scris o limbă *literară* sau clasică; societatea mai de jos vorbea o limbă *poporană* (*sermo plebeius, rusticus*). Limba latină literară este limbă moartă, ca și celelalte limbi surori arice; cea latină *poporană* s'a transformat în limbile neolatine sau romanice. În țările apusene ale imperiului a dat naștere limbii *franceze, italiene, spaniole, portugeze și reto-romane*. În orient, sub influența popoarelor indigene, a dacilor și geților, precum și sub influența popoarelor de felurite neamuri, care au venit în Dacia, a dat naștere limbii *române*; toate limbile romanice se consideră earăș ca limbi surori, pentrucă s'au născut din aceeaș limbă, din *latina poporană*.

Limba poporană latină se deosebește de cea literară în pronunțare, în vorbe și expresiuni, cum se vede din rămășițele păstrate la unii gramatici latini, cari întrebunțau o limbă mestecată cu elemente poporane; se poate vedea și pe câteva inscripțiuni până la mijlocul secolului al 3-lea, când inscripțiunile în Dacia încetează.

Limba dacilor și geților nu o cunoaștem. Din limba lor ni s'au păstrat la diferiți autori greci și latini mai multe *nume de persoane, de plante, de cetăți, de râuri și munți*.

După o trecere de peste un veac și jumătate (107—264), în secolul al treilea împăratul Aurelian, în urma năvălirilor popoarelor din Azia, retrage legiunile din Dacia, și o parte mai mare din locuitorii ei îi

strămută în Mesia. Românii pe timpul năvălirilor au trăit în peninsula balcanică și în munți, ducând un trai de păstori, precum e învederat din cuvintele păstorești aproape toate de origine latină. Când vremile s'au mai liniștit, s'au coborât la șesuri, mestecându-se îndeosebi cu slavi.

Românii, veniți în atingere cu multe popoare, au împrumutat dela unele dintr'însele elemente gramaticale, îndeosebi elemente lexicale. Cele mai multe le-au împrumutat dela slavi; câteva dela turci, unguri, greci și albanezi.

Dela slavi au împrumutat deoparte așezăminte, obiceiuri și credințe, de altă parte cuvinte (și sufixe, ca de ex.: *nic*, zilnic, dornic ș. a.; *-iță*, zeiță, păstorită; *-anie*, petrecanie; *-enie*, vedenie; *-iște*, liniște, cânepiște, pepeniște ș. a.). Limba slavonă a influențat asupra celei române mai adânc decât altele, pentru că s'a întrebuițat câteva sute de ani în biserică și în statele Moldovei și Munteniei, ca limbă scrisă și de comunicație în casele boerești; — în casa țaranului însă nu s'a întrebuițat.

Cu toate împrumuturile, făcute în cursul veacurilor, limba română își păstrează caracterul latin, ca și celelalte limbi romanice. Căci, de o parte flexiunile, prepozițiile, cu care se formează cuvinte, nu sânt străine; de altă parte vorbele de căpetenie și zilnic întrebuițate sânt de origine latină, nu străină. Întrucât privește formarea ei ca limbă românească, aceasta n'a putut să se întâmple decât *după* venirea slavilor, cu trei sau patru sute de ani în urmă: va să zică în secolul al 8—9-lea.

Meritul, că latinitatea limbii noastre este recunoscută și de lumea străină, aparține mai ales filologului german *Fr. Diez* (1794—1876), fondatorul filologiei romanice.

2. Cele mai vechi urme de limbă latină poporană în Dacia

Cele mai vechi urme de latină poporană în Dacia sânt:

1. Pe o tablă cerată din anul 160 d. Cr. aflată în 1855 în minele de aur dela Verespatak, este scris un

contract de vânzare, unde se pot citi vorbele: *Ἀλεξανδροει Ἀντιπατρι σεκοδο αὐκτιορ σεγναι* (Alexandrei Antipatri *secodo* auctor **segnai**). Vorbele acestea sânt subscrierea unuia dintre contractanți, care poate nu știea limba latină literară, însă cunoșteă limba poporană a coloniștilor. Vedem, că *secodo*, care în limba literară este «secundus», a pierdut pe **s**; ear *segnai* = *signavi* din l. literară, a perdut pe **v** și a schimbat pe **i** în **e**; («segnai» din lat. poporană s'a schimbat apoi mai departe, și ni-a dat forma românească *semnai*).

2. Pe altă tablă cerată, dela 167, citim vorbele: *remasisse* și *abere*, care în limba lat. literară se scriu «remansisse» și «habere». Formele corespunzătoare românești sânt *rămăsese* și *avere*.

3. O statuă, care înfățișează pe zeul Amor, poartă săpată vorba *PRIMAVERA*. În latina literară se zice numai **ver**, și însemnează românește *primăvară*, născută din «primavera», o vorbă formată prin compunere în l. latină poporană.

4. Alte urme de latină poporană sânt vorbele: *torna, torna, fratre!*

Un scriitor bizantin din sec. al 6-lea, *Theophanes*, scrie că ducele bizantin Commentiolus cu o oaste voia să atace în Balcani pe avarii, ce se întorceau din Tracia. Un ostaș din oastea lui Commentiolus vede însă, că unui camarad al său îi cade sarcina de pe catâr; și-i strigă: *τόρνα, τόρνα, φράτρε*. Ostașii ceialalți auzind vorbele, au crezut că li se spune să întoarcă napoi, căci vin avarii. Și așa au fugit cu toții strigând: *τόρνα, τόρνα*.

Acelaș fapt este povestit și de alt scriitor bizantin, *Theophylact Simokatta* din sec. al 7-lea, cu deosebirea, că ostașul ar fi strigat: *ῥετόρνα, ῥετόρνα, φράτρε*.

Scriitorii aceștia bizantini spun, că ostașii au vorbit în *limba locului*; prin urmare nu erau oameni străini, ci locuitori în dreapta Dunării.

3. Dialectele

Limba română se vorbește în mai multe țări, și adecă: în România, într'o mare parte din patria noastră,

în Basarabia, într'o parte a Bulgariei și a Sârbiei. Afară de țările acestea se mai vorbește în *Macedonia* și în *Istria*.

Dacă asămănam între sine felurile cum vorbesc românii din țările acestea, observăm oarecare deosebiri, mai ales cu privire la *sunete* (deosebiri fonetice), și la *cuvinte* și *expresiuni* (deosebiri lexicale).

Deosebirile de limbă rezultă din împrejurarea, că românii, respândiți pe un loc atât de larg, nu pot să fie mereu în atingere unii cu alții. În foarte multe locuri românii se găsesc alături cu popoare, care vorbesc alte limbi; acestea influențează mai mult sau mai puțin felul de a vorbi al poporului românesc din anumite locuri. Bună oară: la noi observăm influența limbii maghiare, germane și sârbești; în Bucovina vedem influența limbii germane și rutene, în Basarabia a limbii rusești; în Macedonia vom găsi influența limbii grecești și turcești, în Istria a limbii italiene și mai ales a celei croate.

Vorbirea românilor din Macedonia și a celor din Istria nu se deosebește, în mod însemnat, de vorbirea noastră. Unele schimbări fonetice le găsim în scrierile vechi, precum și în graiul poporului din alte părți ale țărilor locuite de români; cu toate acestea, graiul macedo-românilor și al istrienilor nu-l putem înțelege fără un studiu oarecare; considerăm prin urmare ca dialecte atât vorbirea românilor din Macedonia, cât și a celor din Istria.

Românii din celelalte țări, putem zice, că vorbesc același grai; există și aici deosebiri de sunete, de vorbe și de expresiuni, așa numitele provincialisme; însă limba în majoritatea formelor sale fonetice, morfologice și lexicale este aceeași, și românii o înțeleg fără greutate.

În considerare că nu există deosebiri însemnate între cele două dialecte și vorbirea noastră, presupunem că vorbirea noastră și dialectele au format odată o singură limbă, și românii au locuit pe același teritor. După ce numărul lor s'a înmulțit, s'au despărțit în mai multe grupe: unii au rămas pe loc, alții au apucat spre Balcani, în Macedonia și țările vecine, alții spre Istria. Despărțirea

aceasta se crede că s'a întâmplat pe la sfârșitul secolului al 9-lea.

Macedoromânii astăzi locuiesc respirați ori în comunități mai mari în Macedonia, Tesalia, Epir, Albania, și se numesc între ei *aromâni*, (străinii le zic *țințari* și *cuțovlahi*). Numărul lor este cam 300,000. Despre dialectul acestor români au scris: *Boiadgi* în 1813 o gramatică în limba germană, *Ion Caragian* în «Convorbiri Literare» 1868, slavistul *Miklosich* în 1882, V. A. Ureche, G. Weigand ș. a.

Românii istrieni locuiesc în câteva comune din Istria, o provincie sub stăpânirea Austriei și situată pe o peninsulă în marea adriatică. Ei se numesc între dânșii *vlahi*; croații și italienii din vecinătate le zic *rimleni*, mai demult s'au numit morlahi. Italienii îi numesc și *rumeri*; li se mai dă numele de *cici* și *ciribiri*. Numărul lor este abea vreo trei mii, în vremile mai vechi au fost mai numeroși; acum s'au slavizat în mare parte, și se slavisează pe zi ce merge. Au scris despre ei și despre dialectul istro-român: mai întâi *Anton Covaci* la 1846 într'un ziar italian «Istria», apărut în Triest. În anul următor *G. Asachi* a publicat articolul lui Covaci într'un calendar. În 1857 *Ion Maiorescu* a făcut cel dintâi între români o călătorie în Istria; cercetările sale au apărut în 1874 în Iași: *Itinerar în Istria și vocabular istriano-român*. Au mai scris *Miklosich*, *T. Burada*, prof. în Iași, *Vincențiu Nicoară*, prof. în Fiume, prof. *Ios. Popovici* ș. a.

Particularități în dialectul macedo-român sânt:

1. sunetele *c* și *g* urmate de *i* sau *e* s'au schimbat în urma influenței grecești în *ț* și *dz* (și nu în *ce* și *ge*), de ex.: *dzațe* (zece), *dzinere* (ginere);

2. sunetele *n* și *l* s'au păstrat muiate, d. ex.: *căl-câni*, *vîne*, *gutune*, ca și în graiul bănățean (pentru: călcăi, vie, gutue), *cliemare*, *gălină*, *ocliu*, *ureclia*, *liepure*, *liertare*;

3. sunetul *u* final e păstrat, în cuvinte articulate se pierde, de ex. *paru*, *parlu*, *greclu*, *greclu* (par, parul, grec, grecul);

4. articolul în plural e *li* (în loc de *i*); de ex. *parli*, *grecli* (parii, grecii);

5. sunetul *â* la începutul cuvintelor urmat de *m* sau *n* nu se aude: *mpartu*, *ncăldzescu*;

6. unele cuvinte, care se încep cu *r* sau cu altă consoană, primesc un *a* protetic, de ex. aromân, *amarea*;

7. pe lângă cuvinte luate dela turci, greci și albanezi, dialectul macedo-român a păstrat cuvinte latinești, ce nu se găsesc în limba noastră, de ex.: *auă* (uva = strugure) *coru* (cor = inimă) *iiniț* (viginti = douăzeci). —

Particularități în dialectul istro-român:

1. rotacizmul, d. ex. *bire*, *lură*, *albiră* (bine, lună, albină);

2. păstrarea sunetelor *n* și *l* muiate, ca și în dialectul macedo-român;

3. sunetul *o* nu trece în *oa*, cum trece la noi, de ex. *omiri* (oameni), *noastră*;

4. sunetele *ă* și *â* nu se găsesc în măsura, în care se găsesc la noi;

5. optativul verbului ajutător este *rez*, *rei*, *re*, *ren*, *reț*, *re*; (o analogie găsim în unele comune dela noi, unde se zice: *reaș*, *reai*, ar, *ream*, *reaț*, ar, pentru: aș, ai, ar, am, ați, ar). —

Exemple de dialectul macedo-român:

Dumnidzău fetze tzerru, loclu (pământul), *soarle, luna, stialle, și d'apoi urdzi amarea, băltzille, răurre și scoasiră peskilli, uhellile* (șiparii), *năpoi dzise și işire de supra pre locu tutzi arburilli, și estă loclu plinu de leamne, de șalțe, de plupu, de chipiridzu* (chiparos), *de chini* (pini) *și alte se află tru* (întru) *pădure, alte suntu tru munți, tru pate* (câmp), *și tru alte locuri năpoi niscure lilidzile* (florile), *erghille, veardzille* (buruenele), *urdzisle, și toate se fetzeră tra omulu.* (Vezi I. Nădejde; Ist. lit. lași, 1886 p. 97).

Avenu dao ūni și suntu pline de aua, ma nica nu agiunseră (ajunseră, coapseră) *și va se așteptu puřenă zămane* (vreme), *păn se ajungă ghine* (bine)...

Cu driapta mână se acați (apuci) *aclu și foarfică și cu stenga se țenni scafa, tra se tori* (torni) *iinu și răchie.*

Dremma (ramura) *a trandafillui are schini* (spini), *ma scoate mușatu pommu și anurzește ghine* (ma = însă, mușatu = frumos, pomu = floare, anurzește = amiroasă)...

Exemple de dialectul istro-român :

Ciace nostru, carle esti in cer; svetiia-se lumele tev; veriia kraliestvo tă; fia volia ta, ca și în cer așa și pre pemint. Pira nostra de sava zi da a noi asteze, și perduna a noi (sau las a noi) nostri dug, ca și noi lassam lu nostri duznici, și nu na zepelie (sau nu lessai) in nepast, ma zbave de rev, (v. o. c. 53).

Asera (desară) voi mere amenat durmf;

Ceasta damarața va fi mușata vremea, ier a fost ploia;

Tota apa facut-a gleața = toată apa s'a făcut gheață;

Ce ai facut ier după cira? (cină);

Ceruș-a-i cada, focu arde vavic pre ognisce (vatră);

Cesta vir ie bur = acest vin ie bun;

Carburu de lemna-i bur și forte (tare);

Mai bire âsteze ovu, nego (decât) märe galiira;

Mai mun (mult) se vede cu patru oculi, nego cu doi;

Zi-m cu cire meri și voi spure cire iești;

Nu pure picioru en cerușe, ke pote focu en untru fi și zgori-te = (că poate fi foc înlăuntru și te frige).

4. Alfabetul cirilic și alfabetul latin

Alfabetul cirilic, întrebuițat de bulgari, ruși și sârbi, a fost întrebuițat în primele monumente scrise și în primele tipărituri românești. Din secolul al 16-lea până în jumătatea a doua a secolului al 19-lea, aproape patru sute de ani, s'au servit românii de cirilice. — De pe la anul 1860 sânt înlocuite prin alfabetul latin.

Alfabetul cirilic a fost inventat în secolul al 9-lea de învățaceii sfinților *Ciril* și *Metodiu* pe baza literilor grecești, și s'a respândit la slavii de rital grecesc. Românii l-au primit prin sec. al 14-lea dela bulgari, cu care românii au avut legături culturale și politice.

Alfabetul cirilic are 43 de litere sau «slove». He-liade Rădulescu a redus numărul lor cu vreo 15 în gramatica sa dela 1828. După aceea, pe la anii 1850, s'a mai folosit un alfabet latin mestecat cu cirilice, pe încetul aceste din urmă s'au delăturat cu totul.

Alătura cu scrierea cirilică, avem și câteva probe despre scrierea cu litere latine, și adecă:

1. Încercarea cea mai veche de a folosi litere latinești a făcut-o *Luca Stroici*, mare logofăt în Moldova. Când se află exilat în Polonia, pe la 1593, acest mare logofăt a scris cu litere latine *Tatăl nostru*, ca să arate unui învățat polon o probă de limba noastră:

«*Parintele nostru ce iesti in ceriu, swinçaske-se numele teu : se vie inpereția ta, se fie voia ta komu ie in ceru assa ssi pre pemintu. Penia noastre seșioase de noai astedei. Ssi iarte noae detoriile noastre, cum ssi noi lesem detorniczilor nostri. Ssi nu aducze pre noi in ispite, ce ne mentuiaste de fitlanul. Ke ie a ta inpereția ssi putara ssi cinstia in veczîj veczilor, Amen*».

2. Din secolul al 17-lea avem catechizmul calvinesc al lui *Ștefan Fogarași*, (1648).

3. Dela 1660 sânt două subscrieri făcute cu litere latine de *Ilinca*, fata lui *Petrașcu Vodă*.

4. Oda lui *Mihai Halici*, dela 1674, e scrisă cu litere latine (v. pag. 20).

5. Călugărul *Vito Piluzio* a tipărit un catechizm la Roma în 1677 cu lit. lat. și cu ortografie italiană.

6. În acelaș veac a scris cu lit. latine un anonim din Lugos ori *Karânsebes* un dicționar român-latin.

7. Din secolul al 18. avem gramatica lui *Klein* și *Șincai*, tip. în Viena în 1780, când s'a început în mod sistematic a se scrie cu litere latine.

8. În sec. al 19., la 1801, a tipărit *Klein* un *acafist*, prima carte bisericească română cu litere latine. *Petru Maior* a scris *Dialog pentru începutul limbii române între nepot și Unchiu* cu litere latine și cu cirile în lexiconul de Buda, precum și un tratat de ortografie.

5. Etimologiști și fonetiști

Istoricii *Klein*, *Șincai* și *Maior*, cari pun temeiul curentului latin, s'au ocupat și cu gramatică.*) Lucrări de gramatică în sec. 18. mai găsim la *Ienăchiță Văcărescu* (Râmnic 1787), la *Molnar* (Viena 1788), la *Iorgovici*

*) Primele încercări de a scrie o gramatică română datează din sec. al 18-lea: Un manuscript din 1757, scris în *Schei*, de *Dumitru Eustatievici*, fiul preotului *Eustatie Grid*, este o lucrare făcută pentru voevodul *Const. Mavrocordat* al Munteniei.

(Observații asupra limbii rom., Buda 1789) ș. a. Pe la mijlocul sec. al 19. au făcut cercetări asupra gramaticii (în 1840) *Laurianu* în cartea «Tentamen criticum», apoi *Cipariu* (citește: Țipariu).

Gramaticii noștri din secolul al 18., și următorii lor până la mijlocul secolului al 19., vreau înainte de toate să ajungă trei lucruri: a) să scoată alfabetul cirilic, înlocuindu-l cu cel latin, b) să stabilească ortografia cu litere latine și c) să delătore din limbă vorbele de origine străină.

Cei trei oameni mari în istoria culturii noastre Klein, Șincai, Maior, în tot cursul vieții lor au studiat istoria și limba română, și au scris cu scopul de a dovedi originea latină a neamului românesc. Conform acestei vederi au căutat să înlătore din limbă tot ce li s'a părut a fi străin. Dupăce prin gramatica dela 1780 scrisă de Șincai și Klein se face o hotărâtă și sistematică încercare pentru a depărta scrierea cu cirilice, P. Maior în *Lexiconul budan* face etimologiile cuvintelor cu gândul de a găsi pentru toate cuvintele românești origine latinească.

Urmașii lor, la început, au dus lucrarea în aceeași direcțiune a latinității. *Timotei Cipariu*, (cit. Țipariu), care studiază la școalele din Balázsfalva și duce mai departe lucrarea începută de naintașii săi, asemenea voește ca românii să aibă o limbă literară purificată de vorbe străine, și adecă: deoparte să se introducă în locul lor cuvinte latinești deadreptul din limba latină; de altă parte, din vechile monumente literare ale secolului al 16-lea să se reprimească vorbe și forme ieșite din uz, însă de origine latină. *Cipariu*, reprezentantul de frunte al curentului etimologic, în cestiunea ortografică vrea, ca scrierea română să nu fie întocmită după felul cum se rostesc vorbele, ci să fie croită în așa fel, ca originea latină a cuvintelor să se poată cunoaște cât mai ușor.

Cipariu a contribuit mult la înlăturarea cirilicelor; prin multele sale scrieri și prin adâncile sale cunoștințe a făcut pe timpul său cele mai de valoare cercetări asupra limbii române, a urmărit-o în dezvoltarea sa istorică prin schimbările ce le-a suferit în cursul veacurilor. Astfel *Timotei Cipariu*, «*părintele filologiei române*», a recu-

noscut însemnătatea studiului *vechilor monumente* ale limbii noastre.

Părerile sale, afară de cele ortografice și latinizătoare, au fost primite de toți gramaticii de mai târziu.

Într'un timp cu Cipariu a lucrat și *Laurianu*, care a mers și mai departe în direcțiunea latinizătoare sau *etimologică*. Laurianu a scris o limbă aproape cu totul nouă, având în vedere limba latină clasică. Însă limba și scrierea lui Laurianu n'au fost primite de nimenea, numai de colaboratorul său *Maxim*, cu care a lucrat Proiectul de Dicționar, după însărcinarea primită dela **Societatea academică română din București** (Academia de astăzi), publicat pe la 1870.*)

În fața curentului etimologic s'a pornit curentul *fonetic*, condus de membrii «Junimii» dela Iași în frunte cu T. Maiorescu. Fonetistii susțin, că *poporul*, nu gramaticii creează limba, și că este cu neputință a curăți

*) Academia Română, înființată în 1867 cu numele «Societate Academică» (și constituită definitiv în anul 1879), a încredințat în 1869 pe membrii săi A. T. Laurianu, I. C. Massim și I. Heliade-Rădulescu să elaboreze un proiect de Dicționar al limbii române. Laurianu și Massim, ajutați mai târziu de colegii lor Ios. Hodoș și G. Bariț — deși acești doi din urmă nu aprobau «stricarea limbii» — au alcătuit «*Dictionariulu limbei romane*» și «*Glossariu, care coprinde vorbele d'in limb'a romana straine prin originea sau form'a lor, cumu si celle de origine induiosa*». Volumele mari, lucrate cu o răvnă neobosită, nu erau corespunzătoare stărilor de fapt ale limbii.

În 1884, regele Carol I., protectorul Academiei Române, a pus la dispoziția acestui corp mijloacele materiale trebuitoare pentru un nou Dicționar. Academia a însărcinat atunci pe lingvistul și istoricul B. P. Hasdeu cu facerea noului Dicționar al limbii române. În timp de 13 ani Hasdeu a publicat trei volume, sub titlul «*Magnum Etymologicum Romaniae*», cuprinzând litera A și începutul literei B. Planul lucrării lui Hasdeu s'a considerat că e prea vast, pentru a putea fi curând terminat. De aceea în 1897 s'a dat profesorului universitar Al. Philippide însărcinarea de a compune Dicționarul.

Comisiunea Dicționarului (aleasă în 1897 și compusă din: T. Maiorescu, I. Kalinderu, D. A. Sturdza, Gr. Tocilescu și N. Quintescu) n'a primit însă nici planul de redactare al membrului Al. Philippide, care în 2 ani ajutat de mai mulți colaboratori a făcut extragerea materialului lexical. Astfel, în 1 Ianuarie 1906, lucrarea s'a încredințat profesorului Sextil Pușcariu dela universitatea din Cernăuț. Redactarea Dicționarului se face acum de S. Pușcariu, I. Rădulescu-Pogoneanu și D. Evolceanu, după materialul lexical cules în mare parte de Al. Philippide, și ajutați întru aceasta de profesorii C. Gălușcă, C. Lacea și alți colaboratori.

o limbă în înțelesul etimologiștilor, scoțindu-se elementele vechi și des folosite și punându-se în locul lor altele, scoase din limba latină sau din cărțile vechi, însă elemente nouă și nențelese; limba noastră literară să se formeze din limba românească a poporului. În ale ortografiei fonetiștii afirmă, că ortografia nu are să arate originea unei vorbe, ci are să însemne cât poate mai exact sunetele vorbirii; de aceea vorbele se vor scrie în mod fonetic, fără privire la origine, așa cum se rostesc de cei mai buni dintre scriitorii noștri.

Exemplu de ortografia lui Cipariu:

«Gramatec'a presente s'a scrisu dein punctu de vedere istoricu... Nesulu istoricu intre limb'a romanescă si intre cea vechie latina impreuna cu dialectele romane mai noue, de multu e recunoscutu intre Romani, si in Europ'a invetiata astadi nu se mai trage la indoiela decatu prein nesciutori au malevoli, cari inca s'au impucinat».

Alte exemple: «liepure», «muliere», «liubite filiule», «calcaniu», «antaniu», «scaimbu» (schimb) ș. a.

Exemple de limbă și ortografie, întrebuințate de Laurianu în *Tentamen criticum*:

aqueste caballu formosu (p. 212); *un popillu pectinatu* (213); *Noi cunoscimu bene'le et facimu reu* (Noscimus bonum et facimus malum, 214); *Melu'lu et prunu'lu facu pome* (215); *Ocl'i et capu'lu me dole* (Oculi et caput mihi dolet, 216); *Multi su clamati, vero paucini elessi* (Multi vocati, verum pauci electi, 286); *Porta'la ciuitate' lei e forte larga* (Porta civitatis est valde larga, 219); *Intellect'i omi ni nu verbesc fora a cogitare*, (223); *Mi la sponse de sesse cente de ori*, (233); *Da-ni aleque de bebere* (Da nobis aliquid ad bibendum, 234); *De multeori dolu mai multu aurecl'i le pre quel qui ausculta, de quantu gula'la pre quellu qui verbescet*, (287); *Nu e de credit quo toti quellu qui sciu bene verbire, sciu inquo et bene scribere* (Non est credendum, quod omnes, qui norunt bene loqui, etiam bene scribere sciant, p. 282)...

Exemplu de ideile și de ortografia întrebuințată de Laurianu și Maxim în *Proectul de Dicționar*:

«Presentandu nației una carte de însemnatarea acesteia, una carte, care coprinde tesaurulu cellu mai pretiosu allu tutoru Româniloru, se semte imperiosa necessitate de a spune în câteva vorbe ce coprensu s'a aflatu co s'aru cadé se aiba cartea preste totu, cu ce planu si economia se se lucrede fiecare articlu în parte, în ce forma ortografica se se investimente fiecare cuventu, ce face obiectulu unui articlu.

Vorbele de origine neromanica, ca *slava, cinste, iubire, vreme, vremelnicu, stapenire, slujba, slujbasiu* nu potu si nu se cade se aiba locu într'unu dictionariu romanescu. Cu atatu mai pucinu potu figurà bene în acestu monumentu allu romanitateri nostre vorbe, cari, romanesci de origine, au înse forma straina, ca *acarnitia, guraritia, amarnicu* etc., cari de neapperatu cauta se dé locul celloru ce se audu cu forma romanescă: *acariu, gurarare, amaru...* Pentru vorbele de origine romanica, înse de forma straina, caute se fimu, dé se pote, mai rigurosi de catu pentru cele ce si de origine si de forma suntu straine limbei nostre. Scimu, co pentru apperarea acestoru parasite, cari nu potu de catu suffocà arborele românu si impedecà regulat'a si perfect'a lui desvoltare, producu unii argumentele cele mai speciose: Care limba, dicu ei, nu a admissu vorbe straine? a scote apoi d'în limba assemeni vorbe, cari coprendu atatea trasure viue d'în viét'i'a poporului ce vorbesce acea limba, este ca si unu sacrilegiu; ce este în fine limb'a, déco nu mediloculu de intellegere si comunicare a ideeloru? prin urmare déco vorbele straine suntu bene intellesse de poporu, pentru ce se punemu în locul loru altele neintellesse, numai pentru cuventulu de puritate a limbei? — Aceste si alte assemeni vorbe nu aru merità neci unu respunsu, déco amu prepune macariu, co vinu d'în una rea credintia. Suntemu înse deplenu convinsi, co cei ce le dicu, nu si-au datu tota luarea amente la una cestione asiá de importante, si co déco ajungu la conclusioni atatu de pucinu fundate, caus'a este numai co nu au consideratu lucrulu destullu de affundu si pre tote faciele lui. Si mai antaiu aru cautá se ne întrebamu, cari anume si de ce natura suntu vorbele straine, ce au capetatu unu dreptu de cetate în alte limbi culte alle Europei? Numai unu respunsu categoricu si precisu la acésta întrebare pote da una deslegare satisfactoria cestionei vorbeloru straine d'în limb'a nostra... Unu fericitu instinctu de conservare, assemenea cellui ce are fiecare fientia viua, inspira fiecarei

limbe orrore de verce strainismi. Acésti'a se pote vedé in limb'ele culte celle mai beneformate, si lucrulu nu potea si nu pote merge altmentrelea, cu limb'a romanescă. Au reu a facutu limb'a romanescă, de a cautatu se se scape de *zapcii, ispravnici, polcovnici, praporcici*, etc? Cene aru fi acellu Românu, care vercata affectione aru porta, d'in errore credemu, vorbeloru straine, aru vré se se numesca astadi *slujbasiu, sluga a stepanirei* etc. mai bene de catu *functionariu, ministru*, etc. Cene aru avé curagiulu se sustiena, co *stapanitoriulu și hospodariulu* mai potu figurá longa *domnitoru* sau *domnu*, la care Românu a tienutu ca ata'a cerbicia. Cati apoi d'in Români au sciutu, si mai vertosu cati sciu astadi ce erau *podorojnele, otnosienile, pi-saniele, aterdisirile, artosirile*? Cati d'in Români intellegu ce suntu *voscesnele, bogorodicnele, polonoscitiele* etc.? ...Este addeveratu, co unele vorbe straine suntu mai conosciute unei parti de Români, déro acelleasi suntu cu totulu necunoscute altei parti de Români: *vreme, dudu*, sau *augudu, plugu, poruncire* etc. nu su de locu conosciute (?) unui mare numeru de Români, care in locu-le au vorbele curatu romanesci: *tempu, muru, aratru, demandare*. Cene déro pote sustiené, co romanescule: *tempu* si *demandare* nu au dreptulu de a inlaturá cu totul parasitele: *vreme* si *poruncire*? Romanesculu *demandare* cauta se allunge pre strainul *poruncire*, cu atata mai multu, cu catu, acestu-a sterpu pre pamentulu romanescu, nu a datu si nu mai pote da de catu *porunca*, pre candu acellu-a se păsenta incongiuratu de una numerosa familia: *mandare, mandatu, mandatariu, commandare, commanda, recommandare, recommandatione, recommandabile*, etc.

«Propuneti déro, catu veti vré, fora locu si fora temeiu, esemplele altoru limbe la imitarea Românului; spariati-lu de asemenea catu veti vré cu pretensulu attentatu ce prin espulsionea vorbeloru straine aru committe asup'a vietiei selle istorice: cu nemica, nu lu veti adduce se respecte strainismulu nerationale, care i sugé si séca cea mai buna vena a vietiei selle». (I)

Cu toate luptele acestea între fonetiști și etimologiști, *curentul latinist* ardelean, ca și cel italianizător din Muntenia, nu constitue decât un *episod* în mișcarea literară și științifică a veacului.

Note biografice despre gramatici

1. **Ion Molnar** (Morariu) e născut în Czóod, pe la mijlocul secolului al 18-lea. A fost «doftor și profesor de tămăduirea luminii ochilor». A scris în 1788 *Gramatica* sa pentru germani, în 1798 *Retorica* în Buda, în 1800 *Istoria universală*. Pe la începutul secolului al 19-lea a reposat.

2. **Radu Tempea** a tipărit în 1797 o gramatică după a lui Molnar.

3. **Paul Iorgovici** (1764—1808), unul din deșteptătorii românilor bănățeni, fiu de preot, studiază nemțește și sârbește în Versec, latinește în Szeged, în Pest învață dreptul și filozofia. A mai studiat în Viena, Roma, Paris și Londra. Întors la Versec, a trăit întâi ca avocat, apoi la gimnaziul de acolo ca profesor. A scris *Observații de limba românească*, Buda, 1799, pentru a căror publicare a stat câțva timp în temniță.

4. **Timotei Cipariu** (1805—1887) s'a născut într'un sat aproape de Balázsfalva, unde a învățat carte și a fost profesor la gimnaziu și la seminar. Dela 1842 până la moartea sa a fost canonic. A publicat: două vol. de *Gramatică*, premiate (în 1868 și 1877) de Societatea Academică; o *Crestomație*, 1858, sau *Analecte literare* din cărțile mai vechi și nouă românești tipărite și manuscrise, (începând din sec. al 16-lea până în sec. al 19-lea); *Acte și fragmente*, 1855; *Arhiv pentru filologie și istorie*, revistă; *Organul luminării*, primul ziar apărut cu litere latine, în 1847. — În anul următor Cipariu a încercat să publice cea dintâi foaie scrisă pe sama poporului. Foaia purtă numirea de *Învățătorul Poporului*; împrejurările grele însă i-au curmat viața după câteva numere.

5. **August Treboniu Laurianu** (1810—1881), este născut la Hófold, sat lângă Nagyszeben, unde a învățat. A studiat și în Viena. În 1842 a fost chemat profesor la S. Sava. După revoluție a trecut în 1851 în Moldova, fiind însărcinat de domnitorul Ghica cu

inspecțiunea școalelor; sub îngrijirea lui s'a tipărit în Iași cronica lui Șincai. În 1858 a venit la București profesor la facultatea de litere, până la moartea sa. — Purtat de ideea latinității, a scris: *Tentamen criticum* (în originem, derivationem et formam linguae romanae in utraque Dacia vigentis vulgo valachicae, auctore A. Trebonio Lauriano, Viennae, Typis congregationis Marcharistarum, 1840, 238 p. + 78) — o lucrare de fantazie, atât ca ortografie, cât și ca «purificare» de vorbe străine, (vezi exemple la pag. 126); *Magazin istoric; proiectul de Dicționar al limbii române*, cu un volum de *Glosar*, (vezi ex. la pag. 127).

6. I. C. Maxim, născut în România pe la începutul veacului al 19-lea, învață în București și Paris. A fost profesor de l. lat. și română la S. Sava. A murit ca director al acestui liceu în 1877. — A scris un manual de gramatică, a lucrat la Proiectul de Dicționar, ș. a.

7. Gavril I. Munteanu (1812—1869), născut în Vingárd, a învățat în Gyulafehérvár, în Kolozsvár. Trecând în 1830 în România, a fost profesor la S. Sava, apoi la seminarul din Buzău, mai târziu la cel din București. Înființându-se gimnaziul român din Brassó, a fost ales director la această școală. A tradus operele istoricilor latini Tacit și Svetoniu, și altele.

8. Aron Pumnul (1818—1866), născut într'un sat din ținutul Fogaras, studiază în Viena, ajunge profesor în Balázsfalva. Trecând în Bucovina, e numit prof. în Cernăuț. — Pumnul a fost în Bucovina ceea ce a fost Lazăr în Muntenia: a deșteptat prin lucrarea sa sentimentul național la românii bucovineni. A scris cărți de școală: Gramatică, «Lepturariu», ș. a. Pumnul folosește un fel de sistem fonetic în ortografie; limba sa însă nu se poate imita. Eată câteva vorbe din scrierile sale: *binescriință* (ortografie), *să se leagă* (să se citească), *formăciune, năciune, năciunal, împărțiciune, compusăciunea, călificăciunea, țarmurii științiali* (terminii științifici), *nea-păravăr, spectavăr, amavăr, însușițiv* (adjectiv), *zicământ* (verb), *lucrățiv, puteros* (puternic), *lepturariu, cărpăteriu* (character), *adevărământ* (silogism), *lucrățivitate, sperânță*...

9. Ion Maiorescu (1811—1864), născut dincoace de munți, a studiat și în Viena (unde a cunoscut pe Ion Popasu, care mai târziu a fost episcop, și pe a cărui soră a luat-o în căsătorie). Trecând în România, a trăit în Craiova ca profesor; la 1848 a revenit în patrie, a mers la Viena și Frankfurt ca să vorbească în interesul românilor. Până la 1856 a stat în Viena, fiind funcționar în ministerul de justiție. Înapoiindu-se în România s'a ocupat cu instrucțiunea. El e primul român, care a cercetat pe Istro-români. Călătoriile și le-a descris în *Itinerar în Istria* (v. pag. 120).

10. Bogdan Petriceicu Hasdeu (1836—1907). Hasdeu a fost o fire înzestrată cu multe și felurite calități. Cunoscător al dialectelor slave și vorbind multe limbi străine, s'a distins mai ales ca *filolog* și *istoric*; dar a scris și drame (Răsvan și Vidra, piesă istorică în versuri ș. a.), poezii satirice și lirice, studii literare, povestiri (Ursita, roman istoric, a cărui acțiune se petrece pe la sfârșitul domniei lui Ștefan cel mare) și în sfârșit lucrări filozofice-spiritistice.

Născut din părinți literați (moșul său, Tadeu, scrisese poezii polone, tatăl său Alexandru a produs câteva scrieri literare și istorice în rusește și românește) în Cristinești în Basarabia la 1836, studiază în Rusia; dar nu poate rămâne acolo, ci vine în Iași, în România. A fost profesor universitar în București și director la Arhivele statului.

Între scrierile sale numeroase, filologice și istorice, însemnăm: *Arhiva istorică a României*, (cuprinde hrisoave domnești și alte documente), două mari volume de *Istoria critică a Românilor*; revista *Columna lui Traian*; *Cuvinte din bătrâni* (în vol. I. al Cuvintelor din bătrâni se stabilește limba română vorbită între 1550 și 1600, pe temeiul unor texte vechi; vol. II. conține un studiu comparativ al cărților vechi poporane române); apoi *Magnum Etymologicum Romaniae*, în 3 volume, cuprinzând litera A și începutul literei B, — opera aceasta este mai mult o monografie a cuvintelor, decât un dicționar, (vezi nota dela pag. 125).

11. **Titu Maiorescu**, născut în Craiova la 1840, e fiul lui Ion Maiorescu. Întors dela studii, din Berlin, Viena și Paris, ajunge profesor în Iași, apoi profesor de filozofie la universitatea din București. — Cartea sa principală, care (conține și unele exagerări) pe timpul ei a produs o mișcare în cercurile noastre literare, poartă titlul *Critice* (apărute întâi în *Conv. Literare*). Autorul stăruiește asupra fondului, în orice fel de scriere; și mai ales asupra *limbii* ca formă, care are să fie întemeată pe cărțile vechi și pe graiul poporului, și nu pe limba latinească, nici franțuzească. Titu Maiorescu a tradus din filozoful *Schopenhauer* și din autorul dramatic *Ibsen*.

12. **Alexandru Lambrior** (1846—1883). A învățat în Iași cursurile dela facultatea de litere, a fost profesor în Botoșani, apoi în Iași. Trimis la Paris, împreună cu alți tineri profesori, ca să asculte cursurile de filologie, se întoarce ca absolvent în 1878. Studiile sale filologice le-a publicat în «Convorbiri Lit.», în «Revista Arheologică» și în revista filologică din Paris «Romania». A murit în vârstă de 37 de ani.

13. **Alexandru Cihac**, mort în 1887, e însemnat prin activitatea sa filologică dezvoltată în *Dicționarul* său etimologic, împărțit în două părți: partea primă cuprinde elementele latine în l. română și a apărut în Frankfurt, 1870; a doua parte cuprinde elementele slave, maghiare, turcești, grecești moderne și albaneze, apărută tot acolo în 1879. El a încercat mai întâi să facă o etimologie a tuturor vorbelor românești pe baza științei filologice mai nouă. A scris în «Convorbiri Literare» articoli filologici și polemici.

14. **Simeon Manguică** (1831—1890) a studiat dreptul și teologia, și s'a făcut avocat în Oravicabánya. Aparține direcțiunii latinizatoare. Lucrările sale mai importante au apărut în limba germană, în «Romaenische Revue»; în Nagyszeben și-a publicat: «*Dako-romanische Sprach- und Geschichtsforschung*», p. I.

15. **Ovid Densușanu** (1873), **Sextil Pușcariu** (n. în 1877 în Brassó), **Iosif Popovici** (1876), au publicat însemnate lucrări de filologie. S. Pușcariu, însărcinat de Academia Română, lucrează și la *Dicționarul limbii române*, întocmit și publicat după îndemnul și cheltueala regelui *Carol I.* (vezi nota dela pag. 125). Densușanu este profesor de limba română la universitatea din București, S. Pușcariu la cea din Cernăuț, ear Ios. Popovici

agregat (docent) pentru filologia română la universitatea din capitala țării noastre.

În alte ramuri de literatură, în literatura *filozofică*, în cea *pedagogică*, în cea a *științelor naturale* nu s'a putut desvoltă până acum aceeaș activitate ca în ramurile de literatură tratate până aci.

Cu filozofia s'a ocupat: *Vasile Conta* (1840—1882), fost profesor, mai în urmă ministru de culte și instr. publ. în România. A scris: *Încercări în metafizică*, *Teoria fatalismului*, tradusă și în l. franceză.

Ion Popescu (1832—1892), fost profesor în seminarul Andreian din Nagyszeben, a prelucrat după Herbart o *Psihologie empirică* pe seama școalei; *Pedagogia generală* a apărut după moartea autorului sub îngrijirea profesorului *Ștefan Velovan*, care a lucrat partea din urmă a cărții.

Mișcarea literară pedagogică datează din timpul mai nou. Peste munți puținele școale românești s'au grecizat sub fanarioți; dincoace de munți n'au existat școale românești până pe la mijlocul secolului al 18. În 1754 se ridică școalele din Balázsfalva cu două clase, unde se învățau rugăciuni, psaltire, limbă latină și maghiară; cu încetul clasele s'au completat, și s'au adaos cursul de filozofie și de teologie. În 1763, și mai târziu, s'au ridicat câteva școale în granițele militare, unde se propunea nemțește și românește. După trecerea lui G. Lazăr peste munți și după alungarea grecilor încep a se întemeea tot mai multe școale, la a căror înființare a lucrat *Petru Poenariu*.

Astfel mișcarea literară pedagogică la noi nu poate fi mai veche de mijlocul veacului al 18.; în acest veac și în cel următor au scris manualele trebuincioase: *Șincai*, *Maior*, *Klein* și mulți din următorii lor. Astăzi se desvoltă oarecare activitate literară pedagogică în diferitele reviste, sub influența literaturii pedagogice *din Germania*.

Între cei ce au scris pentru școale primare și pentru învățătorime însemnăm pe *Ștefan Velovan*, (metodica specială a geometriei, a fizicei, ș. a.) *V. G. Borgovanu*, (învățământul intuitiv, metodica aritmeticei, ș. a.), *D. P. Barceanu*, *Vasile Petri*, *P. Șpan*, *O. Ghibu* ș. a.

În literatura științelor naturale amintim pe *Bacaloglu*, pe geologii *Cobălcescu*, *Stefănescu*...; în a științelor medicale pe *Dr. Victor Babeș*...

Reprivire

Istoria literaturii am început-o cu literatura *poetică*: poporală și cultă. Am dat întâietate *poeziei* pentru însemnătatea sa, și pentru împrejurarea că în viața suflă a unui popor *cântecul* este elementul ce se ivește mai întâi.

La literatura *poporală* am arătat, cum o împărțim; am vorbit despre *notele sale caracteristice*, despre cântecele de crăciun, și despre cele mai cunoscute *cărți poporane*.

La poezia cultă am tratat despre *poetii* însemnați *prin vechimea*, sau *prin valoarea literară* a operelor create. —

Trecând la celelalte ramuri literare:

la literatura *bisericească*, am arătat care sânt cele mai vechi manuscripte și cărți, și cari sânt scriitorii bisericești; am arătat însemnătatea lucrărilor bisericești din sec. 16. pentru limba noastră, și am văzut că unele din caracteristicile mai însemnate ale limbii erau: *rotacismul* (care pare a fi fost destul de respândit), păstrarea lui *n*, pronunțarea unui *u* la sfârșitul vorbelor terminate în consonantă, — aceste caracteristice astăzi sânt dispărute din limbă;

la literatura *cronicarilor* și *istoricilor*, am expus importanța și caracteristicile cronicarilor cu câteva date biografice despre cronicari și istorici;

la literatura *gramaticilor* s'a vorbit despre *originea și formarea limbii*; despre *urmele cele mai vechi de latină poporană*; despre *dialecte* cu particularități și exemple; despre *alfabetul cirilic și cel latin*; despre curentul *etimologic* și cel *fonetic*, arătând cari sânt reprezentanții

numitelor curente, și care este activitatea lor. — În sfârșit, am făcut amintire despre scriitorii, cari s'au ocupat cu filozofia, pedagogia și alte științe. —

Am văzut la literatura bisericească, că primele produceri ale literaturii culte au fost lucrări traduse din limba slavonă, (în secolul 16). Pentru aceasta putem deosebii în istoria literaturii o *epocă slavă* din veacul al 16-lea până în al 18-lea, (1508—1700), când manuscrisurile și cărțile bisericești s'au făcut adecă sub influența limbii slave.

Pe timpul reformațiunii, în jumătatea primă a secolului al 16-lea, s'au adus *tipografii* în orașele locuite de sași, cari au tipărit cărți românești bisericești pentru a respândi dogmele luterane și a câștiga pe români în luptele, ce le purtau luteranii în contra romano-catolicilor; așa, *indirect*, sașii au dat îndemn pentru cultivarea limbii noastre. Acelaș lucru îl fac, în sec. al 17-lea, principii calvini, cari au dispus să se tipărească în limba română cărți cu dogme calvine. Sub episcopul Brancovici s'a luat hotărârea în sinodul dela Gyulafehérvár, să se scoată limba slavonă din biserică și să se întrebuinteze cea română.

Tot în secolul al 17-lea se întroduc tipografiile în Moldova și Muntenia, și se tipăresc multe cărți, bisericești mai ales, dar fără ca limba slavonă să fie cu totul scoasă din biserică. În acest veac fiii boerilor *moldoveni*, trimesi la învățătură în școalele din Polonia, cu care Moldova pe acele vremi avea strânse legături, se întorceau cu o cultură superioară celor din Muntenia. De aceea vedem, că Moldova în secolul al 17-lea și începutul celui următor se ridică la oarecare înălțime literară prin scrierile cronicarilor. În curând această înălțime dispare, — și Moldova și Muntenia, în secolul al 18-lea, cad sub influența grecească; astfel, pentru țările de peste munți, avem o *epocă grecească*, de pe la 1700 până pe la 1830.

Grecii din Fanar, dupăce Constantinopolul cade în mâinile turcilor în 1453, s'au respândit în țările româ-

nești, au intrat în legături de rudenie cu românii, au apucat în slujbe, și pe la mănăstiri, și au ocupat la urmă și tronurile române. Țările (în sec. 18.) ajung la o stare foarte tristă din punct de vedere material, intelectual și moral. Pe vremea fanarioșilor, întru câtva și mai înainte de ei, domnitorii Principatelor române, în urma deselor schimbări de tron și a certelor între partidele boerilor, nu puteau să ridice Principatele la stări înfloritoare; grecii nici nu voeau aceasta, ei voeau să înlocuească limba națională prin limba lor, — spre acest scop au fost aduși mulți călugări și dascăli greci; mai voeau să se îmbogățească din averile Principatelor cât se poate mai iute și mai mult. În școală li se vorbea grecește fiilor de boer; studii aveau: gramatică greacă, filozofia lui Aristotel, mai învățau și puțin franțuzește.

Școala grecească nu poate nimici limba română; adevărat că majoritatea boerilor și domnitorii vorbeau numai grecește; dar, la sfârșitul secolului al 18-lea și începutul celui următor, găsim earăș scriitori, cari încep a cultivă în scris limba și n'o lasă cu desăvârșire nimicită: poeții Văcărești, Conachi, Beldiman ș. a. fac începutul unei epoce de desmorțire în țările de peste munți, (deși scriu sub influența literaturii grecești, în deosebi sub influența lui Anacreon). —

În patria noastră în sec. 18., în loc de amortire, vedem încercări de renaștere. Din școalele înființate la 1754 au ieșit bărbați, cari au pregătit calea de progres pe seama urmașilor. Unii dintre cei ieșiți din aceste școale își fac studiile în Roma, în așa numitul colegiu *de propaganda fide*.

Acești scriitori, prin scrierile lor și prin persecuțiunile îndurate, își fac numele vestit în istoria literaturii noastre. Mulți învățați străini susținuseră, că limba română este de origine slavă, pentru că cuprinde vorbe de origine slavă. Klein, Șincai, Maior și următorii lor (din școala numită «latinizătoare») au purtat o lungă luptă literară pentru a dovedi originea *latină* a limbii românești.

Se publică în acest veac scrierile de gramatică: a lui Klein și Șincai în 1780, a lui Văcărescu în 1787, a

lui Molnar în 1788, a lui Tempea în 1797, a lui Iorgovici în 1799. Se publică la începutul veacului următor Istoria lui Petru Maior, lucrări de gramatică, de ortografie.

Autorii însă au întâmpinat tot mai multe greutăți, provenite din cauza *cenzurii* aspre, care cerea ca orce carte, de orce conținut, să fie examinată mai nainte d'a se tipări. Această împrejurare a fost o mare pedecă pentru scriitori, și literatură pe la începutul secolului al 19-lea în loc să progreseze, slăbește. Mulți bărbați au trecut în cursul acestui veac în România; amintim pe: Lazăr, R. Tempea, A. Florian, Ion Maiorescu, I. G. Munteanu, A. Tr. Laurianu, Damaschin Bojincă (1801—1866) fost rector la seminarul din Socola, Efmitie Murgu ș. a.

Pe terenul poeziei găsim câteva produceri originale sau prelucrări; așa sânt scrierile lui Deleanu, Barac, Aron, Pann ș. a.

Gheorghe Lazăr și școala sa lucrează tot mai mult pentru deșteptarea sentimentului național.

Următorii Văcărescului în Muntenia sânt: Cârlova, Heliade, care îndemnă pe tineri la scris, Bălcescu, Boleac, Alexandrescu.

Următorii lui Conachi în Moldova sânt: Asachi, C. Negruzzi, Săulescu, Donici ș. a.

Toți deopotrivă sânt însuflețiți de iubirea limbii și a țării, și lucrează pentru a desvoltă și respândi sentimentele patriotice susținute și întărite prin Gh. Lazăr.

Până la mijlocul secolului al 19-lea, și vreo două decenii după aceea, literatura servește ca să producă și să apere ideea de romanitate a limbii și a neamului; nota caracteristică a cărților și a organelor de publicitate este *patriotismul*, cu tendență de latinizare și italianizare.

După mișcările dela 1848, creațiunile poetice ale lui *Aleksandri* și, mai târziu, ale *următorilor săi* (Eminescu, Creangă ș. a. în România; Slavici, Coșbuc ș. a. în țara noastră) au făcut în sfârșit ca literatura română

în a doua jumătate a secolului al 19-lea să primească o dezvoltare tot mai puternică. Astfel s'a dat naștere în istoria literaturii unei *epoce populare*, apoi *naționale*.

Putem deosebî în istoria literaturii noastre:

1. Epoca **slavă**, (c. 1508—1700);
2. Epoca **grecească** (c. 1700—1840) în Principate, și încercări de renaștere în jumătatea a doua a sec. 18. la noi, și începutul sec. 19. în Principate;
3. Epoca **poporală**, apoi **națională**, (de pe la mijlocul secolului al 19-lea până astăzi).

Cuprins

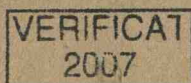
	Pag.
Întroducere	3
I. Literatura populară	4
1. Literatura populară nescrisă	5
1. Cântecelc bătrânești	5
2. Doinele și Horele	6
3. Descântecelc	6
4—6. Bocetelc, Orașiile, Proverbelc, Zicătorile	7
7—10. Ghicitorile, Frânturile de limbă, Snoavelc, Bazmelc	8
Câteva note caract. ale lit. populare	9
2. Literatura populară scrisă	12
<i>I. Cântecelc de crăciun</i>	12
1. Colindelc	13
2. Cântecelc de stea	13
3. Irozii	13
<i>II. Cărți populare</i>	14
1. Alexandria	15
2. Varlaam și Ioasaf	15
3. Halimaua	15
4. Ghenoveva	16
5. Tilu-Buhoglindă	16
6—8. Nastratin Hogeac, Leonat și Dorofata, Arghir și Elena	17
II. Literatura cultă	19
1. Literatura poeștilc	19
1. Încercările lui M. Costin, Halici, Dosoftei și Corbea	19
2. Văcăreștii	21
3. Al. Beldiman	23
4. Costache Conachi	24
5. Barac, Aron și Budai Deleanu	25
6. D. Țichindeal	28
7. A. Pann	29
8. Mumuleanu, Cârlova	31
9. Gh. Asachi, I. Heliade Rădulescu (G. Lazăr)	31

	Pag.
10. Al. Donici	35
11. C. Negruzzi	36
12. Gr. M. Alexandrescu	43
13. A. Murășanu	46
14. D. Bolintineanu	47
15. V. Alecsandri	50
Teatru (M. Millo)	61
16. Al. Russo	68
17. Gh. Sion	68
18—22. Boleac, Baronzi, Filimon, Pelimon, Aricescu	69
23—28. Crețeanu, Sihleanu, Depărățeanu, Nicoleanu, Petrinò, Lăpădat, Aron Densușanu	70
29. Alți scriitori (de pe la 1870)	71
30. Junimea, I. Creangă, M. Eminescu	71
31. P. Ispirescu	77
32. Micle, Poni, Suciu	78
33—37. Șerbănescu, Beldiceanu, Bodnărescu, Pogor, Schelitti, Vârgolici, Iac. Negruzzi	78
38—40. Naum, Ollanescu, Odobescu, V. A. Ureche	79
41. Ion Slavici, N. Gane, Barbu Ștefănescu Delavrancea	79
42. I. Luca Caragiale	80
43. Al. Vlahuță	82
44—46. D. Zamfirescu, I. Nenițescu, T. D. Speranță	82
47. Gh. Coșbuc	82
48. Scriitori mai noi (Șt. O. Iosif, O. Goga, M. Sado- veanu, Ion Gorun ș. a.)	83
2. Literatura scriitorilor bisericești	85
I. Codicele voronețean	85
2—4. Textele mähăcene, Psaltirea scheiană, Tetraevan- ghelul	86
Tipărituri (din 1508, 1544 etc.)	86
Scriitorii bisericești	91
Popa Grigore, Coresi șcl.	86, 87, 88 și 91
Popa Ion	91
Varlaam	91
Dosoftei	20 și 91
Meletie Machedonul, frații Greceanu, Antim Ivireanu, Vartolomei Măzereanu	92
Klein, Șincai, Maior (107—109) Bob	93

	Pag.
Veniamin Costache, Iac. Stamate	93
Andrei Şaguna, M. Ştefănescu, Nic. Popea	93
3. Lit. cronicarilor şi istoricilor	94
1. M. Moxa	95
2. Gr. Ureche	96
3—5. Eustratie logofătu, Simion dascălu şi Misail că- lugăru	99
6. Miron Costin	99
7. Nicolae Costin	101
8. D. Cantemir	102
9. Ion Neculce	103
10—14. Danovici, Dubău, Axente Uricaru, Nic. Mustea, I. Canta	105
15—20. C. Căpitanu, Ienache Cogălniceanu, Ienăchiţă Văcărescu, Dionisie Eclesiarhu, Radu Greceanu, Zilot Românul	106
21. Samuil Klein sau Micul	107
22. Gheorghe Şincai	107
23. Petru Maior	109
24. Simeon Bărnuş	109
25. Aron Florian	110
26. Mihai Cogălniceanu	110
27. Ion Ghica	111
28. Eudoxiu Hurmuzachi, Nic. Densuşanu	111
29. Gheorghe Bariţ	111
30. Nicolae Bălcescu	111
31. Al. Papiu Ilarianu	106 şi 112
32. D. A. Sturdza	113
33. A. D. Xenopol	113
34. Gr. G. Tocilescu	113
35. Ion Puşcariu	113
36. Alţi istorici (N. Iorga, D. Onciul, I. Bogdan ş. a.)	114
4. Literatura gramaticilor	115
1. <i>Originea şi formarea limbii</i>	115
2. <i>Cele mai vechi urme de limba lat. poporană</i>	117
3. <i>Dialectele</i>	118
4. <i>Alfabetul cirilic şi alfabetul latin</i>	122
5. <i>Etimologişti şi fonetişti</i>	123
Note biografice despre gramatici	129

	Pag.
1. Ion Molnar	129
2. Radu Tempea	129
3. Paul Iorgovici	129
4. Timotei Cipariu (Țipariu)	124 și 129
5. Aug. Treboniu Laurianu	125 și 129
6. I. C. Maxim	125 și 130
7. Gavril Munteanu	130
8. Aron Pumnul	130
9. Ion Maiorescu	120 și 131
10. Bogdan Petriceicu Hasdeu	125 și 131
11. Titu Maiorescu	71, 125 și 132
12. Al. Lambrior	132
13. Al. Cihac	132
14. Simeon Manguică	132
15. Alți gramatici (Sextil Pușcariu ș. a.)	125 și 132
Alte ramuri de literatură	133
Reprivire	134

Ilustrațiuni: În fruntea volumului portretele unor scriitori mai vechi și ale primilor membri dela Academia Română, pe atunci Societatea Academică (vezi și la pag. 125).

Au apărut:

- E. Hodoș:** *Poezii Poporale din Bănat* (lirice) I., 2 cor.
— " " II., *Balade*.
— " " III., *Descânțece* 1 cor.
— *Cântece Bănățene*, 56 fil.
— *Cântece Cătânești*, 28 fil.
— *Literatură pop. aleasă*, 28 fil.
— *Convorbiri Pedagogice*, 28 fil.
— *Povești* (sub presă).
— *Elemente de Istoria literaturii române*, 2 cor.
 50 fil.
— *Elemente de Stilistică și Poetică română și Carte
 de cetire*, 3 cor.
— *Gramatică română și Carte de cetire* 2 cor.
— *Întâia carte de scriere și cetire*, aprobată de În.
 Ministeriu reg. ung. și de Vener. Consistor,
 50 fil.

În **Biblioteca Noastră** s'au tipărit 47 de numere. Un număr 28 fil. (35 bani). Cuprinde scrieri de literatură populară, povestiri, poezii, istorie, piese de teatru ș. a.

A apărut:

Cea mai bună:

Carte de bucate

sub titlul **Poftă Bună!** — Cartea, întocmită de Z. Hodoș, în partea I. și II. cuprinde rețete de bucate atât simple, cât și complicate: Supe, ciorbe, pastete, rasoluri, aspicuri, galantine, fripturi naționale și franțuzești, torte, parfèuri, înghețate, ceaiuri, licheruri ș. a.
— Prețul 3 cor. — În curând va apărea Partea III.

Au apărut:

- E. Hodoș: *Poezii Poporale din Bănat* (lirice) I, 2 cor.
— „ „ II., *Balade*.
— „ „ III., *Descânțete*, 1 cor.
— *Cânțete Bănățene*, 56 fil.
— *Cânțete Cătănești*, 28 fil.
— *Literatură pop. aleasă*, 28 fil.
— *Convorbiri Pedagogice*, 28 fil.
— *Povești* (sub presă).
— *Elemente de Istorie literaturii române*,
2 cor. 50 fil.
— *Elemente de Stilistică și Poetică română*
și *Carte de cetire*, 3 cor.
— *Gramatică română și Carte de cetire* 2 cor.
— *Întâia carte de scriere și cetire*, aprobată
de În. Ministeriu reg. ung. și de Vener.
Consistor, 50 fil.

În **Biblioteca Noastră** s'au tipărit 47 de numere. Un număr 28 fil. (35 bani). Cuprinde scrieri de literatură populară, povestiri, poezii, istorie, piese de teatru ș. a.

A apărut:

Cea mai bună:

Carte de bucate

sub titlul **Poftă Bună!** — Cartea întocmită de Z. Hodoș, în partea I. și II. cuprinde rețete de bucate atât simple, cât și complicate: Supe, ciorbe, pastete, rasoluri, aspicuri, galantine, fripturi naționale și franțuzești, torte, parfèuri, înghețate, ceaiuri, licheruri ș. a.
— Prețul 3 cor. — În curând va apărea Partea III.